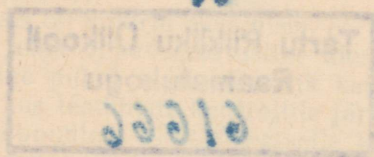

ÜHISKONNA
ÕPETUS

KÄSIRAAMAT
ÕPETAJATELE

ÜHISKONNAÕPETUS

KÄSIRAAMAT ÕPETAJATELE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1965

Originaali tiitel:

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ
Пособие для учителей

Государственное Учебно-Педагогическое Издательство
Министерства Просвещения РСФСР
Москва 1963

Käsiraamatu autorid:

pedagoogikateaduste kandidaat dotsent N. V. NEKRASSOV (au-
rite kollektiivi juhataja), ajalooteaduste kandidaat dotsent
G. A. BORODATS, majandusteaduste kandidaat dotsent V. V. ZA-
POLSKAJA, majandusteaduste kandidaat dotsent I. D. MIROSNI-
KOV, filosoofiateaduste kandidaat V. S. RAHMANIN, ajalootea-
duste kandidaat dotsent V. I. ROŽKOV, filosoofiateaduste kandi-
daat dotsent S. H. TITOV.

Tõlkinud:

A. Koost ja H. Toomsalu

Kaane kujundanud

E. Tali

2

ARHIIVKOGU

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ
Пособие для учителей
На эстонском языке
Обложка Э. Тали

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja V. Rummel
Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja M. Vikson
Korrektorid H. Mets ja M. Saks

Ladumisele antud 17. VII 1964. Trükkimisele antud 12. IX 1964. Pa-
ber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 10,75. Arvestuspoognaid 12,62. Trükiarv 1000.
Tellimise nr. 2263. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 44 kop.

SISSEJUHATUS

NLKP XXII kongressi ajaloolistes otsustes ja partei uues programmis on sõnastatud sirguva põlvkonna kasvatamise ülesanded. Vastavalt neile ülesannetele on alates 1962/63. õppeaastast keskkoolide lõpuklassides ja kesk-eriõppeasutuste vanematel kursustel sisse seatud ühiskonnaõpetus.

Ühiskonnaõpetus on uus õppeaine mitte üksnes selletõttu, et see alles äsja õppeplaanidesse võeti, vaid ka nende ülesannete tõttu, milliseid ta peab lahendama üld- ja kesk-erihariduse süsteemis.¹

Ühiskonnaõpetuse õpetamine on näidanud, et õpilased suhtuvad sellesse ainesse suure huviga ja omandavad seda hästi. Kuid ühiskonnaõpetuse õpetamise meetodid erinevad teiste ainete õpetamise meetoditest.

Nii näiteks on autorid arvamisel, et, lähtudes ühiskonnaõpetuse sisust ning tema õppe-kasvatustlike ülesannete iseärasustest, pole selle õppeaine puhul alati võimalik kasutada tavalise koolitunni ülesehitust, kus teadmiste kontrollile järgneb harilikult uue materjali tundmaõppimine, viimasele selle kinnistamine ning koduse ülesande andmine.

Ühiskonnaõpetuse õppimise protsessis võib esineda tunde, mis tervenisti on pühendatud loengutele (kus lektoritena esinevad ettevõtete, asutuste või organisatsioonide töötajad), vestlustele või seminaridele.

Kogemused on näidanud, et pidades üldjoontes kinni koolide tavalisest päevakavast, mille aluseks on 45-minutilise kestusega õppetunnid, tuleb üksikutel juhtudel siiski lubada ka kaksik-tunde. Peab arvestama seda, et õppe-kasvatustlik protsess ühiskonnaõpetuse alal ei või piirduda üksnes koolitunni raamidega. Mõningad tunnid tuleb ühendada ka klassiväliste üritustega.

Üheks tähtsamaks tingimuseks ühiskonnaõpetuse õpetamisel on vajadus panna õpilased aktiivselt aine sisu üle järele mõtlema. Katseline õpetamine näitas, et sageli on tunni läbiviimine palju efektiivsem, kui selleks kasutada vestluse vormi, mida vajaduse

¹ Uue kursuse ülesannete kohta vt. meetodilist kirja «О преподавании обществоведения в выпускных классах средних школ в 1962/63 учебном году», Vene NFSV Pedagoogiliste Teaduste Akadeemia väljaanne, Moskva, 1962.

korral võib seostada õpetaja jutustusega. Sel juhul võimaldavad õpilastele esitatavad küsimused taastada varem omandatud teadmisi, seostada omandatud materjali uuega, formuleerida vajalikud järeldused ja üldistused ning kinnistada need. Niisuguses vestluses võib õpetaja alati kasutada juba tuntud fakte, millega õpilased igapäevases elus kokku puutuvad.

Õpetaja enda jutustust võib vestlusse lülitada siis, kui õpilastel ei jätku küllaldaselt teadmisi, et nõutavaid järeldusi teha, või kui nende vastused ühele või teisele küsimusele pole küllalt põhjalikud.

Vestlust võib kasutada enamiku teemade käsitlemisel. Vestluse väärtus on eriti suur sellepärast, et see arendab õpilastes võimet analüüsida ühiskonnaelu protsesse, sõnastada oma mõtteid, loogiliselt arutleda.

Katselise õpetamise kogemused näitasid, et mõningate ühiskonnaõpetuse küsimuste selgitamisel saadakse häid tulemusi seminarilaadsetes tundides.

Sellised tunnid harjutavad õpilasi koolis ja kodus iseseisvalt töötama, aitavad neil esitatud küsimusi loovalt lahti mõtestada ja iseseisvat arvamust kujundada. Kuid mitte alati ei õnnestu saavutada seda, et õpilased referaadid hästi ette valmistaksid ja seminaridest aktiivselt osa võtaksid, mistõttu need mitte iga kord oma otstarvet ei täida.¹

Erilisel kohal on õppe- ja kasvatustöös tunnid, mis pühendatakse konverentsidele, vaidlustele, kohtumistele väljapaistvate inimestega, suurtest sündmustest osavõtjatega, asutuste ja ettevõtete juhtijatega, samuti õppetundide korraldamine ettevõtetes. Nende tundide tähtsus seisab selles, et need loovad soodsad tingimused õpilaste aktiivsuse kasvuks, seose rajamiseks õpitava materjali ja elu vahel, kaasaegse ühiskondliku elu nähtuste kriitiliseks lahtimõtestamiseks. Nende tundide iseärasus seisab selles, et need peavad olema tihedalt seotud kursuse klassiväliste üritustega, milised aitavad õpilastel paremini omandada ja mõista ühe või teise küsimuse sisu.

Olenemata sellest, kuidas õppetunde korraldatakse või millise meetodi abil neis õppematerjal läbi võetakse, peavad õpilased omandama oskuse kasutada marksismi-leninismi teoseid, partei ja nõukogude dokumente, populaarteaduslikku ja ilukirjandust, ajakirjade ning ajalehtede artikleid.

Uute teadmiste pakkumine nõuab vajaliku tähelepanu pööramist näitlikele vahenditele. Viimaste hulka kuuluvad: spetsiaalsed, ühiskonnateaduste õpetajatele määratud tabelid, ajalehtedest, ajakirjadest ja õpperaamatutest reprodutseeritavad tabelid, skeemid

¹ Seminaride korraldamisel võivad õpetajat abistada V. I. Kaljužnõi artiklid «Практические занятия и семинары в курсе «Основы политических знаний» (Преподавание истории в школе, 1961, № 5.) ja «О самостоятельной работе учащихся по курсу «Основы политических знаний». (Artiklite kogu «Первый опыт преподавания курса «Основы политических знаний», Вене NFSV Pedagoogiliste Teaduste Akadeemia väljaanne, 1961).

ja diagrammid, poliitilised kaardid, diapositiivid, filmid ja diafilmid, fotodokumendid, magnetofonilindid jne. Näitlike vahendite väljavalimisele ja süstematiseerimisele võib rakendada ka õpilasi. See aitab neil kursuse materjali põhjalikumalt omandada ja harjutab neid orienteeruma näitlikus materjalis, mis on ette nähtud ühiskondlik-poliitiliste teemade käsitlemisel.

Vestluste käigus, mida korraldatakse läbivõetud materjali kohta, tuleb õpilastelt nõuda vastuseid, mille juures nad saaksid kasutada näitlikke vahendeid.

Mõnede teemade õppimine nõuab ekskursioonide korraldamist. Viimaste eesmärk on valmistada õpilasi ette tööks uute teemade juures ja nende teadmiste konkretiseerimine. Ekskursioonid on õppe- ja kasvatustöö protsessi koostisosaks. Neid võib korraldada kas enne ühe või teise teema juurde asumist või selle lõpul. Üksikutel juhtudel võib konkreetsete faktide õppimine toimuda õppe-ekskursioonide korras ettevõtetesse, kolhoosidesse, sovhoosidesse, riiklikesse asutustesse või ühiskondlikesse organisatsioonidesse. Ekskursioonide eesmärk on saavutatud, kui õpilased ekskursioonide ajal koguvad konkreetseid fakte ja viivad need vastavasse süsteemi: koostavad tabelleid ja diagramme, teevad sissekirjutusi oma vihikutesse jne., seejärel aga kasutavad seda materjali ühe või teise teema õppimisel.

Läbivõetavate küsimuste omandamisel on suur tähtsus õpilaste iseseisval tööil õpikuga.

Selleks et harjutada õpilasi ühiskondlik-poliitilise iseloomuga küsimusi ka kirjalikult esitama, on mõnikord kasulik üksikute teemade alal kirjalikke töid praktiseerida.

Iseseisva koduse tööna võiksid õpilased koostada lühikesi või üksikasjalikumaid plaane ning teese dokumentidest, marksismi-leninismi klassikute töödest, ajakirjandusalastest artiklitest; koguda fakte, mis illustreerivad õpitavat materjali; koostada tabelleid, skeeme, diagramme jne.

Suurt tähelepanu tuleb pühendada õpilaste teadmiste hindamisele. Teadmiste hindamise meetod selle õppeaine osas erineb teiste distsipliinide puhul kasutatavast meetodist. Nii näiteks tuleb teadmiste kontrollimine orgaaniliselt ühendada vestlusega uuest teemast. Üksikuid küsimusi võib esitada ka loengu või õpetaja jutustuse käigus.

Ühiskonnaõpetuses tuleb korraldada ka arvestusi, kasutades selleks kordamise ja üldistamise tunde. Kogemused on näidanud, et kõige otstarbekamaks arvestuse vormiks antud juhul on õpilaste kirjalikud vastused küsimustele, mis hõlmavad läbivõetud materjali.

Praktika näitab, et ühiskonnaõpetus ei salli õpetajaid-«tunnindajaid». Üksnes laia silmaringiga pedagoog, kes loova initsiatiiviga suhtub kursuse läbivõtmisse, võib loota edule tema ees seisvate tähtsate ülesannete lahendamisel.

ÜHISKONNAÕPETUSE KURSUSE SISU JA SELLE KÄSITLEMISE METOODIKA

1. tund. Sissejuhatav tund.

Sissejuhatav tund võiks kujutada endast õpetaja avasõna terve kursuse kohta.

Vastavalt uue õppeaine programmile tuleb õpetajal esimeses tunnis arusaadavas vormis selgitada kaht küsimust:

1. NLKP programm on kommunistliku ühiskonna ülesehitamise programm.
2. Ühiskonnaõpetuse kursuse sisu ja selle osa õpilaste teadusliku maailmavaate kujundamisel.

Sissejuhatava tunni algul on õpetajal vaja öelda, et partei XXII kongressil ja NLKP uue programmiga püstitatud hiiglaslike ülesannete täitmisel kuulub tähtis koht haridusele.

Sirguva põlvkonna õpetamine ja kasvatamine keskkoolis ning kõrgemas koolis on üks osa kogu tööst, mida teeb meie partei kommunismi ehitamisel ja inimeste kasvatamisel kommunistliku teadlikkuse vaimus.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress oli väljapaistev sündmus meie partei ja rahva elus. Kongress võttis vastu partei kolmanda programmi ja pani aluse uuele etapile kommunistliku ühiskonna kõrgema faasi vahetuks ülesehitamiseks. Kommunismi ehitamine on üldrahvalik liikumine. Sellepärast peab iga sellest liikumisest osavõtja teadma mitte üksnes oma ülesandeid, oma kohta kommunismiehitajate ravis, vaid selgelt mõistma ka ühiskonna arengu perspektiive.

Mida kõrgem on ühiskonnaliikmete teadlikkus, seda täielikumalt ja laialdasemalt areneb nende looming ning aktiivsus kommunismi materiaalse ja tehnilise baasi rajamisel, kommunistliku töö vormide ja uute inimestevaheliste suhete arendamisel ning järelikult seda kiiremini ja edukamalt lahendatakse kommunismi ehitamise ülesannet.

Õeldust õpilased taipavad, miks on nii vajalik kasvatada noorsugu marksistlik-leninliku maailmavaate vaimus. Keskkooli lõpetav noorsugu peab olema eesrindliku maailmavaate kandja,

aktiivne kommunistmehitaja, partei abiline rahva kasvatamisel kommunismi vaimus.

Sissejuhatavas tunnis peab õpetaja õpilaste tähelepanu juhtima sellele, et ühiskonnaõpetuse kursuse kestel pööratakse peamine tähelepanu NLKP XXII kongressi materjalide ja partei programmi õppimisele, milledes on loovalt edasi arendatud marksismi-leninismi õpetust, teadusliku kommunismi teooriat.

Õpetaja peab rõhutama, et Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uus programm kujutab endast meie ajastu väljapaistvat teoreetilist ja poliitilist dokumenti, kaasaegse ühiskonnateadusliku mõtte suurimat saavutust. Programm näitab, kuidas tuleb kommunistlikult elada ja töötada, kuidas ehitada kommunismi — kogu inimkonna helget tulevikku.

Partei programmist rääkides juhib õpetaja õpilaste tähelepanu sellele, et seda tähtsat dokumenti õpitakse kogu kursuse ulatuses ja et esimeses tunnis käsitletakse alljärgnevat kolme tähtsat momenti.

1. Partei programmi maailma-ajalooline tähtsus. Õpilastel on tarvis teada, et kommunismi ülesehitamine on lõppe märk, töelisklassi ajalooline missioon ja et NLKP programm kujutab endast kommunistliku ühiskonna ülesehitamise esimest konkreetset plaani inimkonna ajaloos. Selle suure eesmärgi elluviimine on niivõrd hiiglaslikuks sammuks ühiskondlikes suhetes, mille taolist pole esinenud kogu inimkonna sajanditepikkuses ajaloos. Programmis öeldakse: «Kommunismi ülesehitamine NSV Liidus saab inimkonna suurimaks võiduks kogu tema pika ajaloo jooksul.»¹

2. Partei uue programmi tohutu suur moraalne ja poliitiline tähtsus. See seisab selles, et kõik nõukogude inimesed võtsid uue programmi vastu kui oma südameasja ning reageerisid programmi kinnitamisele enneolematu tööalase aktiivsusega, tootmisplaanide ületamisega, uute ja kõrgemate kohustuste võtmisega, mis kiirendavad meie maa majandusliku ja kultuurilise arengu tempot. Siinjuures on kohane tuua mõned näited NLKP programmist innustatud nõukogude inimeste kangelaslikust tööst, sellest, kuidas tegelikult viiakse ellu programmi prohvetlikke sõnu: «Kommunismi võit oleneb inimestest, ja kommunismi ehitatakse inimeste jaoks. Iga nõukogude inimene lähendab oma tööga kommunismi triumfi.»²

3. Inimeste töökasvatus, teadliku töössesuhetumise igakülgne arendamine moodustavad kogu kommunistliku kasvatustöö tuuma. NLKP XXII kongressi otsustes ja kongressil vastu võetud partei uues pro-

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 310.

² Sealsamas, III köide, lk. 310.

grammis rõhutatakse, et inimeste kasvatamine on kommunistliku ülesehitustöö peamisi ülesandeid. N. S. Hruštšov ütles kongressil: «Inimese igakülgnes ja harmoonilises arenemises etendab nõukogude kool eriti tähtsat osa. Kasvatades õpilasi kommunismi vaimus, peab kool neis arendama parimaid omadusi ja harjumusi, valmistama neid ette kohusetruuks tööks vastavalt võimetele, ühiskondlike hüvede mõistlikuks kasutamiseks, kommunistliku moraali normide ja ühiselu reeglite kõrvalekaldumatuks järgimiseks.»¹

Edasi tuleb õpilastele selgitada, et nende ülesanne üldrahvalikus võitluses kommunismi eest seisabki selles, et õppida kommunismi, õppida seda ehitama. Selle ülesande andis noorsoole V. I. Lenin. Et seda täita, on tarvis põhjalikult tundma õppida marksismi-leninismi ideid, mis juhatavad meile kätte kommunismi ülesehitamise teed, on vaja täielikult selgeks õppida tootmisalane elukutse, kasvatada endas uut, kommunistliku ühiskonna inimest.

Nõukogude inimeste kasvatamise suurte ülesannete valguses omab erilist tähtsust 1962/63. õppeaastal keskkoolide ja kesk-eriõppeasutuste programmi lülitatud ühiskonnaõpetus. See loob veelgi soodsamad võimalused noorsoo ideelise kasvatamise parandamiseks. Selle kursuse õpetamine aitab noorukites kujundada teaduslikku maailmavaadet ning kasvatada neist veendunud ja aktiivseid võitlejaid kommunismi ideaalide eest.

Oma kõnes ülevenemaalisel õpetajate kongressil juhtis N. S. Hruštšov tähelepanu uue õppeaine suurele kasvatuslikule tähtsusele. Ta ütles: «Me tahame, et noored põhjalikumalt tutvuksid kommunismi ehitamise tähtsamate ülesannetega, Marxi, Engelsi ja Lenini õpetusega kommunismist. Me tahame, et noorsugu õigesti mõistaks kaasaja probleeme, paremini kasvataks endas uue inimese jooni, kellel tuleb ehitada kommunismi ja elada kommunismi ajal.»² Ühiskonnaõpetus peabki lahendama neid ülesandeid.

Mainitud õppeaine käsitleb populaarsel kujul mõningaid tähtsaimaid teadmisi dialektilise ja ajaloolise materialismi ning poliitilise ökonomia alalt, valgustab sotsialismi ja kommunismi ehitamise ülesandeid ning seaduspärasusi. Kursus annab märkimisväärse panuse õpilaste teadusliku maailmavaate kujundamisse, kuna ta süstematiseerib ja üldistab neid teadmisi, mis õpilased on saanud humanitaarsete ning loodusteaduslike distsipliinide õppimisel, samuti rikastab nende teadmisi uute mõistete ja seaduspärasustega. Õppeprotsessis valgustatakse marksistlik-leninliku teaduse põhiteese ühiskonna arengust, kommunismist ja teedest, mis viivad kommunismile. Ühiskonnaõpetus tutvustab õpilastele sotsialistliku

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1962, I köide, lk. 208.

² «Nõukogude Õpetaja» nr. 29, 16. juulil 1960.

tootmise organiseerimise põhiprintsiipe, õpetab hästi mõistma nõukogude riigi sise- ja välispoliitikat.

NLKP XXII kongress ja partei programm määrasid kindlaks kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhimõtted ning rõhutasid eriti tugevalt vajadust kasvatada sirguvat põlvkonda kommunistliku moraali vaimus. Mainitud õppeaine omandamise käigus vaadeldakse kommunismiehitajate vaimset rikkust, näidatakse uue inimese kujundamise teid.

Võitlus nõukogude inimeste kõrge kommunistliku teadlikkuse eest on lahutamatu seotud võitlusega kodanliku ideoloogia ja kodanliku moraali mõju vastu. Partei programmis öeldakse: «Kommunistlik Partei **paljastab** ka edaspidi **kapitalismi rahvavastast reaktioonilist olemust** ja igasuguseid katseid kapitalistlikku korda ilustada.

Partei propageerib süstemaatiliselt sotsialismi ja kommunismi suuri eeliseid oma elu lõppjärku jõudnud kapitalistliku süsteemiga võrreldes.»¹

Uus õppeaine püstitab ülesande selle omandamise käigus veenva materjali abil näidata sotsialismi ja kommunismi suuri eeliseid kapitalismiga võrreldes, paljastada kodanliku ideoloogia mitmesuguseid avaldumisvorme, kodanlike igandite esinemist inimeste teadvuses ja käitumises. Ühiskonnaõpetus püstitab samuti ülesande näidata resoluutse võitluse vajadust igasuguste marksism-leninismist taganemiste vastu, revisionismi, dogmatismi ja sektantluse vastu.

Ühiskonnaõpetuse õpetamine on tarvis tihedalt siduda eluga, kommunismi ehitamise praktikaga. Sellepärast nõutakse õpetajalt, et ta laialdasemalt kasutaks materjali vabariigi, krai, oblasti, ettevõtte, kolhoosi või sovhoosi elust, kus õppeasutus paikneb.

Ühiskonnaõpetuse õppimise käigus on ette nähtud, et õpilased õppejõu juhendamisel töötaksid läbi mõned algallikad. XXII kongressil NLKP Keskkomitee aruande põhjal vastu võetud resolutsioonis öeldakse: «**Praegusel ajal on ideoloogilises töös kõige tähtsam põhjalikult selgitada NLKP programmi, relvastada nõukogude ühiskonna töötajad kommunismi võidu nimel peetava võitluse suure plaaniga ning mobiliseerida kõik töötajad partei uue programmi elluviimisele.**»² Sellepärast on kursuse läbivõtmisel väga tähtis, et õpilased uue õppeaine kõigi viie teema, eriti aga kolmanda, neljanda ja viienda teema õppimisel, mis vahetult on pühendatud kommunistliku ülesehitustöö ülesannetele (üleminek sotsialismilt kommunismile, sotsialistliku maailmasüsteemi arenguperspektiivid), töötaksid läbi partei programmi ja muud NLKP XXII kongressi materjalid.

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 297.

² Sealsamas, III köide, lk. 210.

Sissejuhatava õppuse lõpul peab õpetaja lühidalt jutustama sellest, kuidas korraldatakse uue kursuse õppimist, tutvustama õpilasi ühiskonnaõpetuse õpikuga, selgitama, et uut õppematerjali esitatakse tunnis loenguna ja õpetaja jutustusena ning et selle kõrval praktiseeritakse ka üldisi vestlusi, õpilaste referaate ja seminari-laadseid õppusi. Peale selle organiseeritakse pärast tunde teoreetilisi konverentse ning faktilise materjali kogumist vahetult ettevõttes, kolhoosides jne. Õpilased hakkavad ka iseseisvalt läbi töötama algallikaid, õpiku, ajalehtede ja ajakirjade materjale.

Ühiskonnaõpetuse õppimine eeldab seost teiste õppeainetega: ajaloo, geograafia, füüsika, keemia, bioloogia ja teistega. Sissejuhatavas tunnis on vaja üksnes märkida selle seose tähtsust, konkreetselt räägitakse sellest aga järgmistes tundides.

Sissejuhatava tunni sisu kinnistamiseks antakse õpilastele kodusse ülesandeks ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Milline on NLKP XXII kongressi peamine ajalooline tähtsus?
2. Miks on igal meie ühiskonna inimesel vaja teadmisi ühiskonnateaduste alalt?

Koduse ülesande täitmiseks soovitab õpetaja kasutada vastavaid alajaotusi NLKP programmist, samuti sissejuhatavat osa õpikust.

I t e e m a

MARKSISM-LENINISM ON KOMMUNISMI E HITAMISE TEOREETILINE ALUS

Kommunismi ehitamise edusammud meie maal, sotsialismileeri määratu suured saavutused ja maailma kommunistliku liikumise kasvav ulatus tunnistavad mitte üksnes marksistlik-leninliku maailmavaate õigsust, vaid ka selle jõudu ning tohutut ümberkujundavat mõju inimkonna kogu arengukäigule. NLKP programmis öeldakse: «Sotsialismi ja kommunistliku ühiskonna ehitamise tingimustes, mil stiihiline majanduse areng on loovutanud oma koha tootmise ja kogu ühiskonnaelu teadlikule organiseerimisele, mil teooriat iga päev praktikasse rakendatakse, omandab esmajärgulise tähtsuse kõigi nõukogude ühiskonna töötajate teadusliku maailmavaate kujundamine marksismi-leninismi kui filosoofiliste, majandusteaduslike ja sotsiaalpoliitiliste vaadete tervikliku ja harmoonilise süsteemi alusel. Partei püstitab ülesande kasvatada kogu elanikkonda teadusliku kommunismi vaimus, taotledes, et töötajad sügavalt mõistaksid maailma arenemise käiku ja perspektiive, õigesti orienteeruksid meie maal ja rahvusvahelisel aree-

nil toimuvates sündmustes ning teadlikult ehitaksid elu kommunistlikult.»¹

Meie ajal ei saa olla eesrindlik ja haritud inimene ning orienteeruda kaasaja sündmustes, kui ei õpita tundma marksismi-leninismi selle kolmes koostisosas: marksistlikku filosoofiat, marksistlikku poliitilist ökonomiat ja teaduslikku kommunismi.

Esimene teema «Marksism-leninism on kommunismi ehitamise teoreetiline alus» moodustab teoreetilise baasi kogu ühiskonnaõpetuse kursusele. Selles püstitatavad ülesanded on järgmised:

tutvustada õpilasi teadusliku kommunismi eelkäijate ideedega, näidata marksismi tekkimise ajaloolisi eeltingimusi ja marksismi arendamist V. I. Lenini poolt; anda esialgne mõiste marksism-leninismist kui filosoofiliste, majandusteaduslike ja sotsiaalpoliitiliste vaadete terviklikust ning harmoonilisest süsteemist, kui maailma ümberkujundamise teadusest, kui kommunismi teoreetilisest alusest; anda õpilastele elementaarsed teadmised dialektilise ja ajaloolise materialismi tähtsamatest teesidest.

Õpetaja ülesanne seisab selles, et tuginedes õpilaste teadmistele teistes õppeainetes (eriti ajaloos, majandusgeograafias, loodusteaduses, füüsikas ja keemias), teha vajalikud üldistused ja tutvustada neile arusaadavas vormis järgmisi mõisteid: maailma materiaalsus, materia primaarsus ja teadvuse sekundaarsus, maailma tunnetatavus, samuti materialistliku dialektika seadusi ning ajaloolise materialismi põhilisi teese.

Esimese ja järgnevate teemade ülesandeks on anda õpilastele ka mõningaid teadmisi poliitilisest ökonomiast. Nii on vaja seoses kapitalismi kui viimase ekspluataatorliku korra iseloomustamisega anda ka kapitalistliku kaubatootmise mõiste, populaarses vormis jutustada kapitalistliku ekspluateerimise ning kapitali akumulatsiooni olemusest ja proletariaadi olukorra halvenemise põhjustest.

Õpetaja peab varuma aega selleks, et üldistada ja süvendada õpilaste teadmisi niisuguste teemade alal, nagu töölisklassi maailma-ajalooline missioon ning marksismi-leninismi klassikute õpetus sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist.

Teema lõpetatakse probleemiga «Sotsialism ja kommunism on ühtse kommunistliku formatsiooni kaks faasi». Selle probleemi lahtimõtestamine annab õpilastele põhiteadmised sotsialismi praktilisest elluviimisest ning kommunismi laiahaardelisest ehitamisest.

Lähtudes esimeses teemas püstitatud teoreetilisest probleemidest ja nende õppimiseks eraldatud ajast (keskkoolides 20 tundi), on teema materjal käesolevas käsiraamatus paigutatud tundide kaupa ning sellele vastavalt antud ka meetoodilised soovitusel.

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 294.

2. tund¹. Kommunism — inimkonna põhiline unistus

Tunni ülesandeks on näidata, et unistus õiglasest, üldisele õnnele ja vabadusele rajatud ühiskonnast tekkis kui vastukaja protestile inimese ekspluateerimisele teise poolt. Õpilastele on vaja tutvustada utoopilise sotsialismi parimaid esindajaid, tuues esile nende vaadete ajaloolise progressiivsuse ning piiratuse.

Tunni materjal on õpilastele mõningal määral tuttav uusaja ja uusima aja ajaloost, NSV Liidu ajaloost ning kirjandusest. Nii näiteks õpiti uusaja ja uusima aja kursusest utoopilist sotsialismi (Saint-Simon, Fourier, Owen), NSV Liidu ajaloo kursusest — Venemaa vabastusliikumise teist perioodi, Herzeni ja Tšernõševski revolutsioonilist tegevust ning nende ideid. Tšernõševski romaan «Mida teha?», vene revolutsiooniliste demokraatide sotsialistlike ideede kunstiline kehastus, on õpilastele hästi tuntud. Sellepärast on antud tunni kõige otstarbekamaks vormiks vestlus koos sellele järgneva üldistuse ja kokkuvõttega. Vestlust tuleb alustada õpilastele tuntud materjalist. Võib ära kuulata ka kaks-kolm õpilaste referaati, millele järgneks nende arutamine.

Ühiskonnaõpetuse õpikus ei leidu utoopilisele sotsialismile pühendatud osa. Sellepärast peab õpetaja tegema kokkuvõtte õpilaste teadmistest sotsialistide-utopistide kohta ja seejärel neid teadmisi vastavalt temale märksa laiendama ning süvendama.

Tunni materjali läbivõtmisel on vaja rõhutada, et töörahva unistus õiglasest, üldise heaolu ja õnne ühiskonnast väljendas protesti tuhandeaastase rõhumise, viletsuse ning kiusamise vastu. Sotsialismi ja kommunismi ideed on oma sisult ja iseloomult sügavalt rahvalikud.

Klassivastuolude teravnemine ja töörahva ekspluateerimise tugevnemine kapitalismi perioodil tõi kaasa intensiivsema rõhutute protesti sotsiaalse ebaõigluse vastu. Kuid see protest oli stiihilise iseloomuga. Õpetaja aitab paari-kolme küsimusega õpilastel meenutada proletariaadi, töörahvahulkade väljaastumiste iseloomu XIX sajandi algul. Utoopiline sotsialism tekkis kui klassivastuolude teravnemise ja proletariaadi ebaküpsuse väljendus, kui töötajate protesti väljendus kapitalistliku ikke ja viletsuse vastu, sotsiaalse ebaõigluse vastu.

Lääne sotsialistide-utopistide (Saint-Simoni, Ch. Fourier, R. Oweni) tegevuse positiivseks küljeks oli see, et nad mehiselt kritiseerisid kapitalismi ning igasuguse ekspluataatorliku korra paiseid ja nende ühiskonnakordade ebainimlikku iseloomu. Selles seisab nende ajalooline teene. Kuid nad arvasid, et kui inimesed,

¹ Tundide numeratsioon on kogu kursuse kohta ühine.

kelle käes on rikkus ja võim, võtavad kuulda kriitikat, üleskutseid ja ettepanekuid, oleks võimalik luua ühiskond, kus kõik oleksid õnnelikud ja rahul. Sotsialistide-utopistide arvates peaksid tuleviku õiglases ühiskonnas kõik töötama, majandust hakatakse juhtima ühtse plaani järgi, kaoksid vastuolud linna ja maa, vaimse ning füüsilise töö vahel.

Sotsialistid-utopistid kutsusid inimesi üles ühendama oma jõud õiglusele rajatud aruka ühiskonnakorra loomiseks. Nad uskusid innukalt sotsialismi ja kommunismi ideaalide võidusse. Romaanis «Mida teha?» esitas N. G. Tšernõševski üleskute: «... tulevik on helge ja kaunis. Armastage teda, püüdke tema poole, töötage tema kasuks, lähendage teda, tooge temast üle olevikku nii palju, kui iganes suudate üle tuua.» Need sõnad kõlavad ka praegu kui mehise helge tuleviku eest võitleja tuline testament noorele põlvkonnale. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele, et paljud teadusliku kommunismi eelkäijate ideed kõlavad väga kaasaegselt.

Sotsialistide-utopistide piiratus seisnes selles, et nad ei osanud näha reaalseid teid kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks, mida nad nii värvirikkalt kujutasid ja mille poole nad nii kirglikult püüdsid. Proletariaadile vaatasid nad ainult kui kõige rohkem rõhutatud, kõige vaesemale ja kõige rohkem kannatavale klassile ega näinud temas seda ühiskondlikku jõudu, kes proletaarse partei juhtimisel lõppude-lõpuks hävitab kapitalismi ja igasuguse inimese eksploateerimise teise poolt ning kes laiu töörahvahulki juhtides kord kommunismi üles ehitab.

V. I. Lenin kirjutas utoopilise sotsialismi ajaloolisest tähtsusest rääkides: «Ta arvustas kapitalistlikku ühiskonda, mõistis hukka ja needis teda, unistades tema hävitamisest, fantaseeris paremast maailmakorrast ja püüdis rikkaid veenda, et eksploateerimine on kõlblusvastane.

Kuid utoopiline sotsialism ei suutnud näidata tõelist väljapääsu. Ta ei osanud selgitada ei kapitalistliku palgaorjuse olemust, avastada kapitalismi arenemise seadusi ega leida seda *ühiskondlikku jõudu*, kes on suuteline saama uue ühiskonna loojaks.»¹

Vene revolutsiooniliste demokraatide utoopiline sotsialism oli seotud talupoegade võitlusega (selles seisnes tema iseärasus), keda revolutsioonilised demokraadid pidasid ainsaks jõuks, kes on suuteline kehtivat korda kukutama. Herzen, Belinski, Tšernõševski ja Dobroljubov lähenesid teistest rohkem teaduslikule kommunismile. Nad juba mõistsid, et sotsialismile võib jõuda ainult revolutsiooni kaudu. Kuid ka nende ideed olid utoopilised, kuna nad ei näinud proletariaadis uue ühiskonna loojat ja arvasid, et stiihilised talupoegade väljaastumised hävitavad eksploataatorliku ühiskonna. See on seletatav asjaoluga, et XIX sajandi keskel Venemaa proletariaat kui klass alles kujunes. Ent kuigi vene revolutsiooniliste

¹ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 7.

demokraatide ideed olid utoopilised, ümbritseb neid revolutsioonilise võitluse vaim ja paatos, kõigutamatu usk inimkonna helgesse tulevikku, vankumatu meelekindlus pühendada kogu oma elu rahva vabastamise üritusele. Õpilaste teadvusse on vaja viia selle paatose, usu ja kindlameelsuse võimas jõud.

Iseseisvaks koduseks tööks võib õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Utoopilise sotsialismi tekkimise põhjused.
2. Sotsialistide-utopistide kriitika ekspluaatorliku ühiskonna kohta.
3. Millisena kujutasid sotsialistid-utopistid tulevikku?
4. Milles seisab utoopilise sotsialismi piiratus? Selle põhjused.
5. Vene revolutsiooniliste demokraatide utoopilise sotsialismi iseärasused.

Võib kasutada ka teist varianti küsimuse valgustamiseks marksismi-leninismi eelkäijatest: ära jätta eritund selles küsimuses ja vajalik materjal läbi võtta teema «Maaailma proletariaadi suured õpetajad ja juhid K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin» raames. Sel juhul peab õppetund olema kahetunniline.

3. tund. Marksismi tekkimine. V. I. Lenin — K. Marxi ja F. Engelsi õpetuse ning võitluse suur jätkaja.

Tunni eesmärk on lahti mõtestada ajaloolised eeldused marksismi tekkimiseks ja sotsialismi muutumiseks unistusest teaduseks; näidata marksismi loovat edasiarendamist V. I. Lenini, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ning vennalike kommunistlike ja töölispartei poolt; avada NLKP programmi suur teoreetiline tähtsus; näidata, et marksism-leninism on rahvahulkade ideeline relv parema elu, kommunismi eest.

Uue materjali edasiandmine võib toimuda õpetajapoolse jutustuse-vestluse vormis või sel teel, et õpilased räägivad marksismi-leninismi loojate K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini tegevusest. Viimasel juhul on soovitatav kolmele-neljale õpilasele juba varem anda teemad ja sõnavõtu näidisplaanid ning neid vajadust mööda abistada.

Tuleb silmas pidada, et mõninga osa selle tunni materjaliga on õpilased tuttavad juba NSV Liidu ajaloo, samuti uusaja ja uusima aja ajaloo kursusest. Uuest ja uusimast ajaloost õppisid nad järgmisi küsimusi: «K. Marx ja F. Engels — teadusliku kommunismi rajajad», «Kommunistliku Partei Manifest», «Töölisliikumine Inglismaal, Prantsusmaal ja Saksamaal XIX sajandi 30.—40. aastatel», «Kommunistide Liidu, I ja II Internatsionaali tegevus». NSV Liidu ajaloost õppisid nad teemat «V. I. Lenin — K. Marxi ja F. Engelsi õpetuse ning võitluse geniaalne jätkaja, rahvusvahelise proletariaadi suur juht ja õpetaja».

Õpetaja kontrollib eelmises tunnis omandatud teadmisi, juhhib tähelepanu sotsialistide-utopistide õpetuse mitmesugustele külge-

dele ja märgib, et isegi parimad nende hulgast ei näinud reaalseid teid õiglase ühiskonna ülesehitamiseks. Ainult K. Marx, F. Engels ja V. I. Lenin muutsid kommunismi unistusest teaduseks, kavandasid reaalsed teed kapitalismilt sotsialismile üleminekuks ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks.

Uue materjali tundmaõppimisel on vaja erilist tähelepanu pöörata järgmistele küsimustele: kapitalismi tööstusliku staadiumi tekkimine ja kaasaegse tööstusproletariaadi ilmumine; proletariaadi klassiteadvuse ja organiseerituse kasv XIX sajandi teisel veerandil; marksismi tekkimine kui töölisklassi huvide, kui töötajate revolutsioonilise võitluse kogemuste üldistamise teaduslik väljendus; marksismi loov edasiarendamine V. I. Lenini poolt uues ajaloolises olukorras; marksismi-leninismi terviklik iseloom; marksismi-leninismi teooria ja revolutsioonilise praktika ühtsus; NLKP programmi suur teoreetiline tähtsus.

Enne kui õpetaja asub uue materjali esitamisele, taastab ta õpilaste mälus kapitalismi tööstusliku staadiumi tekkimise ja kaasaegse tööstusproletariaadi ilmumise ajaloo, tuletab meelde proletariaadi klassilahinguid XIX sajandi teisel veerandil: Lyoni ülestõusud 1831. ja 1834. aastal Prantsusmaal, tsartism Inglismaal, Sileesia kangrute ülestõus 1844. aastal Saksamaal. On vaja rõhutada nende lahingute iseärasust. See seisab selles, et erinevalt proletariaadi ebateadlikest väljaastumistest tema tekkimise esimesel etapil, mil töölised ei mõistnud veel oma kannatuste allikaid, sotsiaalse rõhumise põhjuseid ja piirdusid üksnes majanduslike nõudmiste esitamisega peremeestele, hakkasid töölised XIX sajandi teisel veerandil tajuma, et rõhumise ja viletsuse põhjused peituvad ühiskondliku korra olemuses endas. Majanduslike nõudmiste kõrval esitas proletariaat nüüd ka poliitilisi nõudmisi, tema võitlus muutus järjest organiseeritumaks. Esmakordselt esineb proletariaat nüüd iseseisva poliitilise jõuna. Kuid töölisklassil oli vaja teooriat, mis teaduslikult oleks põhjendanud tema võitluse ülesanded ja eesmärgid, selle vormid ja meetodid, mis oleksid näidanud teed, kuidas kaotada inimese ekspluateerimine teise poolt ja minna üle sotsialismile.

Sellise teooria töötasid välja Marx ja Engels. See teooria avas töölisklassi ees sotsiaalse rõhumise põhjused, näitas kätte võitluse vormid ja meetodid kõigi töötajate vabastamiseks ekspluateerimisest ning teed kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks. See teooria mitte üksnes ei seleta maailma, vaid on ka relvaks maailma ümberkujundamisel töörahva huvides. Esmakordselt esitati see teooria täielikult ja igakülgelt «Kommunistliku partei manifestis», mis ilmus 1848. a. See oli marksismi esimene programmdokument. K. Marx ja F. Engels esitasid selles oma põhilised ideed ja vaated, kommunistide eesmärgid ning taotlused.

K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku partei manifest» võis ilmuda selle tõttu, et olid juba olemas tööliikumise esimesed

kogemused. «Kommunistliku partei manifestis» sõnastatud ideed olid proletariaadi klassivõitluse teadlikuks väljenduseks.

Niisiis tekkis teaduslik sotsialism kui kapitalistliku ühiskonna klassivastuolude olemuse mõistmise tulemus. Samal ajal võttis marksism omaks ja töötas kriitiliselt ümber kogu selle inimõtte rikkuse, mille olid loonud eelnevad inimpõlved kogu ajaloolise arengu jooksul.

Tähtsamateks loodusteaduslikeks eeldusteks marksismi tekkimisel olid saavutused loodusteaduse valdkonnas: aine ja liikumise jäävuse seaduse avastamine, teooria loomine taime- ja loomorganismide rakulisest ehitusest ja Ch. Darwini õpetus elusa looduse evolutsioonist. Marx ja Engels üldistasid need suured avastused loodusteaduse alal ja kasutasid neid laialdaselt oma teooria põhjendamiseks.

Marksism kui töölisklassi põhiliste huvide teaduslik väljendus ei tekkinud mitte üksnes XIX sajandi suurte loodusteaduslike avastuste materialistliku üldistamise alusel, vaid ka kui järeldus kõigist ühiskondliku mõtte saavutustest, mis kriitiliselt ümber töötati.

V. I. Lenin kõneleb marksismi kolmest allikast ja kolmest komponendist järgmist.

«Filosoofia ajalugu ja ühiskonnateaduse ajalugu näitavad täiesti selgelt, et marksismis ei ole midagi sarnast «sektantlusega» mingi suletud, kivinenud õpetuse mõttes, mis on tekkinud *eemal* maailma tsivilisatsiooni arenemise peateest. Vastupidi, Marxi kogu geniaalsus selles just seisabki, et ta andis vastused nendele küsimustele, mis inimkonna eesrindlik mõtlemine oli juba üles seadnud. Tema õpetus tekkis filosoofia, poliitilise ökonomia ja sotsialismi suurimate esindajate õpetuse otsese ja vahetu järjena.»¹

Kuna õpilastel pole veel küllalt teadmisi filosoofiast ega poliitilisest ökonomiast, tuleb küsimust marksismi teoreetilistest allikatest valgustada ainult üldjoontes.

Põhiline tähelepanu tuleb pöörata sellele, et õpilased endale selgelt ette kujutaksid järgmist: marksism ei tekkinud mitte eemal maailma tsivilisatsiooni peateest, vaid eelnevate teooriate parimate saavutuste kriitilise läbitöötamise kokkuvõttena.

XIX sajandi algul töötas saksa filosoof Hegel (1770—1831) välja dialektika idealistlikel alustel. Vastandina metafüüsikale rõhutab Hegel mõistete liikuvust, muutuvust ja vahelduvust. Hegel töötas välja õpetuse vastuoludest kui arengu allikast.

Hegeli õpetus vastuolude kaudu toimuvast arengust oli metafüüsilise mõtteviisiga võrreldes samm edasi ja see moodustas Hegeli dialektika «ratsionaalse tuuma». Kuid Hegeli dialektika kannatas oluliste puuduste all. Hegel moonutas dialektikat, lahu-

¹ Vt. V. I. Lenin, «Marksismi kolm allikat ja kolm komponenti», Teosed, 19. köide, lk. 3.

tades selle loodusest ja ühiskonnast. Tema arvates on kõige aluseks absoluutne idee, mis areneb iseenesest, dialektika seaduste järgi.

Hegeli dialektika ei saanud olla teaduslik, sest see moonutas tegelikkust. Marx märkis, et Hegel avastas, ent samal ajal ka ähmastas ratsionaalset osa dialektilises meetodis. Seda tegi Hegel ekspluataatorlike klasside meeleheaks.

Marksistliku dialektika ja Hegeli dialektika vahel on olemas küll seos, kuid olulisem on siiski nende vahel valitsev erinevus ning vastandlikkus. Marx kirjutas: «Minu dialektiline meetod on põhiolemuselt Hegeli omast mitte ainult erinev, vaid selle otsene vastand.»¹

Oli vaja Marxi ja Engelsi titaanlikku tööd, et Hegeli idealistlikust filosoofiast välja võtta selle «ratsionaalne tuum», arendada edasi dialektikat, anda sellele kaasaegne teaduslik vorm.

Marksistlikule filosoofiale eelnes vahetult saksa filosoofi L. Feuerbachi (1804—1872) materialism. Feuerbach heitis õigustatult kõrvale Hegeli idealismi ja tõi veenvalt esile olemise materiaalsuse. Kuid Feuerbach arvas, et Hegeli filosoofia põhjendamatus oli tingitud Hegeli meetodi paikapidamatusest ja viskas seepärast koos idealismiga minema ka Hegeli dialektika. Feuerbachi materialism oli piiratud veel ka sellepärast, et seda ei rakendatud ühiskondliku arengu mõistmiseks. V. I. Lenin kirjutas: «Seepärast on täiesti loomulik, et Marx ja Engels pöörasid kogu oma tähelepanu mitte vana kordamisele, vaid materialismi tõsisele teoreetilisele arendamisele, tema rakendamisele ajaloo suhtes, s. o. materialistliku filosoofia hoone lõplikule valmishitamisele.»²

Niisiis tekkis dialektiline ja ajalooline materialism — marksismi teoreetiline alus ja komponent — eelneva filosoofilise mõtte paremate saavutuste kriitilise omaksvõtmise ja teoreetilise arendamise tulemusena.

Enne Marxi ja Engelsit oli poliitilise ökonomia tähtsamaks saavutuseks töö kui ühiskonna jõukuse allika osa avastamine A. Smithi ja D. Ricardo poolt. Nood väitsid, et ühiskonna rikkus seisab kaupades, milles on kehastunud töö.

Inglise klassikalise poliitilise ökonomia teeneks on, et see pani aluse tööväärtuste teooriale (selles seisab tema ratsionaalne tuum). Töö loob rikkusi. Kuid inglise majandusteadlaste klassikuuluvus ei võimaldanud neil tunnistada, et kapitalist omastab osa tööliste tööd.

Alles Marx ja Engels, kes olid proletaarsed revolutsioonäärid, avastasid lisaväärtuse päritolu. Lisaväärtuse teooria avastamisega sooritasid Marx ja Engels poliitilises ökonomias revolutsioonilise

¹ K. Marx «Kapital», I köide, lk. 17.

² V. I. Lenin, Teosed, 14. kd., lk. 222.

pöörde. Nad tõestasid, et tasumata töö omastamine on kapitalistliku tootmisviisi ja tööliste ekspluateerimise põhivormiks.

Marx ja Engels, avastades kapitalistliku ekspluateerimise olemuse, formuleerisid samal ajal ka kapitalistliku ühiskonna arengu ning selle paratamatu hukkamise seadused. Nad töötasid välja järjekindlalt teadusliku poliitilise ökonomia, mis uurib ühiskondliku tootmise ja jaotamise seadusi mitmesugustel ühiskonna arengu astmetel.

Marx ja Engels jõudsid sotsialistide-utopistide õpetust uurides järeldusele, et sotsialism ei ole fantaasia vili ega ainult unistus, vaid rõhutatud rahvahulkade protest ekspluateerimise vastu. Marksismi rajajad töötasid kriitiliselt läbi paremiku sotsialistide-utopistide pärandist ja kujundasid teadusliku sotsialismi — marksismi kolmanda komponendi.

Avastatud ühiskondliku arengu seaduste alusel tõestasid Marx ja Engels, et paratamatult variseb kord kokku ka kapitalism, nii nagu varises pärisorjuslik kord. Kapitalismi rüpes küpsevad tingimused kapitalistliku korra revolutsiooniliseks kukutamiseks ja sotsialismile üleminekuks. Oma arengu käigus kasvatab kapitalism ise endale hauakaevaja ja uue, sotsialistliku ühiskonna looja — proletariaadi.

Oma ajaloolise missiooni täitmiseks peab proletariaat ühinema ja resoluutselt kapitalismi vastu välja astuma. Ainuüksi proletariaadi klassivõitlus, kodanluse kukutamine, sotsialistliku revolutsiooni võit ning proletariaadi diktatuuri kehtestamine viivad kapitalismi hävimisele, ekspluateerimise likvideerimisele.

Proletariaat kui kõige eesrindlikum ja revolutsioonilisem klass on suuteline ühendama kõik rõhutatud ning juhtima nende võitlust kodanliku maailma vastu. Kodanluse võitmiseks ja uue, sotsialistliku ühiskonna loomiseks on proletariaadil vaja kommunistlikku parteid. Üksnes revolutsiooniline partei, kes on relvastatud ühiskonna arengu ja klassivõitluse seaduste tundmisega, on suuteline proletariaati revolutsiooniks ja kapitalismi likvideerimiseks ette valmistama ning kindlustama kommunistliku ühiskonna ülesehitamise.

Niisugused on teadusliku kommunismi põhilised ideed, millised töötasid välja Marx ja Engels.

K. Marx ja F. Engels muutsid unistuse kommunismist teaduseks, töötasid välja reaalsed teed kapitalismilt sotsialismile üleminekuks ja kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks. Marksismi õpetus on tööliklassi ja tema kommunistliku partei maailmavaade. See maailmavaade annab inimestele ainsa õige, teadusliku arusaamise loodusest ja ühiskonna elust, relvastab neid teadmistega maailma arengu seadustest.

Vestluses on vaja õpilastele meenutada Marxi ja Engelsi kui proletariaadi juhtide, «Kommunistide Liidu» ja I Internatsionaali organiseerijate revolutsioonilist tegevust.

K. Marxi ja F. Engelsi õpetuse suureks jätkajaks oli V. I. Lenin (1870—1924). V. I. Lenini nimega on seotud uus etapp marksistliku teooria loovas arendamises ja töölisklassi revolutsioonilises võitluses.

V. I. Lenin uuris põhjalikult imperialismi iseärasusi, põhjendas teaduslikult töölisklassi võitlust imperialismi tingimustes, arendas edasi Marxi ja Engelsi õpetust sotsialismi ning kommunismi ülesehitamises, rajas Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei, oli Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu innustaja ja organiseerija, maailma esimese sotsialistliku riigi rajaja, maailma proletariaadi ning kõigi rõhutute juht. Ta rikastas kõiki marksismi komponente uute järelduste ja seisukohtadega.

Tunni materjali läbivõtmisel on vaja rääkida Marxi, Engelsi ja Lenini kõikumatumust ustavusest kommunismi ideedele, nende suurest tagasihoidlikkusest ja lihtsusest.

Ühiskondliku mõtte ajaloo jooksul on esinenud palju mitmesuguseid ühiskondlik-poliitilisi teooriaid, vaateid ja õpetusi. Kuid need ei pidanud vastu aja proovile, peagi selgus nende paikapidamatus ning rahvad unustasid nad.

Hoopis teisiti on lugu marksismi-leninismiga, mis levis väga laialdaselt. «Marxi õpetus on kõikvõimas, sest ta on õige», kirjutab suur Lenin. Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja sotsialismi ülesehitamist meie maal asusid sotsialismi teele paljud Euroopa ja Aasia maad. Uuele elule ärkasid Idamaade rahvad. Järjekindlalt kasvavad kõigis maades rahu, demokraatia ja sotsialismi jõud. Kõik see annab väga veenvalt ja ümberlükkamatult tunnistust marksismi-leninismi õigsusest, tema suurest ümberkujundavast ning organiseerivast jõust.

J. Gagarini, G. Titovi, A. Nikolajevi, P. Popovitši, V. Bõkovski ja V. Nikolajeva-Tereškova lennud kosmosesse on inimese uus, tõeliselt fantastiline võit loodusjõudude üle. Selle võidu saavutasid nõukogude inimesed, ja see pole juhuslik. Kogu maailm nägi, milleks on võimeline rahvas, kui ta saab tõeliselt vabaks, kui ta pääseb nii poliitilisest kui majanduslikust orjusest. See võit kujutab endast Lenini ideede uut triumfi.

Marksism-leninism kui loov teadus ei seisa paigal, vaid areneb pidevalt edasi, rikastub uute juhtmõtetega, mis vastavad muutunud tegelikkusele.

Marksistlik-leninlikku teooriat arendati loovalt edasi XXII kongressil. Partei uus programm kujutab endast pärast V. I. Lenini surma suurimat saavutust marksistlik-leninliku teooria arengus, meie partei Keskkomitee aga, eesotsas ustava leninlase N. S. Hruštšoviaga, maailma marksistlik-leninliku mõtte tõelist keskust.

Tuleb öelda, et partei programmis on püstitatud ja läbi töötatud terve rida uusi tähtsaid teoreetilisi küsimusi, millel on ka suur praktiline tähtsus: uus teaduslik kommunismi definitsioon, juhtmõte klassierinevuste järkjärgulisest hääbumisest, küsimus

riigist kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil, tootmise ja tarbimise vahekorra, kommunismiehitaja moraalkoodeksist ja paljust muust. Antud tunnis pole muidugi võimalik neid juhtmõtteid üksikasjaliselt selgitada, aga kui õpilastel sedalaadi küsimusi tekib, peab õpetaja olema valmis neile lühidalt vastama, märkides, et nende laialdasem selgitamine toimub järgmistes tundides, mis oma sisult on esitatud probleemidele lähedased.

Koduseks tööks antakse õpilastele järgmised küsimused:

1. Marksismi tekkimise ajaloolised ja teoreetilised eeldused.
2. Marksismi-leninismi allikad ja komponendid.
3. Teadusliku kommunismi põhjalik erinevus eelnevatest sotsialistlikest õpetustest.
4. Marksistlik-leninliku teooria edasiarendamine NLKP programmis.

Õpilastel on soovitatav iseseisvalt koostada lühikesed konspektid «Kommunistliku partei manifestist» (I ja II osa) ja V. I. Lenini artiklist «Karl Marx» (Teosed, 21 kd., lk. 30—34). Ühiskonnaõpetuse õpikust tuleb õpilastel läbi lugeda § 1 («Kommunismi teoreetiline vundament»).

DIALEKTILISE JA AJALOOLISE MATERIALISMI MÕISTE

Eelmistes tundides selgitati õpilastele, et kogu maailma ajalugu viimase saja aasta jooksul on veenvalt ja ümberlukkamatult tõestanud marksismi-leninismi suure ümberkujundava ja organiseeriva jõu õigsust. Õpilastele pidi selgeks saama, et marksism-leninism on filosoofiliste, majandusteaduslike ja sotsiaalpoliitiliste vaadete terviklik ning harmooniline süsteem.

Dialektiline ja ajalooline materialism kujutab endast marksismi-leninismi komponenti.

Marksistlik-leninlik filosoofia on kommunismi teoreetiline vundament, sellele on rajatud Kommunistliku Partei programm, strateegia ja taktika võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

4. ja 5. tund¹. Marksistlik filosoofiline materialism

Tundide eesmärgiks on anda õpilastele elementaarne ettekujutus materialismi võitlusest idealismi vastu, marksistlikust filosoofilisest materialismist ja maailma materiaalsusest.

Neis tundides tutvustatakse õpilastele esmakordselt filosoofilisi kategooriaid. Kõige otstarbekohasemaks teadmiste edasiandmise vormiks võib olla õpetaja jutustus koos vestlusega. Peamist tähelepanu tuleb pöörata järgmistele küsimustele:

1. Filosoofia põhiküsimus — küsimus teadvuse ja materiaali vahekorra; materialismi ja idealismi võitlus.

¹ Tunnid võib läbi viia kaksiktundidena. Õpikus on materiaali ja selle liikumise dialektika iseloomustamisele pühendatud § 2.

2. Maaailma materiaalsus. Mis on mateeria?
3. Mateeria ja liikumise ühtsus.
4. Kuidas loodusteadus kinnitab marksistlikku filosoofilist materialismi?
5. Filosoofilise materialismi praktiline tähtsus.

Tunni sisu eeldab orgaanilist seost uute filosoofiliste mõistete selgitamise ning õpilaste loodusteaduslike ettekujutuste ja teadmiste vahel. Tunni ettevalmistamisel on õpetajal kasulik tutvuda vanemate klasside füüsika-, keemia-, bioloogia-, astronoomia- ja teiste ainete õpikutega.

Käesoleva tunni materjali läbivõtmise järel peavad õpilastele selgeks saama järgmised mõisted: filosoofia, materialism, idealism, mateeria, maailma materiaalsus, mateeria ja liikumise ühtsus.

Uue materjali esitamist võib alustada filosoofia mõistest. Ühiskonnaõpetuse õpikus on filosoofia üldiseloomustus ja filosoofiliste suundade võitlus antud esimese peatüki viimases paragrahvis.

Filosoofia kujutab endast kujutluste süsteemi meid ümbritsevast maailmast ja inimese kohast selles maailmas.

Füüsika, keemia, ajalugu ja teised konkreetsed teadused uurivad meid ümbritseva maailma üksikuid külgi, omadusi ja protsesse (füüsikalisi, keemilisi, ajaloolisi jne.). Filosoofia uurib maailma tervikuna, ühtselt kõiki tema külgi, omadusi ja protsesse. See on filosoofia esimene iseärasus. Filosoofia teine iseärasus seisab selles, et tema tähelepanu keskuses on inimteadvuse ja meid ümbritseva maailma vahekord, mõtlemise ja looduse vahekord. Filosoofia peamiseks, põhiliseks küsimuseks on küsimus teadvuse ja mateeria vahekorra, mõtlemise ja looduse vahekorra kohta.

Seda võib sõnastada järgmiselt: mis on primaarne, määrav, kas mateeria või teadvus, loodus või mõtlemine?

Need filosoofid, kes on seisukohal, et loodus on primaarne, teadvus ja mõtlemine aga sekundaarne, kes peavad teadvust kõrgesti organiseeritud mateeria omaduseks, moodustavad materialismi leeri.

Materialistliku filosoofia esindajatena võib mainida näiteks Vana-Kreeka filosoofi Demokritost (umbes 460—370. a. e. m. a.), kes arvas, et maailm koosneb loendamatu hulgast aatomitest, XVIII sajandi prantsuse materialiste (Diderot, Helvetius, Holbach ja teisi), vene revolutsioonilisi demokraate (Belinski, Herzen, Tšernõševski, Dobroljubov). Nad kritiseerisid religioosset õpetust maailma loomisest jumala poolt ja pidasid õige teadvusest sõltumatu looduse eksisteerimist.

Kuid eksisteerib ka teine suund filosoofias, mille esindajad (Platon, Berkeley, Hegel) kinnitasid, et kõik selle, mis eksisteerib, olevat esile kutsunud teadvuse, mõtlemise, hinge üleloomulik jõud. Seda suunda, mis loeb teadvust primaarseks, loodust aga vaimu sünnituseks, kutsutakse filosoofias idealismiks. Idealismi jämedaks, primitiivseks vormiks on religioon. Kirikumehed ja teoloogid väi-

davad — risti vastu teadusele ja filosoofilisele materialismile —, et maailma, universumi on loonud jumala üleloomulik ja ideaalne jõud. Filosoofiline idealism kujutab endast V. I. Lenini sõnade kohaselt papimeelsuse ja religiooni rafineeritud vormi.

Juba filosoofia tekkimisest peale (III aastatuhandel e. m. a.) on materialism loodusteadusele ja teaduse arengule tuginedes resoluutselt võidelnud religiooni ning idealismi vastu. Filosoofia kui süsteem, vastavalt sellele, kuidas ta vaatleb maailma, võib olla kas teaduslik või ebateaduslik; ta võib kas teenida tegelikkuse revolutsioonilist muutmist või takistada elu arenemist, teenida reaktsioonijõude; võib kas sisendada inimesele veendumust helgemasse tulevikku või külvata depressiooni ning dekadentsi meeleolusid. Filosoofiliste suundade erinev iseloom ja nende mõju elule oleneb eelkõige sellest, millise klassi huve kaitseb see või teine filosoof, millisesse leeri ta kuulub, kas materialistide või idealistide leeri.

Materialism on teeninud ja teenib ka edaspidi ühiskonna progressiivseid ning revolutsioonilisi jõude. Nii näiteks Belinski, Herzen, Tšernõševski ja Dobroljubov, astudes välja tsaari isevalitsuse vastu ja võideldes rahva revolutsioonilise vabastamise eest ekspuaterimisest ning vaimsest rõhumisest, tõstsid kõrgele materialismi lipu, propageerisid innukalt loodusteadust, võitlesid religiooni ning idealismi vastu.

Ühiskonna konservatiivsed, reaktsioonilised jõud seevastu on oma rahvavastastes üritustes tavaliselt ikka kasutanud filosoofilist idealismi ning jälitanud materialismi esindajaid. Tuleb meenutada Giordano Bruno, Galileo Galilei ja Nikolai Koperniku kangelaslikku ning vaevarikast elu, keda jälitas inkvisitsioon. Praegusaegne imperialistlik kodanlus, kes kiusab taga materialismi ja moonutab teaduse saavutusi, propageerib kõige reaktsioonilisemat ja rahvavaenulikumat idealistlikku filosoofiat, mis on seotud religiooniga ja mürgitab kõike eesrindlikku ning revolutsioonilist.

Marksistlik filosoofia on teaduslik. Ta kajastab töölisklassi ja kogu töörahva huve, on maailma revolutsioonilise ümberkujundamise, sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise vahendiks. Oma järeldustes tugineb ta rahva revolutsioonilistele ja töölastele kogemustele, teaduse saavutustele ja selle arengule, astub välja idealismi ning religiooni mistahes erivariantide vastu.

Marksistlik filosoofia on materialistlik, kuna ta loodusteaduse andmete alusel lahendab materialistlikult filosoofia põhiküsimuse.

Inimene elab ääretult mitmekesisete esemete ning nähtuste maailmas: ümberringi tohtu suured kosmosekehad ja kõige väiksemad elementaerosakesed, elutu anorgaaniline loodus ja orgaaniline elu.

Esemete ja nähtuste niisuguse mitmekesisuse juures kerkib küsimus: kas on nende vahel midagi ühist ning mis on selle mitmekesisuse aluseks? Idealism, samuti nagu religioongi, kinnitab, et ainult mõistus — olgu see siis inimese või jumala oma — ühendab selle esemete ja nähtuste kaose süsteemiks. Ent see pole õige, sest

mingit jumalat ei eksisteeri ja looduse mitmekesisus oli olemas ka juba enne inimest.

Vaatlused ning füüsika-, keemia-, bioloogia- ja astronoomiaalased andmed näitavad, et oma erinevusele vaatamata kujutavad kõik mitmekesised asjad ja nähtused endast liikuva materia mitmesuguseid vorme. F. Engels kirjutab: «Maailma tõeline ühtsus seisab tema materiaalsuses, ja see viimane on tõestatav mitte paari žongleeriva lausega, vaid filosoofia ja loodusteaduse pika ja vaevarohke arenemisega.»¹

Materia teadusliku definitsiooni loodusteaduse saavutuste alusel andis V. I. Lenin.

Selle põhjal on materia objektiivne reaalsus, mis on inimesele antud tema aistingutes, «mida kopeerivad, fotografeerivad, peegeldavad meie aistingud, mis eksisteerib neist sõltumatult»².

Mistahes eseme materiaalsus seisab selles, et see eksisteerib objektiivselt, s. o. sõltumatult meie teadvusest, väljaspool meie teadvust, ja et see mõjutab meeleorganeid. Materia on kõigi asjade ja nähtuste eksisteerimise põhialus, ükskõik kui mitmekesised ja erinevad need asjad ning nähtused ka poleks. Materia on igavene, mitteloodav ja mittehävitatav. Muutuda ja kaduda võivad üksnes materia konkreetset vormid, üksikud asjad ning nähtused.

Liikuv materia ise aga kui objektiivne reaalsus ei kao, vaid muundub lõputult ühest vormist teise. Õpilastele võib meenutada aine jäävuse ja muundumise seadust, mille avastas juba Lomonossov.

Kaasaegne teadus tunneb kaht liiki materiat: ainet ja elektromagnetilist välja, mis kogu oma erinevuse juures eksisteerivad väljaspool teadvust ja sellest sõltumata, s. o. objektiivselt. Teaduse arengu kestel avastatakse materia uusi liike ja omadusi. Õpilaste seniseid teadmisi kasutades tuleb tuua näiteid materia struktuurist kaasaegse füüsika andmete alusel.

Ükskõik milliseid materia liike ja omadusi ka ei avastataks, kõigutamatuks jääb asjaolu, et need ei sõltu teadvusest. Näiteks ei olene ühe või teise aine füüsikalised ja keemilised omadused sugugi sellest, kas me neid omadusi tunneme või mitte.

Materiaalse maailma seadused (näiteks üldise gravitatsiooni seadus, Boyle-Mariotte'i seadus jt.) eksisteerivad samuti sellest olenemata, kas me neid tunneme või mitte, s. o. need seadused on oma sisult objektiivsed.

Materia on alalises liikumises ja see liikumine on samuti igavene ning hävimatult nagu objektiivne reaalsuski. Iga teadusharu uurib materia liikumises objektiivseid vorme: mehhaanika — mehhaanilisi vorme, füüsika — füüsikalisi vorme jne.

Materia liikumise erilist, sotsiaalset võrmi (inimühiskonna

¹ Friedrich Engels, «Anti Dühring», lk. 40.

² V. I. Lenin, Teosed, 14 kd., lk. 113.

arengut) uurivad ühiskonnateadused. Materia on alatises liikumises. Liikumine on absoluutne, paigalseis suhteline.

V. I. Lenin kirjutas idealiste kritiseerides: «Maailmas ei ole mitte midagi muud peale liikuva materia, ja liikuv materia ei saa liikuda teisiti kui ruumis ja ajas.»¹

Iseseisvaks tööks tuleb õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Mis on filosoofia ja millised on tema põhisuunad?
2. Miks nimetatakse marksistlikku filosoofiat materialistlikuks filosoofiaks?
3. Mis on materia?
4. Milline on materia ja liikumise seos?

Õpilastele võib soovitada koguda füüsika ja keemia õpikuist materjali ning andmeid, mis kinnitavad marksistlikku õpetust maailma materiaalsusest ja annavad füüsikalise pildi tänapäeva maailmast.

6. tund. Materia ja teadvus²

Selles tunnis mõtestatakse lahti marksistlik õpetus teadvusest kui peaju omadusest ja materia peegeldusest.

Uue materjali esitamisel tuleb peatähelepanu pöörata sellele, et filosoofiliselt ja loodusteaduslikult põhjendada materialistlikku õpetust teadvuse ning materia vahekorrast. Samuti tuleb tähelepanu pöörata filosoofilise materialismi praktilisele tähtsusele. Seejuures peavad õpilastele selgeks saama sellised mõisted, nagu teadvus kui orgaanilise materia omadus ja teadvus kui materia peegeldus.

Neid mõisteid selgitades tuleb kasutada õpilaste elementaarseid teadmisi elu tekkimisest ning peaju füsioloogilistest funktsioonidest.

Materiaalset maailma seletades annab marksistlik filosoofia materialistliku seletuse ka inimese teadvusele ning kummutab idealismi ja religiooni väljamõeldised.

Idealistlik filosoofia kinnitab religiooni jälgedes käies, et teadvus ei olevat materiaaga seotud ja et see eelnevat materiaale. Religioon jutustab juba aastatuhandeid vääropetust, mille järgi vaim (psüühika) on sõltumatu kehast, õpetust teadvuse jumalikkusest.

Marksistlik filosoofia lähtub sellest, et teadvus on materia suhtes sekundaarne, on materia poolt sünnitatud ja kujundatud. Kuidas materialism seda tõestab?

1. Teatavasti ei ole aistimis- ega mõtlemisvõimega varustatud mitte kogu materia, vaid ainult orgaaniline materia. Oli aeg, mil Maal orgaanilist materiat ei olnud, loodus aga eksisteeris. Maa ja teised taevakehad eksisteerisid enne seda, kui ilmus olevus, kel-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 14. kd., lk. 157.

² Vt. õpikust 1. peatükk, § 2.

lel oli võime aistida ning mõelda. Bioloogid tõendavad, et orgaaniline elu tekkis anorgaanilise materia väga pikaajalise ja keeruka arengu tagajärjel. Järelikult on ka teadvus, mis on seotud orgaanilise eluga, materia suhtes sekundaarne.

2. Selleks et aistida ja mõelda, on vaja materiaalseid aistimis- ja mõtlemisorganeid. Bioloogia ja inimese anatoomia õppimisel tutvusid õpilased aju närvisüsteemi füsioloogiliste funktsioonidega. Igasugune mõtletegevus toimub ajus kulgevate füsioloogiliste protsesside alusel. Aju on teadvuse ja mõtlemise kandja. Aju ja närvisüsteemi funktsioneerimine tervikuna sünnitab aistingud, teadvuse. Niipea kui katkeb närvisüsteemi ja aju tegevus, katkeb ja kaob ka võime aistida ning mõelda.

Akadeemik I. P. Pavlov näitas, et kui eemaldada koeral aju poolkerade kuklasagar, saab häiritud nägemistaju; kui eemaldada oimusagar, on rikutud kuulmistaju (koer ei saanud reageerida hüüdele). Niisiis ei eksisteeri materiaast ja kehast sõltumatut teadvust, sest psüühika tekib erilisel viisil organiseeritud materia — aju, närvisüsteemi — talitluse tagajärjel.

3. Aisting ja teadvus on meeleeelunditele mõjuvate materiaalseste ärrituste tagajärg. Seda võib õpilastele selgitada akadeemik I. P. Pavlovi katsete varal tingitud ja tingimatuist refleksidest.

Aistingud tekivad ajus siis, kui ajuni ulatuvad närviärritused, mille on esile kutsunud mingi ärritaja mõju meeleeelunditele. Nii näiteks kutsub kuulmisaistingud esile helilainete toime kuulmiselunditele, värviaistingud — mitmesuguse pikkuse ja sagedusega valguslainete toime nägemiselunditele. Järelikult on teadvus materia suhtes sekundaarne, sest teadvus ei kujuta endast mitte midagi muud kui materia peegeldust, materia toime tulemust meeleeelunditele.

Marksistlik filosoofiline materialism, mis üldistab inimese kogemused ja teaduse saavutused, hülgab idealismi ja religiooni ning rumalad väljamõeldised teadvuse eksisteerimisest ilma materiaata, mittemateriaalsetest hingedest jne.

V. I. Lenin kritiseeris ja naeruvääristas halastamatult iga liiki idealismi ja religiooni nähtusi kui ebateaduslikke õpetusi, mis pidurdavad teaduse progressi ja ühiskonna arengut ning moonutavad tegelikkust pilti maailmast.

Marksistlikul filosoofilisel materialismil on praktiline tähtsus. Kui maailm on materiaalne, siis tuleb tema muutmise ja ümberkujundamise allikaid otsida maailmast endast. Kommunistlik Partei just nii talitabki. Objektiivse tegelikkuse ja selle faktide teadusliku uurimise alusel töötab NLKP välja elu revolutsioonilise ümberkujundamise programmi. Kui teadvus on materia peegeldus, siis tähendab see seda, et teadvus ise areneb ja rikastub looduse ning ühiskonnaelu loova ümberkujundamise tagajärjel.

Muutumatu teadvust ei ole ega saagi olla. Inimese teadvus on

seada rikkalikum ja kõrgemasemelisem, mida aktiivsemalt ta end ellu vahele segab, mida täiuslikumalt ja sügavamalt ta objektiivset reaalsust peegeldab, mida tugevamad on tema sidemed tegelikkusega. NLKP juhtimisel on ühiskonnaelu revolutsioonilise ümberkujundamise protsessis, sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise protsessis muutunud ja muutub töörahva miljoniliste hulkade teadvus, kujunedes järk-järgult kommunistlikuks teadvuseks.

Iseseisvaks tööks võib õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Miks on teadvus materia suhtes sekundaarne?
2. Millised on aju omadused?
3. Milles seisab marksistliku materialismi praktiline tähtsus ühiskonna elus ja üksiku inimese elus?

7. ja 8. tund¹. Materialistlik dialektika

Tund annab elementaarse ettekujutuse materialistlikust dialektikast kui kõige põhjalikumast ja mitmekülgsemast õpetusest, mis uurib looduse, ühiskonna ja inimtunnetuse arengut.

Eelmistes marksistlik-leninliku filosoofia tundides said õpilased ettekujutuse materia liikumisest. Eelmise tunni materjali kontrollimisel on otstarbekas õpilaste tähelepanu juhtida materia ja liikumise ühtsusele ning sel teel viia neid arusaamisele, et materialistlik dialektika kujutab endast õpetust, mis tegeleb materia liikumise ja arenemisega ning inimese mõtetegevuse kõige üldisemate seadustega. Materialistliku dialektika mõisteid ja kategoriaid tuleb selgitada loodusteaduslike kontseptsioonide alusel, teadmiste alusel, mis õpilastel on olemas ühiskonnaelu kohta. Otstarbekohaseks materjali esitamise vormiks on seejuures õpetaja jutustus või loeng.

Peamine tähelepanu tuleb pöörata järgmistele küsimustele:

1. Marksistliku filosoofilise materialismi dialektiline iseloom.
2. Dialektikaseaduste elementaarmõisted, uue ja eesrindliku võitmatuse.
3. Materialistliku dialektika loodusteaduslik põhjendamine.
4. Materialistliku dialektika praktiline tähtsus.

Uue materjali omandamise protsessis muutuvad õpilastele arusaadavaks järgmised mõisted: dialektika, nähtuste üldine seos, vastandite ühtsus ja võitlus, kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks muutusteks, arengu progressiivne iseloom, uue võitmatuse.

¹ Tunnid peetakse kaksitundidena. Esimeses tunnis võib käsitleda mõisteid materialistlikust dialektikast ja seadust vastandite ühtsusest ja võitlusest; teises tunnis — seadust kvantitatiivsete muutuste üleminekust kvalitatiivseteks muutusteks, arengu progressiivset iseloomu (eituse eitamise seadus). Vaata õpikus 1. peatükk, § 3.

Marksistliku filosoofia iseärasus seisab selles, et see on materiaalistlik, ja peale selle ka veel selles, et see on dialektiline.¹

Marksistliku filosoofia dialektiline iseloom seisab selles, et see kujutab endast teaduslikku, igakülgset ja sisult kõige sügavamat õpetust liikumisest ning arengust.

Loodus ja ühiskond, kogu tegelikku kujutavad endast mitmesuguste esemete ja nähtuste, asjade ning protsesside kogumit. Erinevad esemed ja nähtused on üksteisega vastastikku seotud, on teatud suhetes. Seejuures võivad need sidemed olla ajutised, muutlikud, juhuslikud, kuid iseloomulikud on üksnes kindlad, alalised seosed (nii näiteks kasvab maisiterast tingimata mais, mitte aga päevalill; päeva algus on seotud päikese tõusuga jne.).

Iga ese ja iga nähtus on seotud teiste esemete ja nähtustega. Seepärast vaatleb dialektika maailma mitte kui isoleeritud esemete ja nähtuste korrutat kaost, vaid kui nende lihtsate ja keerukate vastastikuste seoste ja suhete süsteemi. Sellepärast on selle või teise sündmuse ja protsessi mõistmiseks vaja analüüsida neid tingimusi, milles nad kulgevad. Seejuures ei või esemetele kunstlikult, meelevaldselt omistada niisuguseid seoseid, mis neile tööpoolest omased ei ole. Nii arvab ebausklik inimene, et kui kass jooksis üle tee, juhtuvat tingimata õnnetus. Selline erinevate, mitte millegagi seoses olevate sündmuste ja asjade meelevaldne ühendamine viib tegelikkuse väärale tõlgitsemisele, tegelikkuse moonutamisele. Dialektika vajalikuks nõudeks on põhimõte: vaadelda esemete ja nähtuste loomulikke seoseid ning suhteid.

Dialektika seaduste iseloomustus tuleb õpilastele anda kõige üldisemal kujul. Asudes neid selgitama (silmas pidades õpilaste teadmisi materia ja liikumise ühtsusest) võib klassile esitada küsimuse, mis on materia liikumise allikaks. Marksismieelses filosoofias nägid ühed liikumise allikat üleloomulikes jõududes, teised eitasid üldse liikumist kui uue ilmumise alust maailmas, kolmandad arvasid, et materia viis liikvele mingi väline tõuge. Need vaated ei pea paika. Materia liikumise allikat tuleb otsida materia endas. Niisuguseks sisemiseks allikaks, arengu stiimuliks on vastuolu. Vastuolu all tuleb mõista sellist vastastikust suhet eseme vastandlike külgede vahel, kus nad teineteist vastastikku eeldavad ning ühtlasi eitavad. Näiteina sellistest vastanditest tõi V. I. Lenin oma «Filosoofilistes vihikutes»:

matemaatikas: + ja —

mehhaanikas: toime ja vastutoime

¹ «Dialektikakunsti» (dialektikē tēhnē) all mõistsid vanad kreeklased oskust vaielda, vasturääkivuste avastamise teel vastase arutlustes viimase seisukohti ümber lükata. XIX sajandi saksa filosoof Hegel mõistis dialektika all mõtte ja idee arengut vastuolude kaudu. Kõrvale heites Hegeli idealismi, mõistab marksistlik filosoofia dialektika all õpetust üldistest seostest ja vastuolude kaudu toimuva tegelikkuse arengu üldistest seadustest.

füüsikas: positiivne ja negatiivne elekter

keemias: aatomite ühinemine ja dissotsiatsioon.

Liikumine vastandite võitluse kaudu on inimühiskonna arengu seadus.

Meie päevil, mil kaasaegse epohhi peamise sisu moodustab üleminek kapitalismilt sotsialismile, on rahuliku kooseksisteerimise olukorras vastandlikeks võitlevateks jõududeks võidukas sotsialism ja surev kapitalism.

Dialektika kujutab endast kõigepealt õpetust mateeria iseenemisest vastandite vastastikuse mõjutamise alusel, vastuolu tekkimise ja ületamise alusel. Elu läheb edasi vastuolude kaudu. Nii-suguse vastandite ühtsuse ja võitluse seaduse elementaarse iseloomustamisega võiks piirduda.

Selgitanud mateeria liikumise allika, tuleb anda elementaarne ülevaade arengu iseloomust. Järkjärgulised kvantitatiivsed muutused lähevad üle põhiliselt kvalitatiivseteks muutusteks. Seda fakti võib hästi illustreerida näidete varal keemiast, eriti Mendelejevi elementide perioodilisuse süsteemi varal. Seda tabelit on otstarbekas kasutada tunnis näitliku vahendina. Õpetaja võib esitada küsimuse: mis kutsub esile keemiliste elementide omaduste erinevuse? Saades vajaliku vastuse — aatomituuma laengu suuruse muutumine —, peab õpetaja näitama, et selles ilmnebki dialektika seadus: kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks muutusteks. Seda seadust võib illustreerida ka näidetega füüsikast, matemaatikast, bioloogiast, inimühiskonna arengust jne. Vaja on rõhutada, et kvalitatiivseid muutusi valmistavad mitte juhuslikult, vaid seaduspäraselt ette kvantitatiivsete muutuste kogunemine, mis teatud momendil ja teatud punktis katkedes viivad üleminekule uude kvalitatiivsesse olukorda.

Dialektika mõistab materiaalse maailma arengut kui esemete ja nähtuste lakkamatut uuenemist. Maakera ajalugu näiteks kujutab endast lõputut rida geoloogiliste ajastute vahetusi. Ka loomariik areneb vormide uuenemise, taime- ja loomaliikide tekkimise ning kadumise teel. Inimkonna ajalugu kujutab endast ühiskondlike formatsioonide tekkimise, arengu ja vahetumise ajalugu (kapitalism asendas feodalismi; hukkuva kapitalismi asemele tuleb sotsialism). Järelikult toimub areng nii, et uus eitab iganenut. Ükskõik kui kindlalt vana ka seisaks, lõppude lõpuks variseb ta ikkagi kokku ja tema asemele tuleb uus. Vana ja iganenu eitamise kaudu läheb elu edasi, toimub pidev uuenemise protsess. Vana kvaliteedi eitamine uue poolt on vastandite võitluse, ühtsuse ja vastastikuse mõjutamise tagajärg. Niisiis ei saa ühtki nähtust, ühtki eset pidada igaveseks. Mateeria on küll igavene, kuid tema vormid muutuvad lõputult. Seda, mis tuleb vana asemele, eitavad aja jooksul omakorda tegelikkuse arengu kõrgemad vormid.

Kuid dialektiline eitamine ei tähenda seda, et tuleks aluseta hüljata kõike eksisteerivat. Esineb inimesi, kes armastavad kum-

mutada ja hüljata kõiki ning kõike ja kes peavad end seetõttu eesrindlikeks inimesteks. Niisugune seisukoht on aga eluvõoras ning viljatu. Sellised inimesed ei näe midagi positiivset ega võitle ka ise positiivse kindlustamise ja loomise eest elus. Ühiskonnaõpetuse õpikus kritiseeritakse niinimetatud «ultrarevolutsionääre», kes hülgasid mineviku kunstipärandi.

Meie päevil võtsid mõned kunstitegelased novaatorluse sildi all kahtluse alla realismi. Seda kritiseeris resolutselt N. S. Hruštšov kohtumisel kunstiala töötajatega 1963. aasta märtsis. Vana eitamine dialektikas tähendab tema vastuolu otsimist ja positiivse avastamist ning selle alusel uuele, progressiivsele üleminekut.

Eitamine eeldab järjekestvust, vana hulgast pärinevate elujõuliste elementide säilitamist, ja samal ajal resolutselt üleminekut uuele — eseme või nähtuse loomulike vastuolude arendamise alusel. Dialektiline eitamine on omane niihästi loodusele kui ka ühiskonnale ja teadmiste arengule.

Näitena võib tuua elementide keemiliste omaduste muutumise. Mendelejevi tabeli iga perioodi algul seisavad tugevate metalli-omadustega elemendid. Sedamööda, kuidas tabelis paremale nihkuda, kaotavad elemendid need omadused, kuid samal ajal kasvavad nende mittemetalli omadused, s. o. metalli omadused eitavad mittemetalli omadusi ja vastupidi.

Kui seemnetera satub soodsale pinnasele, hakkab ta seal idanema, tera eitatakse. Kasvab taim, mida, kui see on läbinud teatud arengustaadiumid, eitatakse jällegi terade poolt, kuid mitte enam ühe tera, vaid «kümne seemne», «kahekümne seemne» poolt.

Ka tehnika progress käib eitamise kaudu. Nii näiteks olid kunagi detektorraadiovastuvõtjad. Neid asendasid lampidega aparaadid, mida meie silmade all hakkavad välja tõrjuma, eitama pooljuhtidega aparaadid.

Tegelikkus muutub lakkamatult. Vana sureb, uus aga, ükskõik kui raske poleks tema tee, kindlustub — ta on võitmatu.

Dialektika praktilisest, elulisest tähtsusest rääkides võib viidata sellele, et kui elu areneb vastuolude kaudu, siis ei tule raskusi karta, vaid on vaja avastada tegelikkuse vasturääkivused, kavandada nende lahendamiseks õiged teed ja meetodid, nende lahendamise ja edasiliikumise aktiivselt osa võtta. Kuna kvalitatiivsed muutused toimuvad kvantitatiivsete muutuste alusel, siis järelikult tuleb uuele üleminekut ette valmistada. Nii näiteks selleks, et teostada üleminekut kommunismile, arendab partei meie ühiskonna majandust ja kultuuri. Kui uus ja eesrindlik on võitmatu, siis järelikult on elus vaja aktiivselt toetada kõike eesrindlikku, võidelda iganenu ja oma aja äraelanu vastu.

Materialistlik dialektika on alati olnud ja on selleks kompassiks, mille abil Kommunistlik Partei igas olukorras, igas tormis ja marus kindlalt rajab teed kommunismile.

Iseseisvaks tööks võib õpilastele soovitada ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Miks nimetatakse marksistlik-leninlikku materialismi dialektiliseks materialismiks?
2. Mis on looduse ja ühiskonna sisemiseks arengu allikaks?
3. Kuidas toimub üleminek ühest kvalitatiivsest olekust teise?
4. Miks on uus elus võitmatu?

Õpilastele võib samuti anda ülesande koguda füüsika, keemia, bioloogia jt. õpikuteist fakte, mis kinnitavad materialistlikku dialektikat, kusjuures neile tuleb varem kätte juhatada peatükid, kus selliseid andmeid leidub.

9. tund. Dialektiline materialism maailma ja selle seaduspärasuste tunnetamisest¹

Õpilastele on vaja selgitada tunnetamise piiritust, iseloomustada seda kui teadmiste õigsuse kriteeriumi.

Tunni teema kujutab endast 5.—8. tunni loogilist jätku ja lõpuleviimist ning see tuleb lahti mõtestada juba omandatud teadmiste alusel. Õpetaja tähelepanu keskpunktis peavad olema järgmised momendid:

1. Inimene tunnetab maailma praktika protsessis ja tema eesmärgiks on maailma ümberkujundamine.
2. Tunnetamine on tegelikkuse peegeldumise protsess.
3. Teadmiste õigsust kontrollitakse praktikas.

Materjali omandamise käigus kujunevad välja järgmised mõisted: tunnetamine on tegelikkuse peegeldumise protsess, praktika on tunnetamise õigsuse alus, eesmärk ja kriteerium.

Erinevalt loomast ei rahuldu inimene sellega, mida loodus talle annab, vaid ta mõjutab seda (künnab uudismaad, ehitab tehaseid, rajab teid, loob sünteetilisi materjale) eesmärgiga muuta oma elu paremaks, saada rohkem materiaalseid väärtusi. Kuid selleks, et loodust mõjutada, on tarvis tunda tema omadusi ja seaduspärasusi. Neid teadmisi ei saa inimene teisiti kui vaid loodust ümber kujundades. Inimene ei õpi ujuma, kui ta vette ei lähe. Looduse mõjutamise ja ümberkujundamise käigus tunnetavadki inimesed tema saladusi. Praktika ja eelkõige rahva tööalane tegevus ongi tunnetamise aluseks. Tunnetamise protsess on keerukas ja raske. Tunnetamise ajalugu on pingelise võitluse ajalugu nende looduslike ja ühiskondlike jõudude alistamiseks, mis valitsesid inimese üle.

Looduse ja ühiskonna seadusi tunnetades muutub inimene järjest võimsamaks. Mitte asjata ei ütelnud XVII sajandi inglise materialist F. Bacon: «Jõud peitub teadmistes, teadmine on jõud.»

Tunnetamine kujutab endast objektiivse maailma peegeldumise protsessi inimese ajus. Filosoofid-idealistsid väidavad, et tunnetus

¹ Õpikus vaadeldakse seda küsimust § 3.

ei peegeldavat objektiivset maailma. Kui see nii oleks, kui esemed ja nähtused ei peegelduks teadvuses enam või vähem õigesti, siis ei suudaks inimene tegelikkusega kohaneda ega püsima jääda. Ühe või teise eseme tunnetamine algab vahetust aistingust, eseme vastuvõtmisest meeleeelundite poolt (kuju, värvus jne.); inimese mõtlemine läheb vahetult kaemuselt järk-järgult üle eseme olemuse, tema sisemiste omaduste ja temale omaste seaduste mõistmisele ning lahtimõtestamisele.

Tunnetamine on arenev protsess. Maailm on mitmepalgeline. Ja inimene avastab temas järjest uusi külgi. Isegi kõige väiksem aineosake on mitmekülgne ja inimmoistuse jaoks täis erutavaid saladusi. Näidete varal aatomiõpetusest tuleb õpilastele selgitada, kuidas süvenesid ja süvenevad teadmised aatomist.

Tuhandaastase võitluse ja töö tulemusena tungis inimmoistus aatomi ja elava raku maailma, hakkas vallutama kosmost ning avastas sünteetiliste materjalide loomise seadused, milliseid materjale maakera looduses ei esine.

Marksism-leninism andis võimaluse tunnetada inimühiskonna saladusi, selle arenemise ja ümberkujundamise seadusi. Inimkond ei jää kunagi tunnetamise alal peatuma. Teadus areneb pidevalt. Sellepärast ei saa seda või teist teadmiste taset, ükskõik millist looduse teooriat pidada täiesti lõpuleviiduks või vaieldamatult ammendatuks. Mõistus, mis tungib asjade ja protsesside sügavusse, üldistab uusi fakte, täiendab, täpsustab ja laiendab pidevalt ettekujutust ümbritsevast maailmast.

Mõningad mineviku filosoofid ja kaasaegsed kodanlikud filosoofid püüdsid ja püüavad tõestada, et inimene ei suutvat tunnetada tegelikkust sellisena, nagu see tõepoolest on. Teadus aga olevat nende arvates mõttetu mõistuse mäng, mis ei andvat maailmast õiget pilti. Eriti eitavad imperialismi filosoofid võimalust tunnetada inimühiskonna ajaloo seadusi. Inimkogemused lükkavad ümber need väljamõeldised. Teadus avastab loodusnähtuste omadusi. Ja seda tõestab nende omaduste tööstusliku ja põllumajandusliku kasutamise praktika. Marksism-leninism avastas ühiskonna arengu seadused. Selle avastuse õigsust ja tõepärasust kinnitavad sotsialismi ja kommunismi ehitamise edusammud. V. I. Lenin märkis, et maailmas ei ole mittetunnetatavaid asju; on asjad, mida ei ole veel tunnetatud, kuid mille saladustesse teadus varem või hiljem tungib.

Tuleb rõhutada, et teaduse ja tunnetuse areng on keerukas ning raske protsess. See on tundmatu otsimine, kus võib esineda vigu, eksiarvamusi, poolikult kogutud andmeid, äpardusi jne. Sellega seoses kerkib küsimus tunnetuse tõepärasusest, kriteeriumist, mis võimaldaks eraldada tõe eksiarvamusest ja mis ei lubaks seda või teist teooriat muuta eksimatuks, kivilinenud dogmaks. Teadmiste õigsuse ja usaldatavuse peamiseks ning põhiliseks kriteeriumiks on praktika. V. I. Lenin kirjutab, et «...elu, praktika

seisukoht peab olema tunnetusteooria esimeseks ja põhiliseks seisukohaks»¹. Kui praktikas saadakse just niisuguseid tulemusi, mida teoreetiliste arvutuste kohaselt oodati, siis järelikult on need arvutused õiged ning langevad kokku nende või teiste nähtuste objektiivsete omaduste ning seadustega. Nii kinnitavad J. Gagarini, G. Titovi, A. Nikolajevi, P. Popovitši, V. Bõkovski ja V. Nikolajeva-Tereškova kosmoselennud meie teadlaste teoreetiliste arvutuste õigsust. Kosmoselennud täpsustasid ettekujutust Maa struktuurist ja kosmoseavarusest. Kui praktikas saadakse teoreetilistest arvutustest erinevaid või isegi vastupidiseid tulemusi, siis järelikult ei ole need arvutused õiged. Sellepärast võitleb NLKP selle eest, et teadus oleks seotud praktikaga, teeniks praktikat, rikastuks praktika varal ja kontrollitaks praktikas. Iga inimene peab praktika varal kontrollima oma arvamiste ja kontseptsioonide tõelist väärtust. Iga inimese arvamuste ja sõnade tõelise sisu üle tuleb otsustada tema praktilise töö ning tegevuse põhjal.

Kodus võiksid õpilased mõelda järgmistele küsimustele:

1. Milleks inimene tunnetab maailma?
2. Milline on tunnetuse alus?
3. Kas tunnetusel on piire?
4. Mis on teadmiste õigsuse kriteeriumiks?

10. tund. Ajaloo materialistlik käsitus²

Tunni eesmärk on anda õpilastele üldine ettekujutus ajaloo materialistlikust käsitusest ja ühiskonna arengu seaduspärasustest.

NSV Liidu ajaloo, uusaja ajaloo ja uusima aja ajaloo ning majandusgeograafia kursus on õpilasi selleks juba ette valmistanud, et neist seisukohtadest ja kategooriatest hästi aru saada.

Õpilastel on küllaldaselt ettekujutust ja teadmisi materiaalsest ning vaimsest kultuurist ja ühiskonnakordade vahetumisest (ürgkogukondlik kord, orjanduslik kord, feodalism, kapitalism, sotsialism). See kergendab märksa õpetaja ülesannet uue materjali esitamisel, sest tal pole vaja kõiki neid kategooriaid detailselt selgitada. Kõige otstarbekohasem on uut materjali esitada jutustuse-vestluse vormis.

Uue materjali esitamisel on õpetajal vaja rõhutada, et ainult marksism-leninism seletab teaduslikult inimühiskonna arengut, võimaldab välja töötada teed ja meetodid ühiskonna elu ümberkorraldamiseks töötajate huvides.

Tuleb silmas pidades järgmisi põhilisi momente:

1. Materiaalne tootmine kui inimkonna elu alus.
2. Materiaalsete hüvede tootmise viis, selle küljed ja arenguseadused.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 14. kd., lk. 126.

² Vt. õpikus § 6–7.

3. Ühiskonnakordade vahetumine tootmisviisi muutumise alusel.

Õpilaste tähelepanu on eriti vaja juhtida järgmistele kategooriatele: tootlikud jõud, tootmissuhted, tootmisviis, seadus tootmisuhete vastavusest tootlike jõudude tasemele ja iseloomule, ühiskonnakordade vahetus, ühiskondliku arengu progressiivne iseloom.

Marksism-leninism lähtub ühiskonnakäsituses sellest, et enne, kui tegelda poliitika, teaduse, kunsti ja muu säärasega, peavad inimesed olema varustatud söögi, riietuse ja peavarjuga. Selleks aga, et neid või teisi materiaalseid hüvesid saada, on vaja neid toota, tootmist organiseerida. Just töö oli see, mis eraldas inimese loomariigist. Ilma tööta, ilma materiaalsete hüvede tootmiseta ei saa ükski ühiskond eksisteerida. Kui aga asi nii on, siis omavad muutused tootmises ühiskonna arengu seisukohalt otsustavat osa.

Selleks et oleks võimalik toota, on vaja tootmisprotsessis teatud tootlikke jõude ning teatud inimestevahelisi suhteid ja koostööd — tootmissuhteid.

Ühiskonna tootlikud jõud on ühiskonna poolt loodud tootmisvahendid, ennekõike tööriistad, aga ka inimesed, kes neid tööriistu rakendavad ja materiaalseid hüvesid toodavad.

Võitnud sotsialismi olukorras muutub teadus — tänu selle orgaanilisele seosele tootmisega — järjest rohkem otseseks tootlikuks jõuks. «Teaduse rakendamine muutub ühiskonna tootlike jõudude võimsa kasvu otsustavaks teguriks», öeldakse NLKP programmis.¹

Tootmissuhted on inimestevahelised suhted, mis kujunevad tootmisprotsessis. Tootmissuhete iseloomu määravad ära järgmised põhilised momendid: a) suhted tootmisvahenditega — kelle valduses need on; b) materiaalsete ja vaimsete hüvede jaotamise vormid ning printsiibid. Kui tootmisvahendid kuuluvad eramanikele nagu kapitalismi ajal, siis iseloomustavad tootmissuhteid ülevõim ja allumine. Kui tootmisvahendid on kogu ühiskonna valduses nagu sotsialismi ajal, siis kujutavad tootmissuhted endast eksploateerimisest vabade ja võrdõiguslike inimeste koostöö ning vastastikuse abistamise suhteid.

Tootmissuhete iseloomu määrab ära tootlike jõudude tase ja nende iseloom. Tootlikud jõud ja nende poolt esile kutsutud tootmissuhted moodustavad tootmisviisi — inimkonna elu aluse. Ajaloolised ajastud erinevad üksteisest tootmisviisi poolest. Neid erinevusi tuleb selgitada näidetega orjanduslikust, feodaalsest, kapitalistlikust ja sotsialistlikust ühiskonnast, milliseid õpilased on ajalookursuses läbi võtnud.

Tootlikud jõud muutuvad pidevalt: täiendatakse tööriistu ja tehnoloogilisi protsesse, võetakse kasutusele uusi energialiike, inime-

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 299.

sed omandavad tootmiskogemusi, süvendavad ja rikastavad oma teadmisi loodusest. Aja jooksul toovad aeglased kvantitatiivsed muutused kaasa tootlike jõudude põhilise muutuse. Uued tootlikud jõud nõuavad aga uusi, neile vastavaid tootmissuhteid. Vananenud tootmissuhete revolutsioonilise lammutamise tulemusena asendub üks tootmisviis teisega, hävineb üks ühiskondlik süsteem ja luuakse uus. Iga ühiskondlik süsteem on oma aja kohta ajalooliselt õigustatud, kuna see võimaldab tootlike jõudude edasist arengut. Niipea aga, kui ühiskondlik süsteem hakkab tootlike jõudude arengut pidurdama, hakkab ta roiskuma, ja miski ei suuda tema hukkumist ära hoida.

Keskaja, samuti ka uusaja ja uusima aja ajaloost on õpilastel teada, kuidas kulges feodalismi lagunemise ja kapitalismi tekkimise protsess. Õpilastel on hästi teada kapitalismi roiskumise ja hävimise, samuti sotsialistliku ühiskonnasüsteemi tekkimise, arenemise ning kindlustumise protsess.

Õpilaste aktiviseerimise eesmärgil võib õpetaja esitada järgmisi küsimusi: Kuidas kulges feodalismi lagunemise ja kapitalismi tekkimise protsess? Kuidas ja miks roiskub kodanlik ühiskond? Kuidas tekkis ja arenes sotsialistlik süsteem?

Vestlusest kokkuvõtet tehes peab õpetaja rõhutama, et tootmisviisi areng ja ühiskonnasüsteemide vahetumine on seaduspärane ning progressiivne nähtus.

Iseseisva töö korras võiksid õpilased läbi lugeda V. I. Lenini artiklist «Karl Marx»¹ lõigu «Materialistlik ajalookäsitlus».

Koduse ülesandena võiksid õpilased ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Mis on ühiskonna arengu aluseks?
2. Kuidas mõjutavad teineteist tootlikud jõud ja tootmissuhted?
3. Miks lagunevad ühed ühiskonnasüsteemid ja tekivad uued süsteemid?

11. tund. Rahvas on ajaloo looja Klassid ja klassivõitlus

Tunnis selgitatakse rahvahulkade otsustavat, revolutsioonilist ümberkujundavat osa ajaloos, samuti isiksuse osa; mõtestatakse lahti ühiskonna klassideks jagunemise põhjused ja klassivõitluse iseloom ekspluataatorlikes ühiskondades.

NSV Liidu ajaloo, uusaja ja uusima aja ajaloo ning kirjanduse õppimisel on õpilased saanud juba konkreetse ettekujutuse rahva otsustavast osast revolutsiooniliste sündmuste käigus. 1812. a. sõja, 1918—1922. a. kodusõja ja 1941—1945. a. Suure Isamaasõja ajaloo teavad õpilased, et rahvas on võitmatu. Süvendades ja arendades õpilaste ettekujutusi töörahva otsustavast osast ühe

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 21. köide. lk. 38—40.

või teise ajaloolise sündmuse käigus, on vaja esile tõsta rahva osa materiaalse ning vaimse kultuuri loojana, kõige uue loojana maakeral.

Ajalookursustest, samuti ajalehtedest saavad õpilased palju fakte klassivõitlusest minevikus ja tänapäeval. See moodustab hea aluse klassivõitluse iseloomu ja selle seaduspärasuste selgitamiseks.

Uut materjali on võimalik esitada jutustuse-vestluse kujul. Seejuures on tarvis erilist tähelepanu pöörata seosele kaasajaga ja iseäranis sellele, et laialdasemalt saaks valgustatud rahva osa kommunismi ehitamisel ja klassivõitluses kaasaegses kapitalistlikus maailmas.¹

Tähtsamad mõisted, mis õpilased käesolevas tunnis peavad omandama, on järgmised: rahvas, tema osa ajaloos; klassid, klassivõitlus kui ekspluataatorlike ühiskondade arengut edasiviiv jõud.

Kodanlikud propagandistid peavad rahvast nüriks, harimatuks ja inertseks massiks, kes pole võimeline midagi looma. Kõiki suuri sündmusi ja ajaloo arengut üldse kujutavad nad üksnes väljapaistvate isiksuste kangelasgudena.

Ajaloolist tõe moonutades püüavad kapitalismi kaitsjad kasvatada töörahvas uskumatust oma jõusse, õõnestada tema revolutsioonilist otsusekindlust, kõike seda aga, mis ajaloos suurt, omistada neile, kes elavad rahva arvel.

Marksism-leninism aga hülgab need rumalad väljamõeldised.

Eelmisest tunnist on teada, et ühiskonna elu aluseks on materiaalne tootmine. Peamiseks tootlikuks jõuks aga, kes tegelikult toodab ja tootmist edasi viib, on rahvas. Just rahva töö on see, mis kujundab ümber nii loodust kui ka ühiskonda.

Rahvas (s. o. töötajad) kujutab endast sotsiaalsete muutuste peamist jõudu. Tema löökide all puruneb kõik vana ja iganenu. Õpilaste poole pöördudes võib õpetaja esitada neile küsimuse: millised peamised jõud purustasid orjapidamise, feodalismi ja kapitalismi? Õpilaste vastuste alusel formuleerib õpetaja järelduse: töötavad rahvahulgad on see otsustav loov jõud, kes teostab kõik progressiivsed ühiskondlikud pöörded.

Rahvas on vaimse kultuuri looja. M. Gorki kirjutas, et «... rahvas ei ole ainult jõud, kes loob kõik materiaalsed väärtused, ta on ka vaimsete väärtuste ainus ammendamatu allikas, loomingu aja, kauniduse ja geniaalsuse poolest esimene filosoof ja poeet, kes loob kõik suured poemid, kõik maakera tragöödiad ja nendest suurima — maailma kultuuri ajaloo.»

Meie maa tegelikkusest rääkides on vaja rõhutada, et rahvas on kommunismi looja ja rajaja. V. I. Lenin on korduvalt rääkinud, et kommunism tekib rahva teadliku ajaloolise loomingu tulemusena.

¹ Õpikus vaadeldakse rahvahulkade osa 2. peatüki § 8.

Sotsialistlikus ühiskonnas on töötajad vabad ekspluateerimisest kõigis selle vormides, pidevalt tõuseb siin nende materiaalne heaolu, kõik kultuurisaavutused on nende päralt. Tänu Kommunistliku Partei juhtivale osale kannab rahva tegevus meie maal teadlikku iseloomu. Sellega võib seletada ka rahvahulkade tööentusiasmi kasvu, rahva kommunistliku teadlikkuse tõusu.

Järgnevalt tuleb paljastada rahvavastase isikukultuse kahjulikkust. Marksism-leninism ei eita tööliklassi liidrite ja juhtide tähtsat osa, kuid ta astub resoluutselt välja ühe või teise isiksuse ülistamise, veel enam tema jumaldamise vastu. Õpilastele on vaja selgitada, et rahva kõrget hinnangut meie partei- ja riigijuhtide tegevusele ei tohi samastada isikukultusega. Isikukultus on juhtimissüsteem, mille juures vähendatakse partei ja rahva osa, aheldatakse rahvahulkade loov initsiatiiv. Sellepärast on isikukultuse kriitikal ja isikukultuse tagajärgede likvideerimisel väga suur poliitiline ning praktiline tähtsus.

Paljud faktid ajaloost kinnitavad seda marksistlik-leninlikku seisukohta, et väljapaistvad isiksused on üksnes siis saanud tõeliselt väljapaistvateks, kui nad 1) õigesti mõistsid ühiskonna arengu progressiivseid tendentse, 2) nägid ajaloolise progressi teostamise teid ja 3) oma tegevuses toetusid laiadele rahvahulkadele, kes olid huvitatud ühiskonna progressist. Kui isiksuseid neid omadusi pole, võib tema tegevus kalduda avantürismi ning donkihottluse.

Hea oleks meenutada muistset kreeka legendi Antaiosest. Herakles sai võitmatust kangelasest Antaiosest jagu üksnes sellepärast, et ta Antaioset emakesest maast lahti kiskus. Isiksus on seda tugevam, tema osa seda märgatavam, mida tihedamad ja laialdasemad on tema sidemed rahvaga, töökollektiiviga.

Seda on tähtis rõhutada, sest leidub veel üksikuid noorukeid, kellele on omane egoism ja põlglik suhtumine kollektiivi.

Ühiskonna arengu mõistmise seisukohalt on tähtis selgitada, mida kujutavad endast klassid ja milline on klassivõitluse osa ajaloos.¹ Õpilastele peab kindlalt selgeks tegema, et klassid ei ole eksisteerinud igavesti. Klassid tekkisid seal ja siis, kus ja millal tekkis eraomandus.

Klassid on suured inimeste grupid, kes erinevad üksteisest eelkõige erinevate suhete poolest tootmisvahenditesse. Kõigi ekspluateatorlike ühiskondade ajalugu on olnud ekspluateeritavate ja ekspluateerijate vahelise ägeda klassivõitluse ajalugu.

Vestluse käigus võib õpetaja koos õpilastega meenutada tähtsamaid proletariaadi klassilahinguid kapitalistlikes maades kaasaegetapil.

Kaasaegne monopolistlik kodanlus intensiivistab töörahva ekspluateerimist, tungib üha rohkem kallale nende õigustele, jälitab

¹ Õpikus on sellele küsimusele pühendatud 2. peatüki § 9.

kommuniste, kõike ausat ja vabadust armastavat ega pea paljuks mingit kuritegu. Vastuseks sellele koondab proletariaat monoliitsemaks oma read, organiseerib laiu rahvahulki, peab mehist võitlust, mis lõpeb kord tema võiduga. Kasvab marksistlik-leninlike parteide autoriteet ja osatähtsus, kuhu juba praegu kuulub rohkem kui 42 miljonit inimest. Kommunistide tegevus leiab sooja poolehoidu ja toetust kõige laiemates rahvahulkades.

NLKP programmis rõhutatakse, et rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine on muutunud ideoloogiliselt küpsemaks, et see kujutab endast suurt organiseeritud võimsust.

Et valmistuda suulisteks vastusteks, soovitatakse õpilastele kodus läbi mõelda järgmised küsimused:

1. Miks etendab rahvas ajaloos otsustavat osa?
2. Milline on isiksuse osa ajaloos?
3. Mida kujutavad endast klassid?
4. Kuidas võitleb kaasaegne proletariaat kapitalistlikes maades?

Samuti on õpilastel kasulik tutvuda järgmiste dokumentidega:

1. K. Marx ja F. Engels, «Kommunistliku partei manifest», I peatükk.

2. NLKP programm, esimene osa, V peatükk.

Et vältida ülekoormust, võib ühele õpilaste grupile anda ülesande järgmises tunnis üksikasjaliku plaani järgi jutustada mainitud peatüki sisu «Kommunistliku partei manifestist», teisele grupile — peatükk NLKP programmist, kolmandale aga — koostada ühe nädala ajalehtede materjalide põhjal ülevaade proletariaadi klassivõitlusest kapitalistlikes maades. Ükski ümberjutustus ega ülevaade ei tohiks kesta üle 7—8 minuti.

12. tund. Marksistlik-leninlik õpetus ekspluataatorlikust riigist

Tunni eesmärk on esile tuua ekspluataatorlike riikide rahvastane olemus ja näidata, et nende hukkumine on paratamatu.

Uus materjal on vahetult seotud eelmisega, sest küsimus riigist on küsimus klassivastuoludest, valitseva klassi poliitilisest organisatsioonist. V. I. Lenin märkis oma loengus «Riigist»¹, et see küsimus on eriti keeruline ja raske. Ühiskonnaõpetuse õpetamise praktikast on teada, et mõned õpetajad andsid õpilastele juba varem ülesande läbi lugeda V. I. Lenini loeng «Riigist» ning koostada selle üksikasjaline plaan. Seejärel toimus tunnis vestlus.

Niisugust meetodit võib muidugi kasutada. Õpilaste teadmisi rahva osast ajaloos ja klassivõitlusest kontrollitakse ning kinnistatakse vestluse käigus. Kuid see võte annab positiivseid tulemusi ainult siis, kui kõigil õpilastel on kõnesolev V. I. Lenini loeng ole-

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 434—452.

mas. Peale selle peab õpetaja läbi mõtlema vestluse täpse plaani. Vastasel korral ei saavutata eesmärki.

Võimalik on ka V. I. Lenini loengu lugemine ja läbiarutamine tunnis. Seejuures tuleb V. I. Lenini ühe või teise seisukoha ja järelduse selgitamisel tuua näiteid praegusaegsete kapitalistlike riikide rahvavaenulikust, ekspluataatorlikust olemusest. Kaasaegse imperialistliku riigi iseloomu ammendav analüüs on antud NLKP programmis.

Õpetamise praktikas kasutatakse ka jutustuse-vestluse vormi. Kuid olenemata sellest, millise vormi õpetaja käesoleva tunni läbi viimiseks valib, tuleb peamine tähelepanu pöörata järgmistele põhi küsimustele:

1. Ekspluataatorliku riigi tekkimine ja selle iseloom.
2. Kaasaegse imperialistliku riigi reaktsiooniline, rahvavastane olemus ja tegevus.
3. Ekspluataatorliku riigi hävitamise vajadus ja paratamatus.

Tunni materjali õppimisel peavad õpilased hästi omandama marksistlik-leninliku mõiste riigist, selle tüüpidest ja vormidest.

Ekspluataatorlik riik kujutab endast majanduslikult valitseva ning armee, kohtu, juriidiliste seaduste jne. jõule tugineva klassi poliitilist organisatsiooni.

Riik tekkis seal ja siis, kus ja millal ühiskond jagunes ekspluateerijateks ja ekspluateeritavateks.¹ Ekspluateerijate ülemkiht, kes seab ennast vastu ühiskonnale, ei suuda võimul püsida tavade ega moraalse autoriteedi mõjul. Selleks et oma parasiitlikku seisukorda kindlustada, rajasid ekspluataatorid erilise vägivallaaparaadi — riigi, kelle käsutuses olid armeed, kohtud, vanglad ja muud rõhutatud rahvahulkade vastupanu mahasurumise vahendid.

Ekspluataatorlik riik on töötava rahva allasurumise ja rõhumise vahend ekspluateriva vähemuse käes. Olenevalt sellest, millise ekspluataatorliku klassi käes on see sunniaparaat, jagunevad ekspluataatorlikud riigid oma klassiolemuselt kolme liiki: orjanduslikud, feodaalsed ja kodanlikud.

Vastavalt konkreetsele ajaloolisele olukorrale kasutavad ekspluaterivad klassid erinevaid valitsemise ja riigikorralduse vorme. Nii näiteks olid Vana-Kreeka orjanduslikus riigis sellisteks vormideks monarhia ja demokraatlik või aristokraatlik vabariik. Kuid kõigest hoolimata jäi riik siin siiski orjanduslikuks riigiks. Vana-Kreeka demokraatia oli demokraatiaks ainult orjapidajatele.

Praegused imperialistlikud riigid — USA, Inglismaa, Saksa FV, Prantsusmaa jt. — reklameerivad ennast üldise demokraatia ja heaolu riikidena. Tegelikult aga kujutab nende maade riigiaparaat endast töörahva mahasurumise ja rõhumise vahendit, teiste rahvaste orjastamise ning riisumise vahendit. Näitena võime tuua Portugali, riigi, kus fašistlike meetoditega surutakse maha kõik

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 439.

progressiivsed väijaastumised ning kelle asumaades valitseb kõige julmeme režiim. N. S. Hruštšov märkis NLKP XXII kongressil, et Portugal hoiab orjuses asumaid, mille pindala ületab Portugali enda territooriumi peaaegu 25-kordselt.

USA valitsuse koosseisus pole näiteks ühtki töolist ega töötavat farmerit. See koosneb tervenisti miljonäridest, nende advokaatidest ning kannupoistest. Monopolid tallavad jämedalt jalge alla valijate õigusi, on faktiliselt tunduva osa elanikkonnast valimisõigusest ilma jätnud. Nii kasutavad USA üksikutes osariikides ainult 5% täiskasvanud neegritest valimisõigust. NLKP programmis märgitakse: «Riik on muutunud monopolistliku kodanluse asjade ajamise komiteeks.»¹

Imperialismi kaitsjad väidavad, et kodanlik riik olevat üldise hüvangu ja vabaduse kindlustamise abinõu. Tegelikult kaitseb ja kindlustab ta äga vaid monopolide õitsengut ning omavoli. Et tööpoolest luua ühiskond, mis tagaks vabaduse ja tõelise demokraatia, on eelkõige vaja hävitada ekspluataatorlik riik.

Riigile tuginedes säilitab kodanlus oma parasiitliku seisukorra, rõhub töötavat rahvast ning pidurdab ühiskonna progressi. See pärast rõhutasid Marx, Engels ja Lenin, et proletariaat ei saa kasutada kodanlikku riigiaparaati. See on vaja hävitada, et vabastada rõhutud rahvahulga.

Kui tunnis ei arutatud V. I. Lenini loengut «Riigist», siis tuleb õpilastele anda ülesanne see materjal iseseisvalt kodus läbi lugeda ja sellest üksikasjaline plaan koostada. Seejuures on vaja eriti silmas pidada järgmisi küsimusi:

1. Riigi tekkimisest.
2. Ekspluataatorliku riigi olemusest.
3. Proletariaadi suhtumisest ekspluataatorlikku riiki.

Nendele küsimustele vastuste leidmiseks peavad õpilased läbi lugema vastava osa õpikust (vt. õpikus lk. 63—65).

KAPITALISM — VIIMNE EKSPLUATAATORLIK KORD. KAPITALISMILT SOTSIALISMILE

13. ja 14. tund.² Kapitalistliku ekspluateerimise olemus ja kapitalismi vastuolud

Tunni eesmärk on avada kapitalistliku ekspluateerimise olemus, kaasaegse kapitalismi parasiitlik iseloom ning kapitalismi kui viimse ekspluataatorliku korra paratamatu hukkumise põhjused.

Tunni materjal, mis oma iseloomult on sotsiaal-majanduslik,

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress.» Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 230.

² Tund peetakse kaksitunnina. Esimene tund on otstarbekohane pühendada kapitalistliku ekspluateerimise olemuse tundmaõppimisele, teine tund — kaasaegse imperialismi iseloomustamisele.

on tihedalt seotud mitme teemaga NSV Liidu ajaloost, uusaja ja uusima aja ajaloost. Nii näiteks, õppides kapitalismi tekkimist ja arenemist Inglismaal, Saksamaal ja teistes maades, said õpilased juba mõninga ettekujutuse kapitali esialgse akumulatsiooni perioodist. Peale selle õpitakse vanemates klassides M. Gorki ja V. Majakovski teoseid, milledes eredalt kerkib esile kapitalismi röövellik iseloom. Seepärast on uue materjali esitamisel otstarbekohane õpilastele meenutada M. Gorki olukirjeldust «Kollase Saatana linn» ja V. Majakovski luuletsükli Ameerika kohta. Suurt tähelepanu tuleb pöörata ka kõige uuematele materjalidele, mis paljastavad kaasaegse kapitalismi parasiitlikku iseloomu. Selleks võib kasutada artikleid ajalehtedest ja ajakirjadest, samuti väljavõtteid Ameerika ajalehtedest, mis on ära toodud ühiskonnaõpetuse õpikus (lk. 85).

Õpilastele on vaja tutvustada kapitalismi põhivastuolusid ja näidata kapitalismi hukkamise paratamatust. Eriti tuleb rõhutada, et kapitalism on viimne ekspluataatorlik kord ja et selle asemele tuleb kord sotsialism.

Uue materjali õppimise käigus tuleb õpilastele tutvustada selliseid poliitilise ökonoomia põhimõisteid, nagu kapitalistlik kaubatootmine, väärtus, lisaväärtus, kapital, vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja omastamise erakapitalistliku vormi vahel, imperialism kui kapitalismi kõrgeim ja viimne staadium.

V. I. Lenin kirjutas: «Kapitalismiks nimetatakse sellist ühiskonnakorraldust, kus maa, vabrikud, töriistad jm. kuuluvad vähe- sele arvule maaomanikele ja kapitalistidele, rahva suurel hulgal aga ei ole mingisugust või peaaegu mitte mingisugust omandit ja ta peab seepärast minema palgatööliseks.»¹

Selle Lenini definitsiooniga võib alustada uue materjali esitamist.

Proletariaadil ei ole kapitalistlikus ühiskonnas tootmisvahendeid ja seepärast on ta sunnitud müüma oma tööjõudu. Kapitalist ostab seda ja too tööjõud astub teatud ajaks täielikult kapitalisti käsutusse. Tööjõu kui kauba hind kõigub tema väärtuse piirides. Kuid tölisklass toodab tööprotsessis kaupa tunduvalt suurema summa eest, kui seda on summa, mis kapitalist talle tehtud töö eest välja maksab. Tööpäev kapitalistlikes ettevõtetes jaguneb kahte ossa: vajalik tööaeg ja lisatööaeg. Vajaliku tööaja jooksul loob tööline produkti, mis on vajalik tema enda ülalpidamiseks, s. o. taastoodab tööjõu väärtuse, lisatööaja jooksul loob tööline lisaprodukti.

Tööpäev

Vajalik tööaeg	Lisa- tööaeg
-------------------	-----------------

¹ V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 273.

Lisatööaega kapitalist töölisele välja ei maksa, mille tulemusena moodustub lisaväärtus. Niiviisi on lisaväärtus selle tulemus, et kapitalist ei tasu töölisele tema töö ühe osa eest.

Kapitalist laseb käibele teatud summa raha. Käibele lastud raha esialgse väärtuse suurenemist nimetas K. Marx lisaväärtuseks. Seda definitsiooni võib õpilastele selgitada järgmise skeemi abil:

Esialgsed kulutused

Rahasumma, mis on kulutatud masinate, tooraine jne. ostmiseks	Rahasumma, mis on kulutatud tööjõu palkamiseks
---	--

Tööprotsessis toodab tööjõud lisaproducti või lisaväärtuse:

Rahasumma, mis on kulutatud masinate, tooraine jne. ostmiseks	Rahasumma, mis on kulutatud tööjõu palkamiseks	Lisaväärtus
---	--	-------------

Kapitalist, tootmisvahendite omanik, omastab lisaväärtuse — töölise tasumata töö tulemuse — ja muudab selle rahaks. Osa sellest rahast kulutab ta tootmise laiendamiseks. Kuid mitte selleks, et toota rohkem kaupa ja rahuldada elanikkonna kasvavaid nõudmisi, vaid selleks, et toota veelgi rohkem raha. Nii muutub raha kapitaliks.

Seda kapitalistliku tootmise inimvaenulikkude olemust, mille eesmärgiks on kasumi saamine, mitte aga rahvahulkade vajaduste rahuldamine, on eredalt kujutatud M. Gorki teoses «Üks vabariigi kuningaid». Mainitud teost tuleks tunnis kasutada.

Pärast seda, kui on analüüsitud lisaväärtuse olemust ja raha kapitaliks muutmise küsimust, on vaja teha järgmine järeldus: kapitalistliku ekspluateerimise olemus seisab selles, et kapitalistid omastavad palgatöölise tööga loodud lisaväärtuse. Kapitalistliku tootmise eesmärgiks on suurema lisaväärtuse tagaajamine. Kapitalistide rikkuse kasv tähendab proletariaadi olukorra halvenemist, tööpuuduse kasv — töörahva intensiivsemat ekspluateerimist. Vastuseks kapitalistliku ikke tugevnemisele tõuseb proletariaat võitlusse kapitalismi vastu — parema elu eest, sotsialismi eest.

Kapitalismi põhilise vastuolu iseloomustamiseks võib kasutada järgmist lõiku NLKP programmist: «Koondades vabrikutesse ja tehastesse miljonid töölised, ühiskonnastades tööprotsessi, annab kapitalism tootmisele ühiskondliku iseloomu, kuid kapitalistid omastavad töö tulemused. See kapitalismi põhiline vastuolu — vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja erakapitalistliku omastamisvormi vahel — tuleb ilmsiks tootmise anarhias ja ühiskonna ostujõulise nõudmise mahajäämises tootmise laienemisest, toob kaasa purustavaid perioodilisi majanduskriise.»¹

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 217.

Ajalootundides õppisid õpilased ajalooliste sündmuste käsitlemisel tundma ka XIX sajandi lõpu ja XX sajandi ökonomikat ning klassivõitlust. Seepärast on nad imperialismi tekkimise ja arenemise protsessiga juba tuttavad. Neile teadmistele toetudes on vaja rõhutada, et imperialismile on iseloomulik monopolide domineerimine riigi majandusliku ja poliitilise elu kõigis valdkondades, et imperialism on kapitalismi kõrgeim ja viimne staadium.

NLKP programmis rõhutatakse: «**Kapitalism on viimne ekspluataatorlik kord.** Ta arendas hiiglaslikult tootlikke jõude, kuid muutus siis suurimaks takistuseks ühiskonna progressi teel. Kui XX sajand — tootlike jõudude kolossaalse kasvu ja teaduse arengu sajand — ei ole veel lõppu teinud sadade miljonite inimeste viletsusele, ei ole loonud kõigile maailma inimestele materiaalsete ja vaimsete hüvede küllust, siis on selles süüdi ainult kapitalism. Suurenev konflikt tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel seab tungivalt inimkonna ette ülesande — rebida puruks pehkinud kapitalistlik kest, vabastada võimsad tootlikud jõud, mis inimene on loonud, ja kasutada neid kogu ühiskonna hüvanguks.»¹

Oma arengu protsessis loob ja kujundab kapitalism selle ühiskondliku jõu, mis kord hävitab ta ja loob uue ühiskonnakorra — sotsialismi. Niisuguseks jõuks on proletariaat, kes koondab enda ümber laiad rõhutute hulgad ja täidab ajalooseaduste objektiivse nõudmise.

Küsimust kapitalismi üldkriisist on üksikasjaliselt analüüsitud ühiskonnaõpetuse õpikus (vt. lk. 94—95).

Iseseisvaks tööks tuleb õpilastele soovitada NLKP programmi esimese osa I ja IV peatükki («Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajalooline paratamatus» ja «Maailma kapitalismi kriis»).

Õpilastel on soovitav läbi mõelda järgmised küsimused:

1. Milles seisab kapitalistliku ekspluateerimise olemus?
2. Mis on imperialism?
3. Millised oma hukkumise materiaalsed eeldused sünnitab kapitalism?
4. Miks on kapitalismi hukkumine paratamatu?

Koduse ülesandena peavad õpilased läbi töötama vastava osa ühiskonnaõpetuse õpikust — «Kapitalism ja tema loojang» (3. peatükk).

15. tund. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku revolutsiooniline iseloom

Õppetöö praktika ühiskonnaõpetuse alal näitab, et õpilased saavad sellele teemale põhjalikult selgeks siis, kui õpetaja ei piirdu üksnes faktide meenutamise, mis õpilastel on teada NSV Liidu ajaloost,

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 216.

vaid toob arusaadavas vormis esile kapitalismilt sotsialismile ülemineku seaduspärasuse.

Õpilastele võib anda mõned küsimused, et värskendada nende teadmisi sotsialistlikust revolutsioonist meie maal. Pärast niisugust vestlust-küsitelu peab õpetaja peamise tähelepanu pöörama järgmistele küsimustele:

1. Töölisklassi ja tema partei maailma-ajalooline missioon.
2. Sotsialistliku revolutsiooni olemus.
3. Proletariaadi diktatuuri kehtestamine on sotsialistliku revolutsiooni põhiküsimus.

Uue materjali esitamisel on vaja ära näidata parempoolsete sotsialistide ja kodanlike teooriate reaktsiooniline olemus, sest leidub teooriaid, mis väidavad, et kapitalism kujunevat iseenesest ümber sotsialismiks. Nende teooriate pooldajad «... eitavad antagonistlike klasside ja klassivõitluse olemasolu kodanlikus ühiskonnas, nad võitlevad proletaarse revolutsiooni paratamatuse vastu, tootmisvahendite eraomanduse likvideerimise vastu. Nad kinnitavad, et toimuvat «kapitalismi transformeerumine» sotsialismiks.»¹

Elu ise ja klassivastuolude teravnemine kapitalismaades lükkab ümber need reaktsioonilised teooriad.

Õpilastele tuleb meelde tuletada kapitalismi objektiivseid vastuolusid, mille teravnemine viib paratamatult sotsialistlikule revolutsioonile, ja teha järeldus, et revolutsiooniline üleminek kapitalismilt sotsialismile on seaduspärane.

Töölisklassi maailma-ajaloolisest missioonist rääkides on vaja õpilaste tähelepanu juhtida järgmistele asjaoludele: kapitalistlikus ühiskonnas on proletariaat kõige rohkem rõhutatud klass ja on seepärast ekspluataatorliku korra resolootne vaenlane; suurtööstuse kasvu alusel suureneb pidevalt ka proletariaadi hulk ning kasvab tema teadlikkus; töötingimused suurtes industriaalsetes ettevõtetes soodustavad töölisklassi organiseerituse ja monoliitsuse kasvu.

Kõik need objektiivsed tingimused teevadki proletariaadist kõige eesrindlikuma ja järjekindlalt revolutsioonilise klassi. Tema püüdlused likvideerida ühe inimese ekspluateerimine teise poolt ja kaotada viletsus väljendavad samal ajal objektiivset vajadust likvideerida kapitalistlikud tootmissuhted, mis on muutunud piduriks tootlike jõudude arenemisele.

Klassivõitluse käigus loob proletariaat kommunistliku partei, kes relvastab töölisklassi teadusliku revolutsiooniteooriaga — marksismi-leninismiga —, töötab välja klassivõitluse strategia ja taktika, viib töörahva vastu sotsialistliku revolutsiooni võidule. Ilma parteita ei saa töölisklass oma ajaloolist missiooni täita.

Iga revolutsiooni põhiküsimuseks on võimu küsimus. Seepärast on proletariaadil, keda juhib partei, vaja mitte üksnes likvideerida

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 250.

kodanluse poliitiline võim, vaid ka riigivõim enda kätte võtta. Purustanud kodanliku riigimasina, peab proletariaat looma uue riigi, mis kaitseks revolutsiooniliste rahvahulkade huve ja oleks neile toeks ning relvaks võitluses ühiskonna ümberkujundamise eest. Et seda ülesannet täita, on vaja kehtestada proletariaadi diktatuur, s. o. töölisklassi poliitiline võim. Proletariaadi diktatuuri ülesandeks on: maha suruda sisemise ja välise kontrrevolutsiooni vastupanu, kindlustada revolutsiooni võite ja ehitada üles sotsialism. V. I. Lenin rõhutas, et proletariaadi diktatuuri peaülesandeks on sotsialismi ülesehitamine.

NLKP programmis öeldakse: «NSV Liidu kogemused on tõestanud, et rahvad võivad jõuda sotsialismile üksnes **sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise tulemusena.**»¹

Niisiis seisab kapitalismilt sotsialismile revolutsioonilise ülemineku olemus selles, et hävitatakse kodanluse poliitiline võim ja kehtestatakse proletariaadi diktatuur; likvideeritakse tootmisriistade ja tootmisvahendite erakapitalistlik omandus, kaotatakse iga-sugune inimese eksploateerimine teise inimese poolt, tekivad ja arenevad sotsialistlik omandus ja sotsialistlikud ühiskondlikud suhted.

Koduse ülesandena tuleks õpilastel iseseisvalt läbi töötada «Kommunistliku partei manifesti» I ja II peatükk, õpiku § 13 ning ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Miks nimetatakse proletariaati kapitalismi hauakaevajaks?
2. Milles seisab sotsialistliku revolutsiooni olemus?
3. Mida kujutab endast proletariaadi diktatuur ja millised on tema ülesanded?

16. tund. Sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri vormide mitmekesisus

Üleminek kapitalismilt sotsialismile toimub kõigis maades ainult revolutsioonilisel teel. Kuid marksism-leninism õpetab ja kapitalismi kukutamise praktika paljudes maades näitab, et erinevates maades kulgevad need revolutsioonilised ümberkujundused erinevalt — olenevalt konkreetsetest ajaloolistest tingimustest —, ehkki need ümberkujundused oma olemuselt on samad, ühe ja sama sisuga. Käesoleva tunni ülesanne seisabki selles, et õpilased põhjalikult omandaksid sotsialistliku revolutsiooni üldised seaduspärasused ja saaksid aru tingimustest, mis määravad ära kapitalismilt sotsialismile ülemineku vormid.

Opetaja jutustus võiks kulgeda järgmise plaani järgi:

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 223.

1. Sotsialistlike revolutsioonide arengu üldised, peamised seaduspärasused.
2. Revolutsioonide mitmesugused vormid. Rahulik ja mitte-rahulik üleminek sotsialismile.
3. Sotsialismi ehitava ühiskonna mitmesugused poliitilise organiseerimise vormid.

Tunniks ettevalmistamisel peab õpetaja kasutama järgmisi materjale: NLKP programm (esimene osa, V peatükk), «Sotsialistlike maade kommunistlike parteide ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon» (Tallinn, 1957, lk. 14—16). N. S. Hruštšov «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile» (Tallinn, 1956, lk. 38—41), samuti G. I. Zingenko ja N. P. Filimonovi brošüüri «Переход от капитализма к социализму — основное содержание современной эпохи» (Москва, 1962).

Kuna õpikus pole seda küsimust eriti põhjalikult käsitletud, siis on käesolevas tunnis otstarbekohane seda üksikasjalikumalt valgustada.

Sotsialismi ehitamise kogemused NSV Liidus on täielikult kinnitanud marksistlik-leninlikke sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö põhiprintsiipe, millel on üldine tähtsus. Industrialiseerimises, kollektiviseerimises, põhjalikes sotsiaal-poliitilistes ümberkujundustes ja kultuurirevolutsioonis ilmneseid kapitalismilt sotsialismile ülemineku üldised seaduspärasused.

Õpilased peaksid oma töövihikutesse kirjutama järgmist:

1. Töölisklass, kelle tuumaks on marksistlik-leninlik partei, kehtestab töötavaid rahvahulki juhtides ühes või teises vormis oma diktatuuri. Proletariaadi diktatuur on vajalik selleks, et võita sise- ja välismaise kodanluse vastupanu ning ehitada üles sotsialism.

2. Sotsialismi võiduks on vajalik töölisklassi liit talurahva põhihulgaga ja teiste töörahvakihtidega.

3. On vaja likvideerida tootmisvahendite kapitalistlik omandus ja kehtestada ühiskondlik omandus. Ilma selleta ei saa likvideerida inimese ekspluateerimist teise inimese poolt.

4. Sotsialismi võit on võimatu ilma põllumajanduse üleminekuta väiketootlikult eramajapidamiselt mehhaniseeritud, kooperatiivsele, sotsialistlikule suurmajapidamisele.

5. Sotsialismi võiduks on vajalik rahvamajanduse plaanikindel arendamine (töörahma elutaseme pideva tõusu huvides).

6. Et sotsialism võidaks, on vaja teostada revolutsioonide ideoloogia ja kultuuri valdkonnas, luua rahvale ustav arvukas haritlaskond.

7. Sotsialism eeldab igasuguse rõhumise, sealhulgas ka rahvusliku rõhumise likvideerimist. Seepärast on tarvis luua rahvuste tõeline võrdsus ja rahvusvaheline sõprus. Ei saa olla vaba see rahvas, kes rõhub teisi rahvusi.

8. Sotsialismi võiduks on vaja kindlalt ja valvsalt kaitsta tema saavutusi välis- ning sisevaenlaste kallaletungide eest.

9. Sotsialismi võiduks on vajalik antud maa töölisklassi venalik solidaarsus teiste maade töölisklassiga. Katse üles ehitada sotsialism lahus teistest sotsialismileeri maadest viib paratamatult läbikukkumisele.

Kommunistlikud parteid määravad kindlaks revolutsiooni perspektiivid ja ülesanded vastavalt oma maade konkreetsetele ajaloolistele ning sotsiaalsetele tingimustele ja arvesse võttes rahvusvahelist olukorda. Ei saa jõuda sotsialismile, kui ei arvestata sotsialistliku revolutsiooni üldisi seaduspärasusi, samuti iga maa konkreetseid sise- ja välistingimusi ning rahvuslikke iseärasusi. V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et vormid eri maade üleminekuks sotsialismile võivad olla ja peavad olema mitmekesised, et sotsialistliku revolutsiooni üldised seaduspärasused ilmnevad ajalooliselt konkreetsetes vormides.

Ekspluataatorite võimu hävitamise vormid ja meetodid, töölisklassi diktatuuri kehtestamise ja teostamise viisid ning sotsialismi ehitamise tempo olenevad rahvuslikest iseärasustest, sisemiste ning väliste klassi- ja poliitiliste jõudude vahekorrast, proletariaadi organiseeritusest ja küpsusest, valitsevate klasside vastupanu astmest.

Eri maades võib sotsialistlik revolutsioon toimuda kas mitterahulikul teel — relvastatud võitluse ja ülestõusu korras — või rahulikul teel. V. I. Lenin kirjutas: «Töölisklass eelistaks muidugi võtta võim enda kätte rahulikult teel...»¹ Kuid valitsev klass ei anna kunagi vabatahtlikult võimu käest. Revolutsiooni rahulik või mitterahulik arenemine, võitluse ägeduse aste olenevad seepärast mitte niivõrd proletariaadist, kuivõrd sellest, kui tugevat vastupanu rahva valdava enamuse tahte avaldavad reaktsioonilised ringkonnad, ning sellest, kas need ringkonnad võtavad sotsialismi eest areneva võitluse ühel või teisel etapil tarvitusele vägivalla.

Neid seisukohti peab õpetaja konkretiseerima viidetega Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajaloolistele kogemustele meie maal ja rahvademokraatiamaade revolutsioonide ajaloolistele kogemustele.

Meie päevil muutuvad reas kapitalistlikes maades järjest soodsamaks tingimused üleminekuks sotsialismile rahulikult teel ja seda ainult sel viisil, et parlament muudetakse kodanliku demokraatia organist tõeliselt rahva tahte tööriistaks. Kuid selleks on vaja töölisklassi ja tema kommunistliku partei pikaajalist võitlust, et ühendada oma juhtimisel rahva valdav enamus. Nendes maades aga, kus valitseb tugev sõjalis-bürokraatlik kodanlik võim, areneb

¹ V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 241.

sotsialistlik revolutsioon terava klassivõitluse vormis, sest reaktsioonilised klassid avaldavad siin ägedat vastupanu.

Ent kõigil juhtudel, ükskõik millises vormis sotsialismile üleminek ka ei toimuks, on see alati revolutsiooniline protsess, mille esimeseks sammuks on töölisklassi diktatuuri kehtestamine. Marksistid-leninlased kritiseerivad halastamatult kapitalismi rahulikult teel sotsialismiks ülekasvamise teooriat, mille seisukohalt ei tule hävitada ei erakapitalistlikku omandust ega kodanlikku riiki. See teooria teenib kapitalismi kaitsmise ja jäädvustamise huve.

Ent eripärasused võivad esineda mitte üksnes mitmesugustes revolutsiooni teostamise viisides, vaid ka mitmetes teistes sotsialismile ülemineku külgedes. Nii näiteks, kui meie maal kehtestati proletariaadi diktatuur nõukogude võimu näol, siis teistes sotsialismisüsteemi maades tekkis uus vorm — rahvademokraatia, mis samuti täidab proletariaadi diktatuuri funktsioone. Reas maades kasutati ka mõningaid endisi parlamentlikke vorme, samuti mitme partei süsteemi, kusjuures juhtivat osa etendab marksistlik-leninlik partei.

Mõningad kapitalismilt sotsialismile ülemineku iseärasused on tingitud ühe või teise maa konkreetsetest rahvuslikest traditsioonidest ja majanduslikest tingimustest. On näiteks teada, et otsekohe pärast Oktoobrirevolutsiooni natsionaliseeriti meie riigis maa. Rahvademokraatiamaades aga viiakse küla sotsialistlik ümberkujundamine läbi maad natsionaliseerimata, arvesse võttes talurahva paljude põlvkondade kestel tekkinud sügavat kiindumust maa eraomandusse.

Kapitalistlike maade marksistlik-leninlike parteide ees seisab keerukas ülesanne: NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade kogemusi kasutades ette valmistada ja läbi viia sotsialistlik revolutsioon, selleks kapitalismilt sotsialismile ülemineku üldisi seaduspärasusi rakendades ja iga maa konkreetseid rahvuslikke tingimusi arvesse võttes.

Õpilastel tuleks koduse ülesandena läbi töötada rida eespool nimetatud parteidokumente ja valmistada ette suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Millised on sotsialistliku revolutsiooni üldised seaduspärasused?
2. Millest olenevad sotsialismile ülemineku iseärasused eri maades?
3. Milles seisavad sotsialistliku revolutsiooni rahulikud ja mitterahulikud vormid?
4. Milliseid proletariaadi diktatuuri vorme te tunnete ning milles seisab nende erinevus ja ühtsus?

17. tund. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi vajalikkus

Selles tunnis selgitatakse õpilastele kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi vajalikkust ja olemust.

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi vajalikkust on võimalik põhjendada ainult sotsialistliku revolutsiooni iseloomustavatest joontest lähtudes. Üks nendest seisab selles, et proletariaadil ei ole võimule tulles veel väljakujunenud, valmis sotsialistliku majanduse vorme. Need vormid on vaja luua teatud aja jooksul, mida K. Marx nimetas ülemineku perioodiks. Et tutvustada õpilastele marksismi-leninismi klassikute mõtteavaldusi selle küsimuse kohta, on kasulik õpetaja jutustuse käigus ette lugeda järgmine koht K. Marxi teosest «Gotha programmi kriitika»: «Kapitalistliku ja kommunistliku ühiskonna vahel asub kapitalistliku ühiskonna kommunistlikuks ühiskonnaks revolutsioonilise ümberkujundamise periood. Sellele perioodile vastab ka poliitiline ülemineku periood, ja selle perioodi riik ei saa olla midagi muud kui proletariaadi revolutsiooniline diktatuur».¹ Järelikult on proletariaadi diktatuur peamiseks sotsialistlike ümberkujunduste tööriistaks, milleta on võimatu sotsialismi ülesehitamine.

Probleemid, mis käesolevas tunnis valgustamist leiavad, on järgmised:

1. Lenini plaan sotsialismi ülesehitamiseks NSV Liidus ja selle rahvusvaheline tähtsus.
2. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi kolm põhiülesannet.
3. Kommunistlik partei — sotsialismi ehitamise innustaja ja organiseerija.

Esimese ja teise küsimuse sisu võib käsitleda nii, et kõigepealt esitatakse lühidalt sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani põhiülesanded ning vesteldakse õpilastega industrialiseerimise, põllumajanduse koopereerimise ja kultuurirevolutsiooni vajalikkusest ning olemusest. Selle küsimuse käsitletu tuleb lõpetada leninliku plaani maailma-ajaloolise tähtsuse iseloomustamisega.

Õpitava materjali konkretiseerimiseks on soovitatav kasutada poliitilise ökonomia sotsialismiosa näitlikke vahendeid.

Kui näitlikud vahendid puuduvad, võib õpetaja tahvlile kirjutada põhilised arvulised andmed, mis illustreerivad industrialiseerimist, kollektiviseerimist ja kultuurirevolutsiooni NSV Liidus. Õpilased peavad need andmed oma vihikutesse kirjutama.

Õpetaja jutustab raskustest sotsialismi ehitamisel NSV Liidus (vaenuliku kapitalistliku ümbruse tingimustes ning revolutsioonilise Venemaa puudulikult arenenud materiaal-tehnilise baasi olu-

¹ K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed kahes köites, Tallinn 1960, II köide, lk. 21.

korras). Venemaa tööstustoodang moodustas tol ajal kõigest 2,6% maailma tööstustoodangust. Õpetaja juhib õpilaste tähelepanu ka sellele, et sotsialistlikele ümberkorraldustele olid takistuseks veel leninismi vaenlased — trotskistid, buhhaarinlased, kodanlikud natsionalistid jt.

Küsimust NLKP osast sotsialismi ülesehitamisel meie maal tuleb alustada V. I. Lenini kui partei ja Nõukogude valitsuse juhi tegevuse valgustamisega. Seejärel tuleb lühidalt jutustada partei kongressidest, kus töötati välja konkreetseid teed sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise leninliku plaani elluviimiseks. Mõistagi on kõik need küsimused väga ulatuslikud, kuid tuleb silmas pidada, et põhiliselt on need õpilastele tuttavad juba NSV Liidu ajaloo sotsialismi ajajärgust.

Õpilaste iseseisev kodune töö seisneb selles, et nad õpivad selgeks NLKP programmi seisukohad üleminekuperioodi ülesannetest ja valmistavad ette suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Miks on vajalik kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood?
2. Millised on üleminekuperioodi kolm põhiülesannet ja kuidas neid meie maal lahendati?
3. Milles seisab sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani rahvusvaheline tähtsus?

18. tund. Marksism-leninism kommunismi kahest faasist

Tunni eesmärgiks on näidata kommunismi kahe faasi vajalikkust, sotsialismi ja kommunismi ühtsust ning nende erinevusi.

Käesolevas tunnis tuleb vaadelda ainult marksismi-leninismi teooria põhiseisukohti kommunistliku ühiskonna kahe faasi kohta, sest detailselt õpitakse seda küsimust järgmistes tundides. Tundi on otstarbekohane pidada jutustuse-vestluse vormis ning pöörata tähelepanu järgmistele küsimustele:

1. Kommunistlik ühiskond on ühiskonna arengu kõrgeim aste.
2. Sotsialismi kui kommunistliku ühiskonna esimese faasi vajalikkus.
3. Sotsialismi ja kommunismi ühtsus ja erinevus, kommunistliku ühiskonna esimese faasi teiseks faasiks ülekasvamise objektiivne vajalikkus.

Tunnis peab õpilastele kindlalt selgeks saama, et sotsialism ja kommunism kujutavad endast kommunistliku ühiskonna kaht faasi.

Uue materjali esitamist on otstarbekohane alustada küsimusest, mis on kommunism. Ammendav vastus sellele küsimusele antakse NLKP programmis:

«Kommunism on klassideta ühiskonnakord, kus kehtib ühtne tootmisvahendite üldrahvalik omandus ja kõigi ühiskonnaliikmete täielik sotsiaalne võrdsus, kus koos inimeste igakülgse arenemi-

sega kasvavad pidevalt areneva teaduse ja tehnika baasil ka tootlikud jõud, kus kõik ühiskonna rikkuse allikad hakkavad voolama täie jõuga ja viiakse ellu üllas põhimõte «igäühelt tema võimete kohaselt, igäühele tema vajaduste järgi». Kommunism on vabade ja teadlike tööinimeste hästiorganiseeritud ühiskond, kus seatakse sisse ühiskonna omavalitsus, kus töö ühiskonna heaks saab igäühele esimeseks eluvajaduseks, tunnetatud paratamatuseks, kus igäühe võimeid rakendatakse kõige suurema kasuga rahva heaks.»¹

Kommunistlik ühiskond kujutab endast ühiskonna arengu kõrgeimat astet. Selle ühiskonna ülesehitamist käsitlesid Marx, Engels ja Lenin kui keerulist dialektilist protsessi. Nad tegid vahet kommunismi kahe faasi vahel. Seda jaotamist kaheks faasiks põhjendas Marx teaduslikult oma teoses «Gotha programmi kriitika» (1875). Esimest faasi nimetas ta sotsialismiks, teist kommunismiks. Kapitalismilt vahetult kommunismile üle minna ei saa, sest ühiskond pole selleks veel ei materiaalselt ega ka vaimselt küps. Tootlike jõudude puudulik areng ja kapitalismi igandid inimeste teadvuses ei võimalda kohe ellu viia ka kommunismi üllast põhimõtet «igäühelt tema võimete kohaselt, igäühele tema vajaduste järgi». On vaja kommunistliku ühiskonna teatud faasi, teatud astet, mis võiks sellele põhimõttele üleminekut ette valmistada. Sotsialismi ülesandeks ongi ühiskonda ette valmistada üleminekuks kommunismi kõrgemale faasile.

Õpilastele võib esitada järgmised küsimused.

Millisena te kujutlete kommunismi?

Mille poolest erineb kommunism sotsialismist?

Vestluse käigus on vaja õpilastele selgitada, et sotsialism ja kommunism ei ole kaks erinevat ühiskondlikku süsteemi, vaid kommunistliku ühiskonna kaks faasi. Nende ühtsus seisab eelkõige järgmises: mõlemas faasis kehtib tootmisvahendite ühiskondlik omandus, mis on nende üldiseks majanduslikuks aluseks; ei esimeses ega teises faasis esine inimese ekspluateerimist teise inimese poolt; ühiskonna klassidevahelised suhted on rajatud võrdõiguslikkuse, vabaduse, vastastikuse toetamise ja abistamise põhimõtetele; nii esimeses kui ka teises faasis on töö ühiskonna kõigile liikmetele kohustuslik; ühiskondlik tootmine toimub mõlemas faasis töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme süstemaatilise tõusu huvides ning tootmist juhitakse plaanipäraselt.

Kuid kommunism kui kommunistliku ühiskonna kõrgem faas erineb sotsialismist. See erinevus seisneb kõigepealt majandusliku küpsuse astmes. V. I. Lenin kirjutab: «Teaduslik erinevus sotsialismi ja kommunismi vahel on ainult see, et esimene sõna tähendab

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 255.

dab kapitalismist väljakasvava uue ühiskonna esimest astet, teine sõna — selle kõrgemat, järgmist astet.»¹

Sellest Lenini definitsioonist lähtubki NLKP programm kommunismi ülesehitamise konkreetsete teede kindlaksmääramisel.

Kommunismi iseärasustest rääkides tuleb silmas pidada peamiselt järgmist: kommunism erineb sotsialismist ühiskondliku tootmise mõõtmatult kõrgema taseme poolest; töö muutub kommunismi ajal kõigile esimeseks vajaduseks ja tarviduseks; töö järgi jaotamise põhimõttelt läheb ühiskond nüüd üle vajaduste järgi jaotamise põhimõttele; sotsialistliku omanduse kaks vormi — üldrahvalik ja kolhooslik-kooperatiivne — sulavad kokku ühtseks kommunistlikuks omanduseks; kaovad olulised erinevused töölisklassi ja kolhoositalurahva vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel, linna ja maa vahel; sotsialistlikult riikluselt läheb ühiskond üle kommunistlikule ühiskondlikule omavalitsusele; kõrgemas faasis likvideeritakse täielikult mineviku igandid inimeste teadvuses ja käitumises, kujunevad täielikult välja kommunistliku moraali põhimõtted; kommunism on ühiskond, kus täielikult kerkivad esile vaba inimese parimad kõlbelised jooned, kus igakülgset ja harmooniliselt areneb iga isiksus.

Kommunismi ehitatakse sotsialismi saavutuste alusel. Sotsialismi arenemine tähendab ühtaegu tema ülekasvamist kommunismiks. See ülekasvamine on objektiivne. Seda ei saa muuta. Selle tempo oleneb meie ühiskonna iga liikme loovast aktiivsusest, teadlikkusest ja tööaktiivsusest.

Tunnis on vaja õpilastele selgitada NLKP programmis antud kommunismi definitsiooni ja iseloomustuse sügavat sisu.² Programmi vastavaid peatükke peavad nad õppima iseseisvalt: koostama kirjalikud plaanid ning kirjutama oma töövihikutesse kommunismi definitsiooni.

Koduseks ülesandeks tuleb õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Mida kujutab endast kommunism?
2. Miks on kommunism ühiskonna arengu kõrgeim aste, milliseid töörahva ideaale ta kehastab?
3. Miks läbib kommunistlik ühiskond oma arengus tingimata kaks faasi?

¹ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 387.

² «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn 1963, III köide, lk. 216—219; 255—311.

Kommunistliku maailmavaate filosoofilised ja majanduslikud alused

Uhiskonnaõpetuse õpetamine on näidanud, et esimese teema («Marksism-leninism on kommunismi ehitamise teoreetiline alus») omandamine valmistab õpilastele raskusi. Sellepärast on teema läbivõtmine otstarbekas lõpetada kahetunnilise kordamise ja üldistamisega.

Selles tunnis tuleb kinnistada ja üldistada teadmisi, mis õpilased on omandanud esimese teema küsimustele pühendatud tundides. Seepärast on kordamise ja üldistamise tunnis vaja haarata läbivõetud materjali kõiki tähtsamaid juhtmõtteid. Eriti tuleb silmas pidada küsimust, mida kujutavad endast kommunistliku maailmavaate filosoofilised ja majanduslikud alused ning milline on selle maailmavaate praktiline tähtsus.

Eelviimases tunnis tuleb õpilastele teatada eelseisvast kordamise ja üldistamise õppusest ning anda neile mõned küsimused. Vastavalt nendele küsimustele peavad õpilased iseseisvalt meenutama esimese teema materjali. Seejuures on neil soovitatav kasutada õpiku esimest nelja peatükki.

Küsimused võiksid olla umbes järgmised:

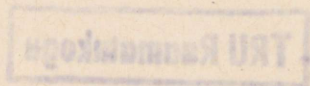
1. Mis on inimese maailmavaade?
2. Mille poolest erineb kommunistlik maailmavaade kodanliku ühiskonna ekspluataatorlike klasside maailmavaatest?
3. Marksismi-leninismi allikad ja komponendid.
4. Mis iseloomustab kapitalismi, viimast ekspluataatorlikku korda?
5. Milles seisnevad sotsialistliku revolutsiooni põhijooned?

Kordamise ja üldistamise kaksiktund tuleb läbi viia vestlusena. Küsimused, mis õpetaja õpilastele esitab, peavad puudutama kõiki antud teema õppimisel läbi võetud põhiprobleeme ning võimaluse korral esile kutsuma nende probleemide ulatusliku ja põhjaliku läbiarutamise.

On soovitatav, et õpilastele tundides esitatavad küsimused ei langeks kokku nende küsimustega, mis õpilastele anti selleks, et kodus kordamise ja üldistamise tunniks ette valmistada. Küsimused võiksid olla näiteks järgmised:

1. Millised on marksismi tekkimise ajaloolised eeldused?
2. Kuidas tekkis ja arenes marksistlik-leninlik maailmavaade?
3. Millised on kommunistliku maailmavaate filosoofilised alused?
4. Millised on kommunistliku maailmavaate majanduslikud alused?

¹ Need tunnid võib pidada kaksiktunnina või väikese intervalliga, mis ei katkestaks õppuse sisemist ühtsust.

5. Milline tähtsus on marksistlik-leninlikul teoorial töölisklassi ja tema partei praktilises revolutsioonilises tegevuses?

Viimase küsimuse võib anda kogu klassile kirjaliku vastuse koostamiseks. Kirjaliku töö jaoks tuleb eraldada 15—20 minutit. Oppus tuleb lõpetada õpetaja lõppsõnaga, milles on tarvis anda kokkuvõtte esimese teema läbivõtmisel tehtud tööst.

Arvesse võttes kirjalikku tööd ja vastuseid suulistele küsimustele, võib õpetaja hinnata õpilaste teadmisi esimese teema osas.

II teema

SOTSIALISM — KOMMUNISMI ESIMENE FAAS

Selle teema õppimisel tutvuvad õpilased kommunistliku ühiskonna esimese faasi — sotsialismiga, sotsialistliku tootmisviisiga, sotsialismi ülesehitamise tulemusena NSV Liidus toimunud tohutute muutustega, sotsialistliku ühiskonna poliitilise organisatsiooniga.

On vaja, et õpilased selle teema õppimise käigus aru saaksid, et sotsialistliku revolutsiooni võidul ja proletariaadi diktatuuri kehtestamisel NSV Liidus on maailma-ajalooline tähtsus.

Teema õppimise algul selgitatakse, et kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood on objektiivne paratamatus.

Õpilastele tuleb tutvustada sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö peamisi põhimõtteid, näidata sotsialismile ülemineku üldisi seaduspärasusi ja erinevusi eri maades. Kõik need küsimused võib läbi võtta kahes esimeses tunnis. Seejuures peavad õpilased kindlalt mõistma, et üleminek sotsialismile, ükskõik millises vormis see ka ei toimuks, on revolutsiooniline protsess, mille esimeseks sammuks on töölisklassi diktatuuri kehtestamine.

Õpilastele on vaja tutvustada proletariaadi diktatuuri põhilisi ülesandeid kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil.

Rääkides sotsialistlikust tootmisviisist, peab õpetaja lahti mõtestama sotsialistlike tootmissuhete iseloomu, mis põhjalikult erinevad eraomandusele rajatud kapitalistlikest tootmissuhetest. Õpilastele on tarvis näidata, et sotsialistlike tootmissuhete aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus, mis määrab ära ka inimestevaheliste suhete iseloomu tootmise, vahetuse ja jaotuse protsessis. Õpilased peavad hästi aru saama sellest, et sotsialistlikud tootmissuhted, mis on rajatud töötajate seltsimehelikule koostööle, vastastikusele abistamisele ja loovale aktiivsusele, avavad laia tegevusvälja tootlike jõudude arenguks, aitavad kaasa tootmise pidevale täiustamisele.

Sotsialistliku omanduse kahe vormi käsitlemisel on vaja jõuda selleni, et õpilased õigesti mõistaksid omanduse kahe vormi ühist

sotsiaalsed olemust ja riikliku omanduse juhtivat osa. Õpilastele on vaja näidata, kuidas kujuneb riiklik omandus ja kooperatiivne omandus, samuti nende omandusvormide ühetüübilisust ning erinevust.

Pärast sotsialistliku omanduse kahe vormi ja sotsialistlike ettevõtete kahe tüübi käsitlemist selgitab õpetaja õpilastele isikliku omandi olemust ja iseloomu sotsialismi tingimustes. Seejuures on tähtis rõhutada, et isiklik omand teenib sotsialistlikus ühiskonnas inimese materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamist, s. o. isiklikul omandil on ainult tarbiv iseloom.

Edasi jutustab õpetaja, et sotsialismi eesmärgiks on rahva kasvavate materiaalsete ning kultuuriliste vajaduste järjest täielikum rahuldamine plaanipäraselt arendatava ühiskondliku tootmise pideva kasvu ja täiustamise teel.

Sotsialistliku tootmise plaanipärane arendamine on objektiivne paratamatus, sest sotsialismi tingimustes peavad kõik rahvamajanduse harud arenema proportsionaalselt. Õpilasi tuleb tutvustada sotsialistliku majanduse arendamise tähtsamate proportsioonidega.

Kui õpitakse tundma ühiskondliku töö iseloomu sotsialistlikus ühiskonnas, on tarvis õpilastele tutvustada selliseid mõisteid, nagu töö materiaalsed ja moraalsed stiimulid, selgitada sotsialistliku töökooperatsiooni iseärasusi ja selle eeliseid kapitalistlikuga võrreldes. Peale selle peavad õpilased aru saama, milles seisab sotsialistliku võistluse osatähtsus ja milline tähtsus on tööviljakuse kasvul sotsialistliku tootmise laiendamisel ja töötajate elutaseme tõstmisel.

Seejärel tuleb vaadelda küsimust töösuhete õiguslikust reguleerimisest NSV Liidus. Siin on vaja saavutada, et õpilased mõistaksid sotsialistliku ühiskonna töösuhete põhjalikku erinevust kapitalistliku ühiskonna töösuhetest.

Materiaalsete ja vaimsete hüvede jaotamise sotsialistlikku põhimõtet õppides tuleb õpilastele selgitada töö järgi jaotamise majandusseaduse olemust ning selle tähtsust ja tutvustada neid töötasu konkreetsete vormidega tööstuses ning põllumajanduses.

Isemajandamist kui majanduse plaanipärase juhtimise meetodit vaadeldes peab õpilastele selgitama, et sotsialismi tingimustes toodetav tootmine omandab kauba iseloomu.

Eraldamata sotsialistliku kaubatootmise küsimuse jaoks omaette tundi, on vaja näidata selle iseärasusi ja erinevusi võrreldes kapitalistliku kaubatootmisega. Õpilastele on vaja jutustada, et kaubatootmine sotsialismi ajal on rajatud tootmisvahendite ühiskondlikule omandusele ja et kaubatootmise arenemine toimub plaanipäraselt.

Edasi on vaja õpilastele näidata, kuidas toimub töö organiseerimine isemajandavates sotsialistlikes ettevõtetes ja tutvustada

neid selliste mõistetega, nagu rentaablus, isemajandava ettevõtte fondid ja vahendid.

Analüüsidest küsimusi taastootmisest ja natsionaalsest tulust sotsialismi ajal, tutvuvad õpilased sotsialistliku taastootmise olemusega. Neile saavad selgeks sellised mõisted, nagu ühiskonna koguprodukt ja selle komponendid, sotsialistliku ühiskonna natsionaalne tulu ja selle kasvu tegurid, natsionaalse tulu jaotamine.

Rääkides sotsialistliku ühiskonna klassistruktuurist, on vaja õpilastele näidata, millised muutused toimusid meie maal sotsialismi võidu tulemusena, jutustada nõukogude rahva sotsiaalsest ja poliitilisest ühtsusest, vaadelda klassivahede kadumise teid üleminekul sotsialismilt kommunismile.

Leninliku rahvuspoliitika põhimõtete tundmaõppimise alusel on vaja õpilasi tutvustada rahvuslike suhete küsimustega sotsialistlikus ühiskonnas, sotsialistlike rahvuste tekkimise ja arenemisega, rahvaste tõelise sõprusega, mis on saanud nõukogude ühiskonna arengu võimsaks jõuks.

Suurt tähelepanu on vaja pöörata sotsialistliku ühiskonna poliitilise organiseerimise küsimusele ja Nõukogude riigi põhifunktsioonide tundmaõppimisele, samuti küsimusele sellest, mida kujutab endast sotsialistlik õigus ja mille poolest see erineb kodanlikust õigusest.

Edasi tutvustab õpetaja õpilastele NSV Liidu riikliku korralduse põhilisi printsiipe (nõukogude vabariikide ja liiduriigi moodustamise rahvuslik-territoriaalne põhimõte, nõukogude vabariikide üheõiguslikkus, demokraatlik tsentralism nõukogude vabariikide vaheliste vastastikuste suhete organiseerimisel), nõukogude autonoomia vorme (autonoomne nõukogude sotsialistlik vabariik, rahvuslik autonoomne oblast, rahvusringkond).

Seejärel on otstarbekas üle minna nõukogude riigiaparaadi struktuuri ja selle töö põhimõtete juurde. Siin on vaja õpilastele näidata, et Nõukogude riigi juhtimisest võtavad osa kõige laiemad rahvahulgad.

Analüüsidest küsimust sotsialistlikust demokraatiast, on vaja rõhutada, et see on demokraatia kõrgeim tüüp.

Käesoleva teema õppimine tuleb lõpetada küsimusega sotsialismi täielikust ja lõplikust võidust NSV Liidus.

Selline on teise teema probleemide lühike iseloomustus. Nende üksikasjalikum sisu ja vastavad meetodilised soovitusused antakse alljärgnevas koos vastavate tundide kirjeldusega.

Tuleb arvestada seda, et käesoleva teema õppimisel peavad õpilased omandama terve rea tähtsaid mõisteid: proletariaadi diktatuur, revolutsiooni rahulik ja mitterahulik vorm, sotsialismi täielik ja lõplik võit jne. Paljud nendest mõistetest on õpilastele üldjoontes juba tuttavad ajalookursusest ja järelikult seisab õpetaja ülesanne nüüd selles, et neid teadmisi edasi arendada. Taastades näiteks õpilaste mälus sündmusi, mis on seotud nõukogude

võimu kehtestamisega ja selle arendamisega, võib õpetaja täiendada nende teadmisi proletariaadi diktatuurist ning anda üldistava definitsiooni, mille kohaselt proletariaadi diktatuur kujutab endast ühiskonna riiklikku juhtimist, mida teostab töölikklass kuni sotsialismi ülesehitamise ülesannete täieliku lahendamiseni ja ülemineku kuni kommunismi laiahaardelisele ülesehitamisele.

Lühidalt pole võimalik defineerida revolutsiooni rahulikku ja mitterahulikku vormi. Sellepärast on vaja konkreetsete näidete varal lahti mõtestada klassijõudude vahekord ning kodanluse vastupanu aste revolutsioonis. Alles pärast seda võib õpilastel kujuneda vajalik arusaamine sotsialistliku revolutsiooni mitmesugustest vormidest.

Enne, kui üle minna tundide sisu ja nende läbiviimise metoodika kirjeldamise juurde, teeme ühe märkuse mõnede majanduslike mõistete selgitamise kohta. On vaja kogu aeg silmas pidada, et «praegustes tingimustes, kus meie ühiskond võitleb kõrge tööviljakuse eest, NSV Liidu põhilise majandusliku ülesande lahendamise eest, tõusevad esiplaanile marksismi teooria majanduslik külg, konkreetse ökonoomika küsimused»¹. Sellepärast on tähtis, et õpilased põhjalikult mõistaksid ja oskaksid siduda kommunistliku ülesehitustöö praktikaga selliseid mõisteid, nagu tööviljakus, töö materiaalsed ja moraalsed stiimulid jt. Ülesanne seisneb selles, et ette valmistada ja kasvatada aktiivseid töötajaid — oma riigi peremehi, kes hästi orienteeruksid konkreetsetes majanduslikes küsimustes ja kellel peale selle on veel laialdased ettekujutused riiklikest ettevõtetest, põllumajanduslikest artellidest, sotsialistliku planeerimise põhimõtetest jne.

SOTSIALISMI MAJANDUSLIK KORD

21. tund. Sotsialistliku omanduse vormid

Tunni eesmärk on süvendada õpilaste teadmisi sotsialistlike tootmissuhete olemusest, näidates sotsialistliku omanduse kui NSV Liidu majandusliku aluse kahe vormi tähtsust, nende ühtsust ja erinevust.

Materjali võib õpetaja esitada jutustuse kujul, põimides sellesse vestluse elemente. Algul on soovitatav kontrollida õpilaste teadmisi eelmise tunni materjali osas. Uue materjali esitamise plaani võiks üles ehitada näiteks järgmiselt:

1. Tootmisvahendite ühiskondlik omandus on sotsialistliku korra majanduslik alus.
2. Sotsialistliku omanduse vormid, nende ühtsus ja erinevused.

¹ N. S. Hruštšov «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile», Tallinn 1956, lk. 123.

3. Riikliku omanduse juhtiv osa.

Vestlust õpilastega võib alustada sellest, millal ja kuidas tekkis meie maal tootmisvahendite sotsialistlik omandus. Vestluse käigus selgub, et ühiskondlik omandus tekkis kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil, millele pani aluse Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit. Kapitalistliku suuromanduse nationaliseerimise tulemusena tekkis riiklik sotsialistlik omandus, s. o. kogu rahva omandus. Väikeste ja keskmiste talumajandite vabatahtlik ühinemine viis kolhooslik-kooperatiivse omanduse tekkimisele.

Edasi tuleb teha üldistav järeldus sellest, et kommunismi esimeses faasis eksisteerib ühiskondlik sotsialistlik omandus kahes vormis: riiklikus ja kolhooslik-kooperatiivses vormis.

Selgitades riikliku ja kooperatiivse omandusvormi olemust ning näidates riikliku omandusvormi juhtivat osa meie maa ja teiste sotsialistlike maade rahvamajanduses, on vaja õpilaste tähelepanu juhtida nende vormide ühetüübilisusele ja nende ühistele joontele, mis tulenevad tölisklassi ja talurahva huvide ühtsusest, antagonistlike vastuolude puudumisest nende vahel. Nii riiklik kui ka kolhooslik-kooperatiivne omandus välistab võimaluse jaotada inimesi tootmisvahendite omanikeks ja nendeks, kellel tootmisvahendid puuduvad. Sellepärast on ka inimeste tootmisprotsessi-alased suhted seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted.

Õpilased peavad mõistma, et nii töölised, kes töötavad riiklikes ettevõtetes, kui ka talupojad, kes töötavad kooperatiivsetes majandites — kolhoosides —, töötavad ühiskondlike tootmisvahendite abil ja annavad toodangut iseenda ning ühiskonna jaoks. Kõik see, mis luuakse riiklikes ja kooperatiivsetes ettevõtetes, läheb tootmise laiendamiseks ja töötajate endi isiklike ning ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks.

Seejärel õpetaja selgitab, et riikliku ja kolhooslik-kooperatiivse omanduse vormidel on oma iseloomulikud iseärasused.

Erinevus riikliku ja kolhooslik-kooperatiivse omanduse vahel seisab eelkõige tootmisvahendite ühistamise astmes, samuti töötajatele tasu maksmise erinevates vormides. Kuid need erinevused ei ole põhilised, sest nii riiklik omandus kui ka kolhooslik-kooperatiivne omandus on sotsialistlik omandus. Vastavalt riikliku ja kolhooslik-kooperatiivse omanduse edasisele arenemisele, vastavalt kolhooside tootmisvahendite ühistamise astme kasvule tõuseb ka kolhooslik-kooperatiivne omandus järk-järgult üldrahvaliku omanduse tasemele.

Ühiskondliku omanduse kahe vormi kõrval eksisteerib sotsialistlikus riigis ka kodanike isiklik omand. Selleks on üksikisikute töötulud ja säästud, nende isikliku tarbimise esemed. See erineb põhjalikult eraomandusest kapitalistlikes riikides. NSV Liidu kodanike isikliku omandi objektideks on tööst saadud sissetulekud ja säästud, koduse majapidamise esemed jne.

Isikliku omandi eriliigiks NSV Liidus on kolhoosnikute isiklik abimajapidamine, mis kujutab endast nende vajaduste rahuldamise täiendavat allikat. Põhilise sissetuleku saavad kolhoosnikud ühismajandist.

Isikliku omandi allikaks sotsialistlikus ühiskonnas on ühiskondlikus tootmises kulutatud töö. Seega on isiklik omand lahutamatu seotud ühiskondliku omandusega, mis on isikliku omandi aluseks.

Tunni käigus on vaja meenutada isikliku omandi pärimisõigust ja tutvustada õpilastele pärimise liike: pärimine seaduse alusel ja pärimine testamendi alusel. Allikana selles küsimuses võib kasutada NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlust 14. märtsist 1945. a. «Pärijatest seaduse alusel ja testamendi alusel». Tutvudes selle seadlusega mõistavad õpilased, et nõukogude seadused pärimisõiguse kohta on suunatud sellele, et kindlustada töötajatele võimalus käsutada enda isiklikku omandit. Niiviisi Nõukogude riik, kes igati kaitseb ja laiendab ühiskondlikku omandit kui sotsialistliku korra vankumatut alust, hoolitseb samal ajal ka kodanike isikliku omandi kaitsmise eest.

Õpilased peavad samuti mõistma, et NSV Liidu konstitutsiooni alusel on kodanike üheks tähtsamaks kohustuseks hoida ja kindlustada sotsialistlikku ühiskondlikku omandit. Riikliku, kolhooslik-kooperatiivse ja isikliku omandi kaitsmisel etendavad tähtsat osa NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksi alused, mis NSV Liidu Ülemnõukogu võttis vastu 1958. a., ning NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilkoodeksi alused, mis võeti vastu NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul 1961. a., samuti liiduvabariikide vastavad koodeksid.

Kodus võiksid õpilased ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Milles seisneb sotsialistliku omanduse kahe vormi — riikliku ja kolhooslik-kooperatiivse vormi ühtsus?
2. Millised on nende kahe omandivormi vahelised erinevused?
3. Milles seisneb riikliku omanduse juhtiv osa?
4. Mis on NSV Liidu kodanike isiklikuks omanduseks ja millised on selle allikad?

Koduse ülesande ettevalmistamisel peavad õpilased tutvuma skeemiga, mis näitab riiklikku (üldrahvalikku) omandust ja kolhooslik-kooperatiivset (grupi-) omandust (vt. õpikus lk. 112).

22. tund. Riiklikud ettevõtted, põllumajanduslikud artellid

Selles tunnis selgitatakse õpilastele, kuidas juhitakse riiklikke ja kooperatiivseid ettevõtteid.

Kontrollides tunni algul õpilaste teadmisi sotsialistlikust omandusest ja selle kahest vormist, võib õpetaja esitada õpilastele uue materjali jutustuse-vestluse vormis.

Jutustust-vestlust võib arendada järgmise plaani alusel:

1. Riiklikud ettevõtted ja nende juhtimine.
2. Isemajandamine on riiklike ettevõtete majandusliku tegevuse alus.
3. Põllumajanduslikud artellid ja nende juhtimine.
4. Põllumajanduslike artellide majandusliku tegevuse organiseerimine.

Tunnis peab õpilastele selgeks saama, et riikliku sotsialistliku omanduse areng on seotud ühiskondliku tootmise kõrgema vormi — riiklike ettevõtetega, mis etendavad juhtivat osa meie maa tootlike jõudude arendamisel ja kus valitsevad sotsialistlikud tootmissuhted nende kõige arenenumas vormis.

Edasi tuleb õpilastele jutustada, kuidas NLKP Keskkomitee 1957. a. veebruaripleenumi otsuste ja NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 10. mail 1957. a. vastu võetud seaduse alusel (Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasise täiustamise seadus) loodi tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise uus süsteem — administratiivsete majanduspiirkondade rahvamajanduse nõukogud. Üleminek riiklike ettevõtete ja ehitustegevuse juhtimise uutele vormidele territoriaalse tunnuse järgi oli uueks sammuks majanduse juhtimise demokraatliku tsentralismi tugevdamise ja arendamise teel. Reorganiseerimisega likvideeriti 140 üleliidulist ja vabariiklikku spetsialiseeritud ministereid.

Rahvamajanduse nõukogud juhivad ettevõtteid, kus toodetakse ligi kolm neljandikku kogu meie tööstustoodangust. Mõningad ettevõtted jäid kohalike nõukogude ja mittetööstuslike ministereidude (teede-, side-, tervishoiu- jt. ministereidude) alluvusse.

On vaja rõhutada, et tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimine andis võimaluse töötajate laiade hulkade initsiatiivi ja aktiivsuse arendamiseks.

Õpilastele tuleb selgitada, et tootmise operatiivsel ja konkreetisel juhtimisel etendab tähtsat osa ettevõtete struktuur, mis luuakse ainujuhtimise põhimõttel. Insenerid ja tehnikud, tööliised ning teenistujad hõlmatakse ettevõtte juhtimisele alaliselt tegutsevate tootmisnõupidamiste kaudu. Partei algorganisatsioonidele on antud õigus kontrollida ettevõtete administratsiooni tegevust.

Riiklike ettevõtete juhtimise iseloomustamine tuleb lõpetada sellega, et riiklike ettevõtete plaanipärase juhtimise meetodiks on isemajandamine. Isemajandamine seisab selles, et ettevõtte katab oma tootmiskulud ja töötab kasumiga, kusjuures majanduslikes küsimustes on ta iseseisev ning kannab materiaalselt vastutust.

Selles tunnis on õpilastele vaja jutustada ka sovhoosidest kui riiklikest ettevõtetest põllumajanduse valdkonnas. Tuleb rõhutada, et ka sovhooside osas kehtivad riiklike ettevõtete juhtimise üldpõhimõtted.

Seejärel võib õpetaja siirduda põllumajanduslike artellide juurde. Artell on üks tootmistegevuse organiseerimise vorme põllu-

majanduses. Kolhoosid vastavad niihästi sotsialistlike tootmisuhete arendamise ja tugevdamise ülesannetele maal kui ka kolhoositalurahva elulistele huvidele. NSV Liidus arendavad kolhoosid oma majapidamist maal, mis on neile kinnistatud igaveseks ja tasuta kasutamiseks. Kolhoosidel on omaenda tootmisvahendid.

Opetaja peab rõhutama, et ühismajapidamine on peamine ja otsustav. Kuigi kolhoosnikutel on ka väike isiklik abimajapidamine, saavad nad peamise osa isiklikest sissetulekutest siiski tööst artelli ühismajapidamises.

Kolhooside ühismajapidamise aluseks on ühiskondlikud tootmisvahendid, mis moodustavad kolhooside jagamatu fondi. Siia kuuluvad kõik tootmisvahendid ning kultuurilise ja elukondliku teenindamise ettevõtted. Kolhooside jagamatute fondide kasv näitab nende ühismajapidamiste arenemist. 1932. aastal moodustasid kolhooside jagamatud fondid 4,2 miljardit rubla, 1958. aasta algul aga rohkem kui 100 miljardit rubla (võrreldavates hindades).

Edasi on vaja üle minna põllumajandusliku tootmise juhtimise küsimuse juurde. Eriti tuleb õpilaste tähelepanu juhtida NLKP Keskkomitee novembripleenumi (1962) otsustele, jutustada neile kolhoosi- ja sovhoositootmise valitsuste moodustamisest ning nende osast põllumajanduse arendamisel.

Põllumajandusliku artelli käsitletu on vaja lõpetada kolhooside majandusliku tegevuse rentaabluse ja nende toodangu omahinna alandamise mõistete selgitamisega.

Oleks hea, kui tunnile eelneks ekskursioon ettevõtetesse ja kolhoosidesse.

Koduseks tööks võiks õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Milles seisnevad NSV Liidu riiklike ettevõtete juhtimise põhiprintsiibid?
2. Kuidas juhitakse põllumajanduslikku artelli?
3. Mis on isemajandamine ja mida tuleb mõista tootmise rentaabluse all sotsialistlikus majanduses?

Koduse ülesande ettevalmistamisel peavad õpilased läbi lugema vastava osa õpikust (vt. 5. peatükk § 19, lk. 132—136).

23. tund. Sotsialistliku rahvamajanduse plaanipärane arendamine

Rahvamajanduse planeerimisest on õpilastel juba mõningane ettekujutus seoses NSV Liidu ajaloo tundides läbivõetud viie aasta plaanidega. Kuid need teadmised piirduvad peamiselt rahvamajanduse planeerimise ajaloo konkreetse materjali tundmisega. Plaani-pärase arendamise teooria ja sotsialistliku planeerimise põhimõtted on õpilastele teatud määral uued.

Selles tunnis on vaja õpilastele selgitada, et sotsialismi ajal on rahvamajanduse plaanipärane arendamine vajalik ja võimalik ning et see toimub ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise eesmärgil.

Õpilased peavad omandama sellised mõisted, nagu sotsialismi põhiline majandusseadus ja rahvamajanduse plaanipärase arendamise seadus.

Uut materjali võib õpilastele edasi anda jutustusena järgmise plaani järgi:

1. Milline on sotsialistliku tootmise eesmärk ja kuidas seda saavutada?
2. Milles seisneb majanduse plaanipärase juhtimise eelis?
3. Sotsialistliku planeerimise põhimõtted, ülesanded ja meetodid.
4. Sotsialistliku plaanipärase majanduse eelised võrreldes kapitalistliku majanduse stiihilise arenemisega.

Uue materjali selgitamisel on vaja tugineda õpilaste teadmistele, mis nad on omandanud eelmistes tundides. Neil on näiteks küllaldane ettekujutus sotsialistlike tootmissuhete iseloomust ja nende suhete alusest — tootmisvahendite ühiskondlikust omandusest.

Igas ühiskonnas on olemas tootmise eesmärk, mille määravad ära olemasolevad tootmissuhted. Milline on näiteks kapitalistliku tootmise eesmärk, kus eksisteerivad ülevõimu ja allumise suhted? Sellele küsimusele vastavad õpilased arvatavasti, et tootmise eesmärgiks kapitalistlikus ühiskonnas on kasum, tulu. Õpetaja rõhub, et tootmisvahendite ühiskondliku omanduse korral on tootmisel täiesti erinev iseloom.

Ühiskonnas, kus tootmisvahendite omanikeks on töötajad ise, ei saa tootmisel olla teist eesmärki kui ühiskonnaliikmete järjest kasvavate materiaalsete ning kultuuriliste vajaduste täielikum rahuldamine. Seda tootmise eesmärki kindlustab tootmise katkematu arendamine ja täiustumine uue tehnika baasil. Tootmise eesmärgi ja selle saavutamise abinõude ühtsus moodustab sotsialismi põhilise majandusseaduse sisu. Õpetaja selgitab õpilastele sotsialismi põhilise majandusseaduse iseloomulikke jooni. Need seisnevad tootmise katkestamatus laiendamises ja täiustamises eesrindliku tehnika baasil, sotsialistlikus koostöös kõigi ühiskonnaliikmete järjest kasvavate vajaduste rahuldamisel ja igakülgsele arendamisele.

Seejärel võib õpetaja üle minna rahvamajanduse plaanipärase arendamise vajaduse ja võimalikkuse selgitamisele. Andes õpilastele pildi meie maa rahvamajanduse ühinemisest ühtseks tervikuks, «üheks kontoriks ja üheks vabrikuks» (Lenin), selle muutmiseks (tänu ühiskondlikule omandusele) ühiseks mehhanismiks, juhib õpetaja seega õpilasi järeldusele, et sotsialistlik majandus ei saa areneda ilma selle üksikute osade plaanipärase seostamiseta, et plaanipärane arendamine on objektiivne paratamatus, järelikult on see majandusseadus.

Õpilastele on vaja selgitada mõistet «plaanipärasus», kasutades

selleks V. I. Lenini sõnu: «Pidev, teadlikult säilitatav proportsionaalsus tähendaks tõepoolest plaanipärasust...»¹

Edasi on vaja iseloomustada rahvamajanduse tähtsamaid proportsioone, mis arenevad välja sotsialistlikus ühiskonnas rahvamajanduse plaanipärase arendamise seaduse kasutamise alusel.

Õpilased peavad samuti aru saama mõistest «planeerimine», mis tähendab rahvamajandusplaanide väljatöötamist ja nende täitmise organiseerimist.

Õpetaja selgitab sotsialistliku planeerimise põhiprintsiipe ja ülesandeid, rõhutades meie plaanide teaduslikkust. Õpilased peavad saama ettekujutuse rahvamajandusplaanide koostamise keerukusest, nende väljatöötamise peamisest meetodist (bilanss). Bilansimeetodi olemust võib selgitada konkreetse näite varal. Võtame näiteks sellise tähtsa ehitusmaterjali nagu tsemendi bilansi. Bilanss koosneb kahest osast — sissetulekust ja väljaminekust. Sissetuleku osas näidatakse ära tsemendi tootmine, sissevedu ja eelmise aasta ülejääk, väljamineku osas — tsemendi kasutamine ehituse otstarbeks kogu riigis ja selle väljavedu. Bilanssi võib kujutada alljärgneva skeemina (kanda tahvlile).

Sissetulek	Väljaminek
1. Tootmine	1. Tarbimine
2. Sissevedu	2. Väljavedu
3. Eelmise aasta ülejääk	

Oletame, et ehitusprogrammi täitmiseks on vaja teatud hulk tsementi, tehaste olemasolev võimsus ja sissevedu ei suuda aga antud vajadust rahuldada. Siis planeeritakse tsemenditehaste võimsuse suurendamist. Bilansis peavad olema sissetulek ja väljaminek seostatud selliselt, et sissetulek ületaks väljamineku. Sellest kujunenud ülejääk moodustab riikliku reservi.

Õpetaja tutvustab õpilastele partei XXII kongressi ja NLKP Keskkomitee novembripleenumi (1962) otsuseid rahvamajanduse planeerimise ning juhtimise täiustamise vajaduste kohta käesoleval perioodil.

Lõpuks iseloomustatakse plaanipärase sotsialistliku majanduse põhilisi eeliseid kapitalistliku majanduse ees, eriti rõhutades sotsialistliku tootmise eeliseid kasvutempo osas.

Uue materjali esitamisel on otstarbekas demonstreerida näitlikke vahendeid.

Et jutustus oleks elavam, võib õpetaja kasutada üksikuid episoode G. Nikolajeva romaanist «Võitlus teel». Võib näiteks jutustada, kuidas tehase peainsener Bahhirev võitleb direktor Valgani konservatiivse positsiooni vastu, kes püüdis ükskõik mis hinnaga täita plaani, isegi väljalastava toodangu kvaliteedi arvel.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 521.

Kodune ülesanne antakse õpilastele selline, et see oleks seotud tootmisõpetusega. Kogemused näitavad, et õpilased saavad paremini aru rahvamajandusplaanide põhinäitajatest, kui nad ei õpi neid tundma abstraktselt, vaid kogu meie maa, vabariigi, oblasti või ettevõtte rahvamajanduse arendamise konkreetsete plaanide analüüsimise alusel.

Õpilastele antakse ülesanne läbi lugeda NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Statistika Keskkvalitsuse teadaanne «NSV Liidu 1963. a. rahvamajanduse arendamise plaani täitmise tulemused» või «Rahvamajanduse plaani täitmisest antud oblastis» ning kirjutada põhinäitajad oma töövihikusse.

Mõnele õpilasele võib teha ülesandeks koguda tehases, sovhoosis või kolhoosis materjale tootmisplaani ja selle täitmise kohta.

Materjali kogumise korra töötab välja õpetaja, kes võib selleks kasutada järgmisi allikaid: «Экономика социалистической промышленности СССР», Госполитиздат, 1961 (III peatükk, § 4); «Экономика, организация социалистического сельскохозяйственного производства», Москва, 1961 (III peatükk, § 4).

Õpikus leidub käesoleva tunni kohta materjali 5. peatüki § 18, lk. 126—132.

24. tund. Töö iseloom sotsialismi ajal. Töö järgi jaotamine

Selles tunnis on vaja selgitada töö iseloomu sotsialistlikus ühiskonnas, mille määrab ära tootmisvahendite ühiskondlik omandus ja inimese ekspluateerimise puudumine inimese poolt.

Arvestades seda, et käesolev tund hõlmab palju materjali, võib vestluse õpilastega läbivõetud materjali kohta ära jätta.

Uut materjali on soovitatav esitada jutustuse-vestluse vormis järgmise plaani alusel:

1. Töö iseloom sotsialistlikus ühiskonnas.
2. Tööviljakuse kasv on rahva heaolu taseme tõstmise vajalik tingimus.
3. Sotsialistlik töökooperatsioon ja selle eelised kapitalistliku kooperatsiooni ees.
4. Sotsialistliku ühiskonna töötajate materiaalse huvitatuse tähtsus tootmise arendamisel.
5. Sotsialistlik võistlus ja selle osa tööviljakuse tõstmisel.

Uue materjali esitamisele asudes on vaja eelkõige selgitada, mille poolest erineb töö iseloom sotsialistlikus ühiskonnas töö iseloomust kapitalistlikus ühiskonnas. Õpilased peavad mõistma, et töö sunniviisilise iseloomu aluseks kapitalismi ajal on tootmisvahendite eraomandus, mis muudab töö raskeks koormaks. Rahva töö arvel elavad ja rikastuvad kapitalistid, kaupmehed, pankurid, mõisnikud. Sunniviisilise töö likvideerimiseks on vaja hävitada tootmisvahendite eraomandus.

Sotsialistlikus ühiskonnas, kus majanduse aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus, töötavad inimesed iseenda jaoks, oma ühiskonna jaoks. Iga saavutus tootmises, iga edusamm töös peegeldub siin rahva materiaalse ja kultuurilise elutaseme paranemises. Kui inimene töötab hästi, suhtub töösse loovalt ja algatusvõimeliselt, ümbritseb teda au ning kuulsus.

Edasi näitab õpetaja, et sotsialistliku ühiskonna kõige tähtsamateks joonteks on kõigi kodanike kohustus tööd teha ja õigus tööle. Ainult isiklik töö on sotsialismi ajal inimestele elatusvahendite allikaks. Õpilastele tuleb öelda, et meie ühiskonnas leidub veel üksikuid isikuid, kes tööst kõrvale hoiavad. Need on muidusööjad, kelle vastu on tarvis resoluutselt võidelda nii kasvatusmeetodite kui ka sundimisvahenditega. Mainitud probleemi võib õpetaja illustreerida jooksva ajalehematerjali abil või teha nii, et õpilased ise mõningaid neile tuntud fakte esitavad.

Üldine kohustus ja õigus tööle tähendab seda, et inimestel on võimalus töötada täiel määral, vastavalt oma jõule ning võimetele. Kui töötaja ei ole rahul oma elukutsega, on tal võimalik omandada teine, tema võimetele rohkem sobiv elukutse. Suurt osa etendab selles suhtes hariduse omandamise õhtune ja kaugõppe-süsteem, mida kasutavad miljonid inimesed.

Pärast seda, kui on käsitletud põhilisi muutusi töö iseloomus sotsialismi ajal, on õpilastele tarvis selgitada ka põhjalikke muutusi töö organiseerimise vormides ja meetodites.

Igas ühiskonnas toimub tootmisprotsess inimeste töö koordineerimise alusel. Kuid klassifformatsioonides kasutatakse kooperatsiooni inimese ekspluateerimiseks inimese poolt. Kapitalism viib töökooperatsiooni selle kõrgeimale arenguastmele, milline ekspluataatorliku korra ajal on üldse võimalik. Kuid ta ei ole suuteline realiseerima kõiki neid võimalusi, mis töökooperatsioon pakub.

Need võimalused realiseeritakse ainult sotsialistlikus ühiskonnas. Sotsialistlik töökooperatsioon on ekspluateerimisest vabade inimeste seltsimehelikule koostööle rajatud ühine ja plaanipäraselt organiseeritud töö. Tootmisvahendite ühiskondlik omandus ja majanduse plaanipärane arendamine loovad tingimused paljude inimeste ühise töö eeliste täielikumaks kasutamiseks, tootmise organiseerimise uute vormide juurutamiseks, töötajate laiade hulkade kaasatõmbamiseks loovasse töösse.

Edasi näitab õpetaja, et töö loova iseloomu kõige eredamaks väljenduseks sotsialismi ajal on sotsialistlik võistlus. Võistlust kasutatakse kui tähtsat meetodit tööviljakuse tõstmisel ja tootmise täiustamisel. Võistluse käigus likvideeritakse puudused tootmise organiseerimisel, avastatakse ja kasutatakse ära seni tundmata reservid. Võistlus eeldab seltsimeheliku abi osutamist mahajääjatele. Seda tehakse selleks, et saavutada tootmise üldine tõus ja tööviljakuse kasv.

Pärast seda võib õpetaja selgitada, et igale tootmisviisile vas-

tab oma materiaalsete hüvede jaotamise viis. Kui kapitalismi ajal toimub jaotamine ekspluataatorlike klasside rikastumise huvides, siis sotsialistlikus ühiskonnas toimub materiaalsete ja vaimsete hüvede jaotamine töötajate endi huvides. Sotsialismi ajal on tarbimisesemete jaotamise mõõdupuuks iga ühiskonnaliikme poolt rahvamajanduses kulutatud töö hulk ning selle kvaliteet.

Töö järgi jaotamine on sotsialistliku ühiskonna majandusseadus. Õpilased peavad mõistma, et kommunismi esimeses faasis on töö järgi jaotamine objektiivne paratamatus, kuivõrd tootlikud jõud ja tööviljakus ei ole veel saavutanud sellist arengutaset, mis kindlustaks tarviduste järgi jaotamiseks vajalikku saaduste küllust. Sotsialismi staadiumis ei ole töö veel kujunenud iga ühiskonnaliikme vajaduseks. Ei ole veel võimalik läbi saada ilma arvestuse ega kontrollita iga töötaja tööhulga ja tarbimise määra üle.

Töö järgi jaotamise seaduse kasutamine võimaldab korraldada jaotamist selliselt, et ühelt poolt soodustada sotsialistliku tootmise, tööviljakuse ja väljalastava toodangu kasvu, teiselt poolt aga tagada töötajate materiaalse ning kultuurilise elutaseme kõrvalekaldumatu tõus. Kõike seda saavutatakse tänu sellele, et töötajate palk sõltub otseselt töö tulemustest.

Töö järgi jaotamise majandusseaduse kasutamine võimaldab õigesti ühendada töötajate isiklikud huvid ühiskondlike huvidega, loob töötajais materiaalse huvi oma töö tulemuste vastu, kiirendab sotsialistliku tootmise arengut.

Materiaalne huvitatus oma töö tulemuste vastu arendab töötajate initsiatiivi, aktiivsust ja loovat suhtumist töösse, ergutab neid kvalifikatsiooni tõstmiseks, aifab kasvatada igas töötajas teadlikku distsipliini, muudab töö üldiseks ja kohustuslikuks.

On vaja rõhutada, et materiaalse huvitatuse põhimõtte tugevdamine kõrvaldab võrdsustamise materiaalsete hüvede jaotamisel, mis moodustab väikekodanliku ettekujutuse sotsialismist kui üldisest võrdsustamisest tarbimise, elutingimuste, maitse ja vajaduste valdkonnas. Õpilastele on vaja jutustada, et juba esimese viis-aastaku aastail püüdsid trotskistid, zinovjev-lased ja buhhaarin-lased levitada väikekodanlikku võrdsustamist, et sellega õõnestada sotsialismi ehitamist meie maal. Kommunistlik partei purustas oportunistid, kes püüdsid juurutada võrdsustamist, ja löi vajalikud tingimused töö järgi jaotamise sotsialistliku põhimõtte kindlustamiseks ning arendamiseks.

Tunni käigus peavad õpilased aru saama, et sotsialistliku võrdsuse all tuleb mõista mitte võrdsustamist isikliku tarbimise ja elu-olu valdkonnas, vaid kõigi töötajate võrdset vabastamist ekspluateerimisest, tootmisvahendite eraomanduse likvideerimist võrdselt kõigi suhtes, võrdset, kõike hõlmavat kohustust töötada vastavalt võimetele ja saada tasu selle eest vastavalt tehtud tööle.

Uue materjali esitamise lõpuosas, rääkides töö tasustamise vor-

midest, on vaja rõhutada, et töö järgi jaotamise põhimõte on tööliste ja teenistujatele palga maksmise ning kolhoosnikutele töötasu maksmise aluseks. Alles kommunismi kõrgemas faasis, mil tootlikud jõud saavutavad sellise taseme, mis tagab materiaalse hüvede külluse ja mil inimesed hakkavad töötama vabatahtlikult, vastavalt oma võimetele, kaob vajadus töö järgi jaotamise järele ning ühiskond läheb üle uuele jaotamisviisile — jaotamisele vajaduste järgi.

Koduseks tööks on soovitatav õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Milline on töö iseloom sotsialistlikus ühiskonnas?
2. Millised on sotsialistliku töökooperatsiooni eelised kapitalistliku töökooperatsiooni ees?
3. Millist osa etendab sotsialistlik võistlus tööviljakuse tõstmisel?
4. Milline tähtsus on materiaalse huvitatuse printsiibil?

Koduse ülesande ettevalmistamisel peavad õpilased läbi lugema vastava osa õpikust (vt. 5. peatükk, § 16, lk. 117—122).

25. tund. Taastootmine ja natsionaalne tulu

Sotsialistliku taastootmise marksistlik-leninliku teooriaga puutuvad õpilased kokku esmakordselt.

Terve rea uusi mõisteid selles osas omandavad õpilased õpetaja põhjaliku jutustuse abil. Õpilased peavad aru saama, et sotsialistlik laiendatud taastootmine on pideva iseloomuga ja et järjekindla tehnilise progressi baasil toimub see kiires tempos. Õpilased peavad mõistma, et natsionaalse tulu jaotamine ja kasutamine toimub sotsialismi ajal töötajate huvides.

Uus materjal hõlmab järgmisi põhiküsimusi: lihtne ja laiendatud taastootmine, sotsialistliku taastootmise põhijooned, natsionaalne tulu, selle jaotamine ja kasutamine sotsialismi ajal.

Õpetaja ees seisab ülesanne, kuidas õpilastele arusaadaval kujul selgitada selliseid mõisteid, nagu «taastootmine», «ühiskonna koguprodukt», «akumulatsioon» jne.

Toome näiteid mõningatest mõistetest.

Tootmisprotsessi, mis aastast-aastasse kordub samas mahus, nimetatakse lihtsaks taastootmiseks.

Laiendatud taastootmine on tootmisprotsessi kordumine suurendatud koguses.

Mainitud mõistete selgitamisel ei tule nõuda, et õpilased need mehhaaniliselt pähe tuubiksid, vaid et nad saaksid põhjalikult aru nende mõistete taga peituvatest sotsialistliku tootmise arengu majanduslikest protsessidest. Selleks võib näiteks termini «laiendatud taastootmine» juurde anda järgmise selgituse: laiendatud taastootmise korral asendatakse aasta jooksul kulutatud tootmis-

vahendid ja peale selle muretsetakse juurde uusi masinaid ning sisseseadeid, suurendatakse ümbertöötatava tooraine kogust, rakendatakse täiendavat hulka tööjõudu, mille tulemusena kasvab väljalastava toodangu hulk.

Praktiliselt toimub tootmise laiendamine uute ettevõtete ehitamise või tegutsevate ettevõtete laiendamise teel. Soovitav on viidata konkreetsetele vabrikutele ja tehastele oblastis või linnas, kolhoosidele ja sovhoosidele, mida õpilased tunnevad. Õpetaja võib eelnevalt kas ise selgitada või õpilastele ülesandeks teha välja selgitada, milles seisneb konkreetset tootmise laiendamine ettevõttes, kus õpilased viibivad tootmisõppusel (näiteks: on ehitatud uus tsehh, täiendavalt üles seatud masinaid ja seadmeid, suurendatud tööliste arvu jne.).

Õpilastel on raske aru saada ka taastootmise küsimustest.

Selgitada võiks seda alljärgnevalt. NSV Liidus laieneb aastast-aastasse üldrahvalik ja kooperatiivne omandus, kolhoosides ennetab ühismajanduse kasvutempo kolhoosnikute isikliku abimajapidamise kasvutempo. Järjest suurema hulga töötajaid haarab võistlus, üksteise seltsimehelik abistamine töös, isiklike huvide allutamine ühiskondlikele huvidele. Ühiskond sallib järjest vähem loodreid, puru silma ajajaid ja muidusööjaid. Tootmises rakendatakse üha järjekindlamalt töö järgi tasumise põhimõtet, kuna täiustub tööks kulutatud aja arvestus ja rangemalt reglementeeritakse tasustamist töö eest. Lõpuks tehakse järeldus, et sotsialistlike ühiskondlike suhete laiendatud taastootmine garanteerib tulevikus ülemineku kommunistlikele tootmissuhetele.

Edasi asub õpetaja natsionaalse tulu ja selle jaotamise käsitlemisele. Õpilased peavad aru saama, et sotsialismi ajal kujutab natsionaalne tulu endast seda osa ühiskonna koguproduktist, mis jääb järele pärast kulutatud tootmisvahendite asendamist, ja kehastab endas kulutatud tööd.

Ühiskonna koguprodukti ja natsionaalse tulu jaotamise ning kasutamise olemust aitab selgitada õpikus (lk. 141) toodud skeem. Soovitav on antud skeem joonistada tahvlile, et õpilased saaksid selle ka oma töövihikutesse kanda. Õpetaja juhib õpilaste tähelepanu sellele, et skeemi ühiskonna koguprodukti jaotamisest sotsialistlikus ühiskonnas andis esmakordselt K. Marx. Kui aeg võimaldab, võiks õpetaja ette lugeda üksikuid selle küsimuse kohta käivaid kohti teosest «Gotha programmi kriitika»¹.

Kuivõrd selle tunni üheks keskseks küsimuseks on koguprodukti (sealhulgas ka natsionaalse tulu) jaotamise skeem, on tähtis, et õpilased näeksid selle skeemi taga elu, sotsialistliku ülesehitustöö praktikat. Sel eesmärgil võib õpilastele koduseks ülesandeks anda

¹ Vt. K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed kahes köites, II köide, Tallinn 1960, lk. 11–12.

järgmised küsimused, millele nad valmistavad ette suulised vastused:

1. Mis on lihtne ja laiendatud taastootmine?
2. Mis iseloomustab sotsialistlikku taastootmist?
3. Kuidas tekib sotsialismi ajal natsionaalne tulu ning kuidas seda jaotatakse ja kasutatakse?
4. Millistes konkreetsetes vormides jõuab tarbimisfond töötajateni?

Õpetaja annab õpilastele ülesande tutvuda materjalidega, mis iseloomustavad natsionaalset tulu NSV Liidus, selle jaotamist ja kasutamist, koostada tarbimisfondist õpilase perekonda laekuvate sissetulekute lühike loetelu.

26. tund. Töösuhted sotsialismi ajal

Õpilased peavad teadma, et töö sotsialistlik organiseerimine nõuab alalist kodanike tööõiguste kaitset ning töösuhete reguleerimise erilist süsteemi.

Selle küsimuse õppimine peab olema seotud õpilaste tootmisõppusega. Faktilist materjali järelduste tegemiseks kodanike tööhuvide kaitsmise vajaduse ja nende reguleerimise korra kohta saavad õpilased koguda tootmisõppuse baasettevõttes. Õpetaja ülesanne seisab siin selles, et juba mõni päev enne käesolevat tundi anda üksikutele õpilastele küsimused, mille alusel nad saaksid vajalikku materjali koguda. Pärast seda kuulatakse tunnis õpilaste ettekandeid kogutud materjali kohta ning tehakse järeldused, mis aitavad õpitavat küsimust põhjalikumalt lahti mõtestada.

Tunni algul on vaja õpilastele meenutada, mida kujutavad endast sotsialistlikud ettevõtted. Sel eesmärgil võiks neile esitada järgmised küsimused:

1. Mis on sotsialistlik ettevõte?
2. Kuidas on organiseeritud sotsialistlike ettevõtete juhtimine?
3. Milline on partei- ja ametiühinguorganisatsioonide osa ettevõtte juhtimisel?

Õpilaste vastuseid tuleb üldistada. Üldistamisel on vaja rõhutada, et üheks tähtsaks küljeks sotsialistlike ettevõtete tegevuses on töö organiseerimine. Selle aluseks on nõukogude seadustega kehtestatud töösuhete reguleerimise süsteem.

See süsteem tuleb läbi töötada nende õpilaste lühikeste sõnavõtude kaasabil, kes õpetaja ülesandel tunniks faktilist materjali kogusid.

Õpilaste ettekannete temaatika võiks olla järgmine: ettevõtte kollektiivleping, ettevõtte ja töötajate vaheline tööleping, töödistsipliin ettevõttes, töötasu, töökaitse, tööaeg, töötülid, ametiühingute osa töösuhete organiseerimisel ja reguleerimisel, töösuhete reguleerimine kolhoosides.

Tunni käigus peavad õpilased hästi omandama järgmised mõisted.

Kollektiivleping on töövahekordade reguleerimise üks tähtsaimaid abinõusid, kuna administratsiooni ja ametiühingu vastastikuste kohustustega pannakse alus sotsialistliku tootmise edasisele arenemisele, töö organiseerimisele ja töötingimuste ning töötajate elukondliku ja kultuurilise teenindamise parandamisele. Kollektiivleping aitab kaasa töötajate tööalase ning poliitilise aktiivsuse kasvule.

Tööleping, kas kirjalik või suuline, kujutab endast ühelt poolt töötajate kohustust täita ausalt oma tööalaseid kohustusi, teiselt poolt aga administratsiooni kohustust luua kõik vajalikud tingimused tootlikuks tööks.

Töödistsipliin, milles väljendub teadlik suhtumine töösse, töökoostuste täielik ja täpne täitmine, allumine sisekorra eeskirjadele, on tööviljakuse kasvu üheks tähtsamaks tingimuseks.

Töötajatel on õigus saada oma töö eest tasu töö hulga ja kvaliteedi järgi vastavalt põhimõttele «igauhelt tema võimete kohaselt, igauhele tema töö järgi».

Töökaitse on tihedalt seotud tehnilise progressiga ning sotsialistlike ettevõtete töötajate kultuurilise ja tehnilise taseme tõusuga. Nõukogude riik kohustab ettevõtete juhtijaid tarvitusele võtma töökaitsealaseid abinõusid ja peale selle kindlustab ka nende abinõude reaalse rakendamise.

Hoolitsedes kodanike tööhuvide kaitsmise eest, on Nõukogude riik sisse seadnud ametiisikute vastutuse tööseaduste rikkumise eest ja erilise töökonfliktide reguleerimise korra.

Käesoleval ajal on tunduvalt laiendatud ametiühingute õigusi. Nendele on üle antud mõningad riigi funktsioonid tööalaste vahekordade reguleerimise valdkonnas.

Põllumajandusliku artelli liikmete tööd reguleerib artelli põhikiri. Tööseadusandlust rakendatakse kolhoosides ainult töölepingu alusel töötavate spetsialistide suhtes, kes pole artelli liikmed.

Õpilased, kes esinevad tunnis vastavate ettekannetega, peavad tooma konkreetseid andmeid ettevõtete elust.

Koduseks tööks võiks õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Mille poolest erinevad töösuhted sotsialistlikus ühiskonnas töösuhetest kapitalistlikus ühiskonnas?
2. Milline on ametiühingute osa tööliste ja teenistujate töö reguleerimisel?
3. Millised põhimõtted on NSV Liidus võetud töösuhete õigusliku reguleerimise aluseks?
4. Kuidas lahendatakse NSV Liidus töötülisid?
5. Kuidas reguleeritakse töösuhteid kolhoosides?

27. tund. Sotsialistliku ühiskonna klassistruktuur

Selles tunnis on vaja käsitleda sotsialismi sotsiaalseid saavutusi.

Kehtestades kõigis rahvamajanduse sfäärides tootmisvahendite sotsialistliku omanduse, kaotasid meie maa töötajad igaveseks inimese ekspluateerimise inimese poolt ja likvideerisid ekspluataatorlikud klassid. Nüüd koosneb nõukogude ühiskond ainult tööta-jaist — töölistest, talupoegadest ja haritlastest.

NSV Liidu ajaloo tundides tutvusid õpilased põhjalikult sotsialistliku ühiskonna klassistruktuuriga. See kergendab tunduvalt õpetaja ülesannet nõukogude rahva sotsiaal-poliitilise ühtsuse ning tööliklassi ja talurahva vaheliste erinevuste selgitamisel. Käesolevas tunnis tuleb õpilaste tähelepanu juhtida sellele, et Nõukogude riigi klassistruktuuris toimuvad pidevad muutused. Seda on vaja teha selleks, et õpilased saaksid aru klassideta kommunistliku ühiskonna ehitamise teedest.

Tundi võib alustada vestlusega järgmistest probleemidest.

Milline on sotsialistliku ühiskonna klassistruktuur?

Kuidas muutusid nõukogude võimu aastail meie maal tööliklass, talurahvas ja haritlaskond?

Selleks et õpilaste vastused oleksid täielikumad, on vaja aegsasti nende tähelepanu juhtida valmistatud võrdlustabelitele.

Muutused linna- ja maaelanikkonna vahekorras¹
(miljoneis)

	1939. a.	1959. a.
Linnaelanikkonna arv	60,4	100,8
Maaelanikkonna arv	130,3	108,0

NSV Liidu töötajate kultuurilise ja tehnilise taseme tõus
(tuhandeis)

Eriala	1926. a.	1959. a.	Mitu korda 1959. a. rohkem kui 1926. a.
Metallitöölised	993	9304	9
Keemiatöölised	44	395	9
Masinistid	121	1781	15
Autojuhid, traktoristid ja kombaineriid	22	5684	260

¹ Kahe rahvaloenduse andmetel.

Haritlaste arvu kasv NSV Liidus
(tuhandeis)

	1926. a.	1959. a.	Mitu korda rohkem
Insenerid, tehnikud, agroomid	267	4683	18
Opetajad ning teised kultuuri- ja haridusala töötajad	486	3276	7
Arstid ja keskastme meditsiiniline personal	199	1702	8,5

Võib koostada ka teisi tabeleid, selleks kohalikku materjali kasutades.

Üldistades õpilaste vastuseid, on soovitatav uue materjali esitamine korraldada umbes järgmise plaani järgi:

1. Nõukogude rahva sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus on sotsialistliku korra vankumatu alus.
2. Töölisklassi, talurahva ja haritlaste liidu tugevdamine ning klassierinevuste kadumine üleminekul sotsialismilt kommunismile.

Õpetaja juhib oma jutustuses õpilaste tähelepanu sellele, et nüüsgust klasside monoliitsust ühise eesmärgi poole püüdlemisel pole olnud üheski ühiskonnas, ja et ka sellist arengutempot pole esinenud üheski teises ühiskonnas peale sotsialistliku ühiskonna. Ekspluataatorlikes ühiskondades toimub äge klassivõitlus, mis lõhestab ühiskonna jõudusid. Meie ühiskonna sotsiaal-poliitiline ühtsus ühendab kogu rahva jõupingutused ja muutub sotsialismi ning kommunismi arengus uueks võimsaks liikumapanevaks jõuks.

Kuid see ühtsus ei tähenda kõigi erinevuste täielikku kadumist. Opetaja selgitab sotsialistliku ühiskonna klasside erinevusi, põhjendab seisukohta töölisklassi juhtivast osast. Konkreetsete näide varal tuleb selgeks teha, millised muutused toimuvad meie ühiskonna klassistruktuuris teel kommunismile.

Iseseisva tööna tuleks õpilastel kodus ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Kuidas muutus ühiskonna klassistruktuur sotsialismi võidu tulemusena?
2. Millist on tingitud klasside erinevused sotsialistlikus ühiskonnas?
3. Millised on klassierinevuste kaotamise teed üleminekul sotsialismilt kommunismile?

Õpikust töötavad õpilased käesolevaks tunniks läbi § 22 («Tööraha ühiskond») kaks esimest lõiku. Ülejäänud lõigud sisaldavad materjali järgmiseks tunniks («Rahvused sotsialismi ajal»).

Käesolevas tunnis selgitatakse õpilastele sotsialismi saavutusi rahvuslike suhete valdkonnas, iseloomustatakse laialdaselt sotsialistlikke rahvusi.

Uue materjali esitamise plaan võiks olla järgmine:

1. Rahvus kui inimeste ühtekuuluvuse ajalooline vorm.
2. Rahvuste vastastikused suhted kapitalismi ajal.
3. Sotsialistlike rahvuste tekkimine ja õitseng.
4. Rahvusküsimuse lahendamine NSV Liidus ja selle kogemuste rahvusvaheline tähtsus.

Alustades sellest, et sotsialism toob endaga kaasa põhjalikke muutusi ka rahvuslike suhete valdkonnas, selgitab õpetaja, mida kujutavad endast rahvused, millal nad tekkisid ja millised on rahvaste vastastikused suhted erinevatel ajaloolistel epohhidel. On arusaadav, et õpetaja seejuures tugineb neile teadmistele, mis õpilased on omandanud NSV Liidu ajaloo kursuse läbivõtmisel.

Rahvus on üht keelt kõnelevate, ühel territooriumil elavate, ühtset majanduselu ning oma erilist rahvuslikku kultuuri omavate inimeste ajalooliselt kujunenud ühtekuuluvus. Konkreetsete näidete varal tuleb süvendada ja detailiseerida rahvuse mõistet. Tuginedes õpilaste teadmistele, mis nad on omandanud ajalootundides, selgitab õpetaja rahvuste tekkimise protsessi ja nende vastastiku-seid suhteid kapitalismi ajal, samuti rahvusliku vabadusliikumise kasvu imperialismi ajal.

Peatähelepanu on vaja pöörata sellele, et tõelise vabanemise igasugusest rõhumisest toob ainult sotsialistlik revolutsioon, mis hävitab kapitalismi, likvideerib rahvusliku rõhumise ning rajab poliitilised ja majanduslikud alused sotsialistlike rahvuste vabatahtlikuks ühinemiseks. Õpilased peavad mõistma leninliku rahvuspoliitika põhiprintsiipide olemust meie maal: kogu Venemaa rahvaste võrdsus ja suveräänsus, rahvuste õigus enesemääramisele kuni nende lahkulöömiseni ja iseseisva riigi moodustamiseni, kõigi ja igasuguste rahvuslike ning rahvuslik-religioossete privileegide ja kitsenduste tühistamine, vähemusrahvuste ja etnograafiliste gruppide vaba arenemine. Nende põhimõtete kuulutamine «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis» omas maailmaajaloolist tähtsust.

Sotsialistlike rahvuste tekkimise ja arenemise protsessi selgitamisel tuleb konkreetse materjali varal näidata nõukogude vabariikide suuri edusamme majanduse ja kultuuri arendamisel. Selle illustreerimiseks võib koostada tabeleid, kasutades statistilisi teatmikke, materjale ajakirjandusest jne.

Sotsialistlikud rahvused tekkisid ja arenesid sotsialismi ehitamise protsessis. Nende sotsiaalpoliitilist palet iseloomustab töörahva monoliitne ühtsus, igasuguse sotsiaalse ning rahvusliku rõhumise hävitamine, rahvuste ja vähemusrahvuste võrdõiguslik

ning vaba arenemine, rahvaste sõprus ja ühtsus võitluses imperiaalsismi vastu. Sotsialistlike rahvaste juhtivaks jõuks on töölisklass eesotsas Kommunistliku Parteiga.

Õpetaja peab konkreetsete näidete varal demonstreerima meie maa rahvaste sõprust ja selgitama selle sõpruse tähtsust, mis kujutab endast nõukogude ühiskonna võimsat liikumapanevat jõudu.

Lõpuks on vaja näidata nende rahvusküsimuse lahendamisel omandatud kogemuste rahvusvahelist tähtsust ja rõhutada, et sotsialismileeri maade vastastikustes suhetes viiakse järjekindlalt ellu leninlikku rahvuspoliitikat.

Koduseks tööks võib soovitada järgmiste küsimuste läbitöötamist:

1. Mis on rahvused ja millal need tekkisid?
2. Mis iseloomustab rahvuslikke suhteid kapitalismi ajal?
3. Millised on leninliku rahvuspoliitika põhiprintsiibid?
4. Mis iseloomustab sotsialistlike rahvaste sotsiaalpoliitilist ilmet?
5. Miks on vaja tugevdada NSV Liidu rahvaste sõprust ja võidelda natsionalistlike igandite vastu?

Samuti võib ühele või kahele õpilasele teha ülesandeks ette valmistada pikem referaat ühe või teise loetletud küsimuse kohta.

29. tund. Sotsialistlik riik ja õigus

Käesoleva tunniga alustatakse sotsialistliku ühiskonna poliitilise korralduse õppimist.

Nõukogude ühiskondliku ja riikliku korruga ning nõukogude ühiskonna arenemisega on õpilased tuttavad juba NSV Liidu aja- loo kursusest. Eelmistest ühiskonnaõpetuse tundidest teavad nad ka seda, et sotsialismi majanduse ülesehitamine, klassistruktuuri muutumine, sotsialistlike rahvaste tekkimine tõid endaga kaasa suuri muutusi sotsialistlikus ühiskonnas.

Kõik see on küllaldaseks vundamendiks, et käesolevas tunnis käsitleda neid sotsialistliku riigi ja õiguse iseärasusi, mis annavad põhjust rääkida kõrgemat tüüpi riigist ja õigusest.

Tundi võib läbi viia jutustuse-vestluse vormis ja seda võib alustada küsimusega, mida kujutab endast inimühiskonna poliitiline korraldus. Inimühiskonna poliitiliseks korralduseks ühel või teisel arenguetapil nimetame kogu riikliku korralduse ja valitsemise süsteemi, riigi õiguslikke ja teisi ametiasutusi ning organisatioone, mille kaudu teostatakse valitseva klassi diktatuuri.

Kui õpilased on sellest küsimusest aru saanud, esitab õpetaja teise küsimuse: mida kujutab endast sotsialistliku ühiskonna poliitiline korraldus? Seda küsimust on vaja selleks, et esile tuua seda põhilist erinevust, mis valitseb ükskõik millise ekspluataatorliku ühiskonna poliitilise korralduse ja sotsialistliku ühiskonna poliiti-

lise korralduse vahel. Nimetatud erinevuse olemust tuleb õpilastele tutvustada järgmiselt: sotsialistliku ühiskonna poliitiline korraldus on demokraatia kõrgeim vorm, kuivõrd selles omavad tähtsat kohta töötajate ühiskondlikud organisatsioonid, riiklik juhtimine aga on vahetult seotud laialdaste rahvahulkade ning nende ühiskondlike organisatsioonide tegevusega.

Edasi võib õpetaja siirduda teema sisu käsitlemisele, juhindudes järgmisest plaanist:

1. Nõukogude sotsialistlik riik on proletariaadi diktatuuri tüüpi riik.
2. Proletariaadi diktatuuri riigi muutumine üldrahvalikuks riigiks.
3. Nõukogude sotsialistlik üldrahvalik riik on uus, kõrgemat tüüpi riik.
4. Nõukogude sotsialistlik õigus on uus, kõrgemat tüüpi õigus.

Kuivõrd plaani iga punkti käsitlemine tugineb juba tuntud faktidele ja uueks on õpilastele ainult järeldused, siis peab õpetaja oma küsimustega neid fakte õpilaste mälus taastama.

Küsimused võiksid olla järgmised:

1. Kelle tahet väljendas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena tekkinud nõukogude riik?
2. Milles seisnes Nõukogude riigi tegevus kuni ekspluataatorlike klasside jäänuuste likvideerimiseni?
3. Kuidas omandas Nõukogude riik üldrahvaliku iseloomu?

Õpilaste vastused nendele küsimustele, mida õpetaja vajaduse korral täiendab ja parandab, annavad talle võimaluse põhjendada ja formuleerida järeldust selle kohta, et Nõukogude üldrahvalik riik on uut ning kõrgemat tüüpi riik. Seda teesi loogiliselt edasi arendades iseloomustab õpetaja Nõukogude riigi funktsioone.

Seejärel võib (õpilaste ajaloo-alastele teadmiste tuginedes) esitada neile mõned küsimused, mis puudutavad sotsialistlikku õigust:

1. Millal tekkis nõukogude sotsialistlik õigus, milles seisneb tema ülesanne?
2. Milles väljendub nõukogude sotsialistliku õiguse ja Nõukogude sotsialistliku riigi vahekord?
3. Milles seisnevad nõukogude sotsialistliku õiguse erilised omadused, mis eraldavad seda kodanlikust õigusest?

Neile küsimustele antavad vastused, mida õpetaja omapoolselt täiendab ja üldistab, võimaldavad teha järelduse, et sotsialistlik õigus kujutab endast uut ja kõrgemat tüüpi õigust.

Õpilastelt võib nõuda, et nad põhjendaksid oma vastuseid faktiliste andmetega.

Koduseks tööks on soovitatav õpilastele anda järgmised küsimused, millele nad järgmises tunnis valmistavad suulised vastused:

1. Mille põhjal võib väita, et sotsialistlik riik on uut ja kõrgemat tüüpi riik?
2. Millised on sotsialistliku riigi põhifunktsioonid?

3. Mida kujutab endast sotsialistlik õigus ja milline on selle põhiline erinevus kodanlikust õigusest?
4. Miks on vaja pidevalt tugevdada sotsialistlikku riiki?

Koduse ülesande ettevalmistamisel tuleb õpilastel õpikust läbi lugeda § 23 (lk. 159—167).

30. tund. NSV Liidu Konstitutsioon on Nõukogude riigi põhiseadus

Eelmistes tundides tutvusid õpilased sellega, mida kujutavad endast sotsialistlik riik ja sotsialistlik õigus. Muuhulgas said nad teada, et Nõukogude sotsialistlik riik kaitseb ja tugevdab tema poolt kehtestatud normide (käitumisreeglite) abil, mis moodustavad sotsialistliku õiguse, sotsialistlikke tavasid ning suhteid.

Käesolevas tunnis on vaja:

1) õpilastele näidata, et meie sotsialistliku ühiskonna poliitilise võimu, majandus- ja kultuurielu organiseerimise tähtsamad põhimõtted on leidnud kinnistamist Nõukogude riigi põhiseaduses, NSV Liidu konstitutsioonis;

2) selgitada, et NSV Liidu konstitutsioon määrab kindlaks kõigi teiste Nõukogude riigi poolt kehtestatavate õigusnormide iseloomu ning on kehtivate seaduste juriidiliseks baasiks;

3) märkida, et nõukogude sotsialistlik õigus, olles ühtne oma põhimõtetest, jaguneb mitmeks õigusharuks.

Tundi võib alustada vestlusega läbivõetud materjalist, et taastada õpilaste teadmisi sotsialistlikust riigist ning õigusest kui uut ja kõrgemat tüüpi riigist ning õigusest, ja seejärel siirduda uue materjali käsitlemisele.

Õpilastel on juba olemas ettekujutus NSV Liidu konstitutsioonist, sest konstitutsiooni põhiteese õppisid nad juba Nõukogude Liidu ajaloo tundides. Seepärast on otstarbekohane tund läbi viia jutustuse-vestluse vormis järgmise plaani kohaselt:

1. NSV Liidu 1936. aasta konstitutsioon — Nõukogude sotsialistliku riigi põhiseadus.
2. NSV Liidu konstitutsiooni tähtsamad jooned.
3. NSV Liidu konstitutsioon kui nõukogude sotsialistliku õiguse alus.
4. Mõnede tähtsamate õigusharude iseloomustus.

Plaani esimese punkti juures on tarvis rõhutada, et Nõukogude riigi poolt loodud õigusnormide hulgas on esimesel kohal konstitutsioon, NSV Liidu põhiseadus. See kinnistab ühiskonnas eksisteerivate tavade põhilised alustoed, peegeldab klasside vahel kujunenud suhteid, määrab kindlaks, kellele kuulub riigis võim, kuidas on riik korraldatud ja kuidas seda valitsetakse, missugused on riigi ja tema kodanike vahel eksisteerivad vastastikused suhted jne.

NSV Liidu konstitutsiooni tähtsamaid jooni iseloomustades

tuleb õpilased juhtida järeldusele, et meie konstitutsioon on kõige demokraatlikum konstitutsioon maailmas. NSV Liidu konstitutsioon on sügavalt teaduslik, sest ta peegeldab sotsialistliku ühiskonna arengu seaduspärasusi, millised avastas marksism-leninism. Konstitutsioonis on väljendatud maailma-ajalooline fakt, et Nõukogude Liit on astunud sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku perioodi.

Kolmanda küsimuse puhul on tarvis näidata, et NSV Liidu konstitutsioon eeldab ka teiste seaduste ja muude normatiivsete aktide väljaandmist, mis tugevdavad ja arendavad konstitutsiooniga kehtestatud tavasid. Pärast konstateerimist, kellele kuulub NSV Liidus võim, kuidas on riik korraldatud ja kuidas seda valitsetakse, millised on Nõukogude sotsialistliku riigi ning tema kodanike vahel eksisteerivad suhted, tuleb näidata, et NSV Liidu konstitutsioon kujutab endast kehtivate seaduste juriidilist baasi.

Sotsialistlikus ühiskonnas kujunevad ühiskondlikud suhted mitmesugustel inimeste elu- ja tegevusaladel ning olenevalt sellest on neil suhetel ka omad iseärasused. Sellest tulebki, et nende reguleerimiseks kasutatavad meetodid ja abinõud on mitmekesised.

Nõukogude õigus, mis oma põhimõtete, klassiolemuse ja ülesannete poolest on ühtne, jaguneb mitmesse harusse, mis reguleerivad erinevaid ühiskondlikke suhteid.

Edasi on otstarbekas lühidalt iseloomustada mõningaid tähtsamaid õigusharusid.

Nõukogude riigiõigus väljendab ja kinnistab NSV Liidu ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, riigiorganite struktuuri, nende organiseerimise ja tegevuse põhimõtteid, kodanike põhiõigusi ja kohustusi, nõukogude valimissüsteemi põhiprintsiipe. Nõukogude riigiõiguses on formuleeritud põhiprintsiibid, millest lähtuvad tsiviilõigus, tööõigus, kolhoosiõigus ja teised õigusharud. Nõukogude riigiõigus on juhtiv õigusharu.

Nõukogude tsiviilõigus reguleerib peamiselt sotsialistlike organisatsioonide, asutuste ja ettevõtete vahelisi suhteid omavahel ja ka kodanikega, samuti kodanike omavahelisi varalisi suhteid. Ta kaitseb ka kodanike mõningaid isiklikke, mittevaralisi õigusi ning huve: nime, au, autoriõigust jne.

Tööõigus reguleerib töösuhteid, kontrollib töö määra ja töö eest tasumise määra, aitab tugevdada sotsialistlikku distsipliini, suurendada tööviljakust. Tööõigus reguleerib töökaitse ja sotsiaalkindlustuse küsimusi.

Kolhoosiõigus reguleerib ühiskondlikke suhteid, mis kujunevad kolhooside organiseerimisel ja nende tegevuses, kolhooside riikliku juhtimise küsimust, põllumajandusliku artelli ja selle liikmete suhteid. Kolhoosiõigus aitab tugevdada sotsialistlikku kolhoosikorda.

Perekonnaõigus reguleerib suhteid abielu, suguluse, lapsenda-

mise ja laste kasvatada võtmise alal. Perekonnaõigus tugevdab perekonda kui sotsialistliku ühiskonna algrakukest.

Nõukogude kriminaalõigus kujutab endast õigusnormide kogumit, mis on kehtestatud võitluseks ohtlike kuritegude, sotsialistlikule omandusele kallaletungimise ja kodanike seaduslike õiguste rikkumise vastu.

Kohtukorralduse määrustik ja prokuratuurse järelevalve organiseerimise määrustik, tsiviilprotsessi ja kriminaalprotsessi normid garanteerivad tsiviil- ning kriminaalkohtuasjade õige arutamise kohtutes, tagavad sotsialistliku õigusemõistmise, tugevdavad sotsialistlikku seaduslikkust.

Koduseks tööks võiks õpilastele anda ülesande ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Milles seisnevad NSV Liidu konstitutsiooni tähtsamad jooned ja mille poolest see erineb kodanlike riikide konstitutsioonidest?
2. Milles seisneb nõukogude sotsialistliku õiguse ühtsus ja millistesse harudesse see jaguneb?
3. Mida kujutavad endast nõukogude sotsialistliku õiguse tähtsamad harud?

Peale selle võib õpilastele ülesandeks teha leida faktilist materjali, mis illustreeriks ühiskondlike suhete reguleerimist ühe või teise õigusharu normide rakendamise teel.

Õpikust tuleb läbi lugeda leheküljed 157—161 (§ 24).

31. tund. NSV Liit on ühtne ja paljurahvuseline sotsialistlik liiduriik

Käesolev tund on loogiliseks jätkuks ühele eelmisele tunnile, kus arutati sotsialistliku riigi erilist iseloomu. Tunnis on vaja õpilastele näidata, et NSV Liit kujutab endast ühtset, paljurahvuselist sotsialistlikku liiduriiki. On soovitatav kasutada vestlust.

Algul tuleb õpilastele meenutada, et sotsialistlik riik on uut ja kõrgemat tüüpi riik. See osa vestlusest on sissejuhatuseks üleminekul uuele materjalile.

NSV Liidu ajaloost on õpilastele juba teada, kuidas toimus Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamine.

Erilist tähelepanu on vaja pöörata sellele asjaolule, et ühine mist tingis mitu tegurit:

- 1) Venemaa paljurahvuseliste rahvaste vahel eksisteerisid juba ajalooliselt väljakujunenud majanduslikud ja poliitilised suhted;
- 2) vabariikide majanduslik ja finantsiline olukord oli raske, mida võis parandada ainult kogu nõukogude rahva ühiste jõupingutustega;
- 3) nõukogude vabariike ähvardas imperialistlike riikide sõjaline kallaletung;
- 4) nõukogude vabariikide ees suurenes oht, et vaenulik kapitalistlik maailm isoleerib nad majanduslikult ja poliitiliselt.

NSV Liit on oma riikliku korralduse poolest sotsialistlikku tüüpi föderatsioon, mis erineb printsiipsaalselt kodanlikust föderatsioonist. Nõukogude sotsialistlik föderatsioon, mille aluseks on proletariaadi diktatuur, lahendab täielikult rahvusküsimuse. Nõukogude föderatsiooni põhiprintsiibid on järgmised: föderatsiooni vastavate nõukogude vabariikide moodustamise rahvuslik-territoriaalne põhimõte; nõukogude vabariikide vabatahtlik liiduriiki astumine; nõukogude vabariikide föderatsiooni liikmete võrdõiglikkus; demokraatlik tsentralism vastastikuste suhete organiseerimisel föderatsiooni kui terviku ja tema liikmete, nõukogude vabariikide vahel.

Õpilastele tuleb rääkida sellest, et kodanlikud föderatsioonid ei lahenda rahvusküsimust. Territooriumide ühendamine toimub juhuslike tunnuste järgi. Föderatsioon ise moodustatakse vägivalla teel. Tema aluseks on kodanluse diktatuur ja suhted föderatsiooni liikmete vahel on rajatud bürokraatliku tsentralismi põhimõttele.

Õpetaja taastab niiviisi järjekindlalt õpilaste seniseid teadmisi, täiendab neid uutega ning kinnistab seega teadmisi NSV Liidu konstitutsiooni põhilistest teesidest. Eriti rõhutab õpetaja küsimusi NSV Liidu ja nõukogude vabariikide suveräänsusest, nende kompetentsusest jne.

Vestlus tuleb lõpetada nõukogude autonoomia arutamiseega. Õpilastele peab muutuma arusaadavaks mõiste «autonoomia» ja neil peab kujunema ettekujutus, kuidas NSV Liidu riiklikus korralduses viiakse ellu autonoomia põhimõtet.

Õpilastele antud uutest teadmistest kokkuvõtet tehes on vaja rõhutada järelt, et kuna NSV Liit on ühtne, paljurahvuseline sotsialistlik riik, siis kujutab ta endast ajalooliselt uut ja kõrgemat tüüpi riiki.

Koduseks tööks võib õpilastele soovitada, et nad valmistaksid ette suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Mille põhjal võib väita, et NSV Liit kui ühtne, paljurahvuseline sotsialistlik liiduriik on uut ja kõrgemat tüüpi riik?
2. Milles seisnevad NSV Liidu riikliku korralduse põhiprintsiibid?

Näitliku vahendina tuleb kasutada NSV Liidu rahvusliku ja riikliku korralduse skeemi. Eeskujuks võib võtta skeemi, mis leidub NSV Liidu konstitutsiooni õpikus keskkooli X klassi õpilastele, või skeeme, mis leiduvad teistes NSV Liidu konstitutsiooni koolikursuse õpikutes.

Tunniks ettevalmistamisel on õpetajal soovitatav kasutada olemasolevaid meetodika käsiraamatuid NSV Liidu konstitutsiooni õpetamise kohta.

32. tund. Nõukogude riigiaparaat sotsialistlikus ühiskonnas ja selle töö põhimõtted

Nõukogude riigiaparaadi organiseerimise ja tegevusega seotud küsimuste käsitlemine kujutab endast eelmistes tundides alustatud töö jätkamist (nõukogude sotsialistliku riigi kui uut ja kõrgemat tüüpi riigi tundmaõppimine).

Iga riik, sealhulgas ka sotsialistlik riik vajab oma praktilise tegevuse läbiviimiseks laialdast organite süsteemi, mida kokkuvõttes nimetatakse riigi mehhanismiks ehk riigi aparaadiks.

Tunni eesmärk on õpilastele näidata, et nõukogude riigiaparaat erineb põhjalikult ükskõik millisest ekspluataatorliku ühiskonna riigiaparaadist. See põhiline erinevus seisab esiteks selles, et nõukogude riigiaparaat teenib kõigi töötajate huve, samal ajal kui kapitalistlik riigiaparaat seisab väikese käputäie ekspluataatorite huvide kaitsel. Teiseks on nõukogude riigiaparaat loodud töötajate endi poolt, kes võtavad laialdaselt ja vahetult osa riigi juhtimisest, samal ajal kui antagonistlike klassidega ühiskonnas on riigiaparaat loodud ekspluataatorite vähemiku poolt, kes ei lase töötavat rahvast riigi juhtimisele.

Selles tunnis õpitav materjal on õpilastele tuttav, sest NSV Liidu ajaloo kursusest nad juba teavad, mida kujutab endast meie riigi ühiskondlik ja riiklik korraldus. Seda asjaolu tuleb õpetajal uue materjali selgitamisel arvestada.

Tundi tuleb alustada vestlusega varem õpitud teema «Sotsialistlik riik ja õigus» kohta. Õpetaja poolt üldistatud vestluse kokkuvõtte aitab üle minna uue materjali õppimisele. Uue materjali läbivõtmisel on otstarbekohane kasutada jutustuse-vestluse vormi ning pöörata peamine tähelepanu järgmistele küsimustele:

1. Nõukogude riigiaparaadi tekkimine.
2. Nõukogude riigiaparaadi organiseerimise ja selle praktilise tegevuse leninlikud põhimõtted.
3. NSV Liidu riigivõimu ja riigi juhtimise organid.
4. Nõukogude kohtu- ja prokuratuuriorganid; nõukogude riigiaparaadi edasiarendamine ja töötavate rahvahulkade laialdasem osavõtt riigi juhtimisest.

Tuleb arvestada, et sellised küsimused, nagu nõukogude riigiaparaadi põhiline erinevus ekspluataatorliku ühiskonna riigiaparaadist, nõukogude riigiaparaadi organiseerimise ja tegevuse leninlikud põhimõtted, riigiorganite piiritlemise ja klassifitseerimise põhimõtted, samuti töötavate rahvahulkade riigijuhtimisest osavõtu laiendamine, on õpilastele uued. Sellepärast on soovitatav mõningad definitsioonid ja teesid õpetaja äranägemisel õpilastele dikteerida, et nad saaksid need oma töövihikutesse kirjutada. See kergendab neil uue materjali omandamist.

Tunni näitlikustamise eesmärgil on vaja kasutada skeeme, mida võib leida NSV Liidu konstitutsiooni õpikutes.

Põhitähelepanu tunnis on vaja pöörata nõukogude riigiaparaadi organiseerimise ja praktilise tegevuse leninlikele põhimõtetele. Opetajal tuleb näidata, milles seisab töötajate ja ühiskondlike organisatsioonide osavõtt riigi juhtimisest; mil kombel avaldub nõukogude riigiaparaadi tegevuses rahvaste võrdõiguslikkus ja NSV Liidu rahvaste sõprus; milles väljendub nõukogude riigiaparaadi demokraatlik tsentralism ja kuidas avaldub selles tegevuses sotsialistlik seaduslikkus, planeerimine ning arvestus.

Opetaja peab näitama, et sotsialistliku demokraatia arendamisele ja üleminekule sotsialistlikult riikluselt kommunistlikule omavalitsusele pööratakse meie päevil suurt tähelepanu.

Tunniks ettevalmistamisel võib kasutada järgmist kirjandust: A. В. Власов «Основы советского государственного управления». Учебное пособие, изд. ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960; Д. С. Карев, Г. В. Барабашев, «Конституция СССР». Учебное пособие для учащихся средней школы. Учпедгиз, Москва, 1960.

Iseseisva töö korras tuleb õpilastel õpikust läbi lugeda § 23 ja valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Mida kujutavad endast riigivõimu ja riigivalitsemise organid nõukogude sotsialistlikus riigis?
2. Milles avalduvad nõukogude riigiaparaadi töö leninlikud põhimõtted?
3. Kuidas tõmmatakse töötajad ja ühiskondlikud organisatsioonid osa võtma sotsialistliku ühiskonna riigiaparaadi tööst?

33. tund. Nõukogude inimese põhilised õigused ja kohustused

Käesolevas tunnis tuuakse esile sotsialistliku riigi kodanike õiguste ja kohustuste olemus ning nende eriline iseloom, milles eredalt väljendub sotsialistlik demokraatia — demokraatia töötajate jaoks.

Õpilastele tuleb näidata, et kodanike õiguste ja kohustuste kehtestamine ning nende seaduslik kinnistamine NSV Liidu konstitutsioonis on üks otsustavamaid eeldusi kodanike aktiivseks osavõtuks riiklikust, majanduslikust, kultuurilisest ja ühiskondlikust elust.

Materjal, mida selles tunnis õpitakse, on õpilastele hästi tuttav NSV Liidu ajaloo tundidest. Peale selle on neil võimalus pidevalt jälgida, kuidas nõukogude kodanike õigusi ja kohustusi praktikas ellu viiakse. On vaja ainult see materjal õpilaste jaoks süstematiseerida ja üldistada. Seetõttu võib tunni Nõukogude kodanike õigustest ja kohustustest läbi viia seminarina. Tunnis võib ära kuulata ja läbi arutada kaks referaati temadel: «Kodanike põhilised õigused ja nende garanteerimine sotsialistlikus riigis» ning «Kodanike põhilised kohustused sotsialistlikus riigis». Seejärel on õpetajal tarvis neid referaate üldistada, rõhutada kodanike põhiliste õiguste ja kohustuste sotsialistlikku iseloomu ja ühtsust ning formuleerida antud tunni eesmärgile vastavad järeldused.

Õpilastelt, kes esinevad referaadiga, tuleb kindlasti nõuda, et

nad kasutaksid oma referaatides faktilist materjali ümbritsevast tegelikkusest või ajakirjandusest, sest vastasel korral jäävad õpilaste referaadid VII—VIII klassis õpitud NSV Liidu ajaloo materjali lihtsaks kordamiseks. Seda faktilist materjali võib esitada kas üht või teist teesi illustreerivate faktidena, üldistatud andmete tabelitena või diagrammidena.

Koduse ülesandena võiksid õpilased õpikust läbi lugeda lk. 169—172 ja ette valmistada suulise vastuse küsimusele, milline tähtsus on NSV Liidu Konstitutsiooniga kehtestatud kodanike põhilistel õigustel ja kohustustel sotsialistliku demokraatia edasise arengu suhtes.

34. tund. Sotsialistlik demokraatia on uut ja kõrgemat tüüpi demokraatia.

Tööraha ühiskondlikud organisatsioonid

Sotsialistliku ühiskonna poliitilise korralduse tundmaõppimine ei oleks täielik, kui ei vaadeldaks küsimust, mida kujutab endast sotsialistlik demokraatia ja millises suunas areneb sotsialistlik riiklus.

Siit tuleneb vajadus näidata õpilastele, et sotsialistlik demokraatia on uut ja kõrgemat tüüpi demokraatia, et see erineb põhjalikult kodanlikust demokraatiast ja et demokraatia edasiarendamine on sotsialistliku riikluse arenemise põhisuunaks. Arvestades asjaolu, et mainitud materjal on õpilastele teatud määral tuttav, on otstarbekas tund läbi viia jutustuse-vestluse vormis. Tundi võib alustada demokraatia olemuse selgitamisega. Sellele küsimusele vastavad õpilased ise.

Demokraatia all tuleb mõista poliitilist korda, mille juures võim kuulub rahvale. Kodanlik demokraatia esineb kui üks ekspluataatorliku riigi vorme ja kujutab endast valitseva ekspluataatorliku vähemuse poliitilise võimu organisatsiooni. Sellepärast on demokraatlikud õigused ja vabadused ekspluataatorlikus ühiskonnas formaalsed, võltsdemokraatlikud, kuna neid ei saa kasutada ekspluateeritav enamus.

Seejärel tuleb õpetajal teha järeldus, et tõeline demokraatia on võimalik ainult ekspluataatorlike klasside ülevõimu kukutamise ja sotsialistlikku tüüpi riigi moodustamise tulemusena. Õpilastele küsimusi esitades on vaja lahti mõtestada sotsialistliku demokraatia sisu ja näidata selle põhilist erinevust kodanlikust demokraatiast. Samuti on vaja märkida sotsialistliku demokraatia tähtsust rahvahulkade mobiliseerimisel aktiivsele osavõtule kõigist meie maa poliitilise, majandusliku ja kultuurilise elu aladest.

Selliselt organiseeritud vestlus peab sisaldama konkreetseid, veenvaid fakte, mis kinnitaksid antud tunnis tehtud põhilisi järeldusi ja esitatud seisukohti. Neid fakte peavad varem koguma nii õpetaja kui ka õpilased.

Sotsialistliku demokraatia arenemist ei saa selgitada ilma töörahva ühiskondlike organisatsioonide iseloomustamiseta. Sellepärast on vaja tunnis jutustada ametiühingutest kui kommunismi koolist, iseloomustada Üleliidulist Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut kui noorte organisatsiooni, mis kujutab endast partei aktiivset abilist ja reservi, anda hinnang niisugusele ühiskondlikule organisatsioonile kui tarbijate kooperasi, näidata vabatahtlike spordiühingute osatähtsust elanikkonna kehalise kasvatuses ülesande lahendamisel jne. Töörahva ühiskondlike organisatsioonide käsitlemise peab õpetaja lõpetama järelusega, et niivõrdki töötajate ühiskondlike kui ka riiklike organisatsioonide tuumaks on Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei.

Vestlusse tuleb lülitada lühiaidmeid sotsialistliku demokraatia arengu iseärasustest teistes sotsialistliku leeri maades.

Vestlus tuleb lõpetada järelusega, et demokraatia edasiarendamine on põhiliseks suunaks sotsialistliku riikluse arendamisel. Seda järelust tuleb kinnitada konkreetsete faktidega sotsialistliku demokraatia arengust.

Koduse ülesandena võiksid õpilased õpikust läbi lugeda § 25 ja valmistada ette suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Miks kujutab sotsialistlik demokraatia endast uut ja kõrgemat tüüpi demokraatiat?
2. Milles väljendub sotsialistlik demokraatia NSV Liidus?
3. Millised erinevused on sotsialistlikul demokraatial teistes sotsialistlikes riikides?

On võimalik ka koduse ülesande teine variant. Õpilastele võib teha ülesandeks koguda ajalehtedest ja ajakirjadest sotsialistlikku demokraatiat iseloomustavaid fakte. Sel juhul peab õpilaste poolt kogutud näidete loetelu olema kirjutatud töövihikutesse koos allika märkimisega, kust näited on võetud.

35. tund. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus

Käesoleva tunniga lõpeb sotsialismi kui kommunismi esimese faasi sotsiaal-majanduslik ja poliitiline iseloomustus.

Õpilastele on tarvis selgitada, et 1937. aastaks oli NSV Liidus lõpule viidud ülemineku periood ja sotsialism oli täielikult võitnud, 1959. aastaks aga oli saavutatud juba sotsialismi lõplik võit, mis ühtaegu tähendab garantiid kapitalistliku korra taastamise vastu meie maal.

Õpilastel peab tekkima ettekujutus sellest, et sotsialismi täielik ja lõplik võit on nõukogude rahva suur saavutus, mis on kätte võidetud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtimisel.

Mõned käesoleva tunni küsimused on õpilastele juba tuttavad NSV Liidu ajaloost. Sellepärast on otstarbekohane uut materjali esitada jutustuse-vestluse vormis, pöörates peatähelepanu järgmistele küsimustele.

Mida tähendab sotsialismi täielik võit NSV Liidus?

NLKP XXI kongress sotsialismi täielikust võidust NSV Liidus. Sotsialismi võidu maailma-ajalooline tähtsus.

Alustada võib leninlikust sotsialismi võidu teooriast. V. I. Lenin õpetas sotsialismi võidu küsimuses eraldama kaht külge: sisemist ja välist külge. Sisemine külg on seotud töölisklassi võimega võita «oma» kodanlus, hävitada inimese ekspluateerimine inimese poolt, luua tugev liit töötava talurahvaga, s. o. viia ellu kapitalismilt sotsialismile ülemineku põhilised seaduspärasused. Sotsialismi võidu väline külg on seotud garantii loomisega kapitalismi restaupeerimise vastu.

Valgustanud sotsialismi võidu kaht külge, võib õpetaja vestluses õpilastega fikseerida selle, millal võitis sotsialism meie maal täielikult ja mida tähendab sotsialismi täielik võit poliitika, majanduse, klassistruktuuri ning klassidevaheliste suhete valdkonnas.

Tundi võib illustreerida kahe tabeliga: üks neist peaks näitama majanduse sotsialistlike vormide võitu, teine — klassistruktuuri muutumist NSV Liidus («Наглядные пособия по политэкономии», Госполитиздат, 1955).

Põhiliseks materjaliks õpetajale sotsialismi täieliku ja lõpliku võidu kohta NSV Liidus on N. S. Hruštšovi ettekanne NLKP erakorralisel XXI kongressil.

Õpilastele tuleb tutvustada kaht järgmist tsitaati: «... sellepärast võib sotsialistliku revolutsiooni võitu pidada lõplikuks alles siis, kui ta muutub proletariaadi võiduks vähemalt mitmel eesrindlikul maal.» (V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 183—184.) «Maailmas ei ole praegu niisugust jõudu, mis võiks taastada meie maal kapitalismi, purustada sotsialismileeri. Kapitalismi restaupeerimise oht on Nõukogude Liidus likvideeritud. See tähendab, et **sotsialism on võitnud mitte ainult täielikult, vaid ka lõplikult.**» (N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965, Tallinn, 1959, lk. 111.)

Materjali sotsialismi võidu maailma-ajaloolisest tähtsusest sisaldab NLKP programm (esimene osa, II peatükk).

Selle küsimuse käsitlemisel on tarvis rõhutada, et sotsialismi lõplik võit NSV Liidus omab suurt tähtsust kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi lõpuleviimisel rahvademokraatiamaades. Kui NSV Liidus eelnes sotsialismi lõplikule võidule selle täielik võit, siis yennasmaades on kõik sotsialismi saavutused lõplikud.

Tunni lõpus võib kokkuvõttena ette lugeda väljavõtte NLKP programmist sotsialismi võidu maailma-ajaloolise tähtsuse kohta: «... on inimkond saanud realselt eksisteeriva sotsialistliku ühiskonna ja kogemuste najal kontrollitud teaduse sotsialismi ehitamise kohta. Magistraaltee sotsialismi juurde on rajatud.» («Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1963, III köide, lk. 225.)

Koduse ülesandena võib õpilastele anda järgmised küsimused, millele tuleb ette valmistada suulised vastused:

1. Milles seisab sotsialismi võidu leninliku teooria olemus?
2. Millal saavutas sotsialism NSV Liidus täieliku võidu ja mida tähendab sotsialismi täielik võit?
3. Mida tähendab sotsialismi lõplik võit NSV Liidus?

Koduse ülesande ettevalmistamisel tuleb õpilastel õpikust lugeda lk. 105—106.

III teema

NÕUKOGUDE LIIDU KOMMUNISTLIK PARTEI ON NÕUKOGUDE ÜHISKONNA JUHTIV JA SUUNAV JÕUD

Eelmistes tundides tutvusid õpilased põhjalikult sellega, kuidas toimus nõukogude rahva võitlus sotsialismi ülesehitamise eest meie maal. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus oli nõukogude rahva suur saavutus, mis sai võimalikuks Kommunistliku Partei targal juhtimisel. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi keerukate ülesannete edukas lahendamine näitab NLKP kui nõukogude ühiskonna juhtiva ja suunava jõu osatähtsuse seaduspärast kasvu.

Käesoleva teema õppimise tähtsus, aktuaalsus ning kasvatuslikud ülesanded nõuavad selle ajaloolise protsessi õiget ja igakülgselt lahtimõtestamist. Järgmistes tundides võetakse konkreetselt läbi kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi peamised ülesanded: kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine, kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamine ja uue inimese kasvatamine. Nende ülesannete täitmine sõltub vahetult Kommunistliku Partei organisatsioonilisest ning poliitilisest tegevusest, kelle osatähtsus kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil pidevalt suureneb.

Käesoleva teema kõigis tundides tuleb peamine tähelepanu pöörata selliste küsimuste selgitamisele, nagu seda on NLKP osatähtsuse seaduspärane kasvamine sotsialismi ja kommunismi ehitamisel, töölisklassi Kommunistliku Partei muutumine kogu nõukogude rahva parteiks, samuti partei jõu ning võitmatuse allikad.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on nõukogude rahva järeleproovitud avangard, kes vabatahtlikkuse alusel ühendab töölisklassi, kolhoositalurahva ja haritlaste eesrindliku, kõige teadlikuma osa. Partei, kelle rajas ja kasvatas üles suur Lenin, on läbi käinud kuulsusrikka võitluse ning võitude tee. Esimestest marksistlikest ringidest ja gruppidest kuni kümnemiljonilise kommunistide armeeni, tagakiusatavast ja jälitatavast parteist, milline oli leninlik partei ajani, mil töölisklass võimu enda kätte võttis, kuni kommunismi ehitava nõukogude ühiskonna juhtiva ja suunava jõuni — selline on see tee. NLKP juhtis selliseid revolutsioonilisi ümber-

kujundusi, mis oma tähtsuse poolest ületasid kõik selle, mis oli kuulsusriikast ja kangelaslikku kogu sajanditepikkuses inimkonna ajaloos.

Kommunistliku Partei juhtimisel tegi meie rahvas läbi kolm revolutsiooni, kukutas tsaari, mõisnike ja kodanluse võimu, kehtestas proletariaadi diktatuuri. Leninliku partei juhtimisel uuendasid tööliklass ja kõik töötajad põhjalikult meie maa, rajasid esmaklassilise tööstuse, eesrindliku kolhoosikorra, kõrgetasemelise kultuuri, tagasid sotsialismi võidukäigu, selle täieliku ja lõpliku võidu. Teiste sõnadega: täideti edukalt Kommunistliku Partei esimene ja teine programm, millede ajaloolist tähtsust on vaja õpilastele selgitada.

Tänapäeval töötab nõukogude rahvas edukalt NLKP uue, kolmanda programmiga püstitatud kommunismi ehitamise grandioosete ülesannete täitmisel. Tundides on tarvis õpilastele näidata NLKP programmi maailma-ajaloolist tähtsust ja lahti mõtestada selle põhilised iseärasused. Neist rääkis N. S. Hruštšov oma ettekandes «NLKP programmist» partei XXII kongressil.

NLKP programm annab kommunismi ehitamise teaduslikult põhjendatud plaani, täidab teadusliku kommunismi põhimõtted konkreetse sisuga.

NLKP programm tähistab uut etappi Marxi, Engelsi ja Lenini revolutsioonilise teooria arengus. Programmis on edasi arendatud märksismi-leninismi kõiki kolme komponenti: poliitilist ökonomiat, filosoofiat ja teaduslikku kommunismi. Põhjalikult on valgustatud kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodi põhilisi ülesandeid, igakülgset analüüsitud maailma arenemise protsesse. NLKP programm akumuleeris endas meie partei XX ja XXI kongressil ning 1957. ja 1960. a. toimunud kommunistlike ning töölispartei rahvusvahelistel nõupidamistel püstitatud seisukohad ja järeldused.

Kogu NLKP programmi sisu ja vaim peegeldavad marksistlik-leninliku teooria ning kommunismi ehitamise praktika lahutamatu ühtsust. Programm näitab tööstuse ja põllumajanduse, riigi ja õiguse, teaduse ja kultuuri ning nõukogude inimeste kommunistliku maailmavaate arendamise pakilisi ülesandeid. Meie rahvas on nende ülesannete laiendamisest sügavalt huvitatud, sest need kajastavad kõige täielikumalt rahva ootusi, unistusi ja lootusi. Sellepärast on NLKP programm kogu nõukogude rahva programm. Kõike seda, mida on tarvis inimese hüvanguks, tema füüsiliseks ja vaimseks arenemiseks, deklareerib NLKP programm. Täielik materiaalne kindlustatus, kõrge kultuur — kõik see on rahva enda teha.

NLKP programm on kaasaegse epohhi kommunistlik manifest, teenäitaja kogu inimkonnale. See iseloomustab kommunismi ehitamiseks kujunenud soodsaid tingimusi NSV Liidus (kapitalistliku ümbruse likvideerimine, sotsialistliku maailmasüsteemi otsustav

mõju inimkonna saatusele, rahujõudude ülekaal sõjajõudude ees) ning näitab nõukogude rahva edusammude tähtsust rahvusvahelisele töölisliikumisele ja kommunistlikule liikumisele, rahva võitlusele rahu, demokraatia ning sotsialismi eest. Teiste sõnadega: NLKP programmi täidab sotsialistliku internatsionalismi väim, rahu ja rahvastevahelise vendluse idee.

NLKP programmi iseärasuste selgitamisel on suur praktiline ja kasvatuslik tähtsus. See peab kõigis käesoleva teema tundides keskele kohale jääma. Seejuures on vaja õpilastele selgitada, et kommunistliku ülesehitustöö suurte ülesannete edukas realiseerimine oleneb Kommunistliku Partei juhtivast ning suunavast tegevusest. Üksnes sel teel, kui konkreetselt näidata, mida on leninlik partei meie rahva heaks teinud ja teeb, võib saada selge ettekujutuse sellest, et partei on «meie ajastu mõistus, au ja südametunnistus» (V. I. Lenin). Ainult sel kombel võib õpilastesse sisendada sügavat lugupidamist partei kuulsusrikaste traditsioonide ja võitluse vastu. Kõik see võimaldab noorukites ja neidudes arendada tulist soovi siduda oma saatus ja tulevik NLKP-ga, kommunismi suure loova jõuga, kasvatada nendes vajadust pidevalt õppida Lenini ideelist pärandit. Tuleb rõhutada, et kõike seda, millest õpilastele räägitakse tundides, on neil vaja ka tegelikus elus. Tulevased ehitajad, mehhanisaatorid, insenerid, agronoomid, õpetlased ja õpetajad hakkavad peagi aktiivselt osa võtma ühiskondlikust elust. Sellepärast peab neil juba esimestest tööpäevadest peale olema ettekujutus, milliste vormide ja meetoditega juhib partei kogu meie maa elu, riiklikke ning ühiskondlikke organisatsioone.

Teema sisu lahtimõistamisel tuleb tähelepanu pöörata sellele, et õpilased kindlalt omandaksid tähtsamad mõisted. Praktika näitab, et õpilastel on tõsiselt raskusi parteielu leninlike normide ja kollektiivse juhtimise põhimõtete ning isikukultuse küsimuste mõistmisel. Sellepärast on tungivalt vaja, et õpetaja oma jutustuses neid mõisteid selgemalt käsitleks.

Parteielu normid ja kollektiivse juhtimise põhimõtted on juhtivad reeglid, mis töötati välja V. I. Lenini poolt ja millele rajatakse partei ning kõigi tema organisatsioonide sisemine elu. Tähtsamateks neist reegleist või põhimõtetest on demokraatlik tsentralism, kõigi küsimuste kollektiivne läbiarutamine, loov initsiatiiv ja side rahvahulkadega, kaadri valik ning paigutamine, otsuste täitmise kontroll, partei ja nõukogude organisatsioonide õige vahekord, rahvamajanduse teaduslik juhtimine. Igaüks neist põhimõtetest vajab selgitamist, kuid antud juhul tuleb eraldi käsitleda kollektiivset juhtimist kui parteielu kõrgeimat põhimõtet. Seda põhimõtet rikuti jämedalt Stalini isiku kultuse perioodil, kuid partei likvideeris resoluutselt isikukultuse tagajärjed ja taastas parteielu leninlikud normid.

Õpilastele on vaja selgitada, et isikukultus tähendab üksiku isiku osa ülemäärast suurendamist, selliste tegude ja võitude tema

arvele kirjutamist, mida on suuteline teostama ainult rahvas, partei. Isikukultus on võõras marksismi-leninismi vaimule ja sotsialistliku korra olemusele. Isikukultuse tagajärjeks on rahvahulkade, Partei ja tema Keskkomitee osatähtsuse vähendamine.

Õpilastele on tarvis konkreetsete näidete varal selgitada, kuidas Stalini isiku kultus pidurdas maa majanduse arenemist ja kogu sotsialismi ehitamise üritust. Stalini omavoli, revolutsioonilise seaduslikkuse jäme rikkumine tõid endaga kaasa ausate ja sotsialistlikele ustavate inimeste, sealhulgas ka väljapaistvate partei- ja nõukogude tegelaste ning sõjaväelaste massilise represseerimise.

Väga tähtis on õpilastele jutustada sellest printsiipiaalsest, järjekindlast ning mehisest võitlusest, mida pidas NLKP Keskkomitee eesotsas N. S. Hruštšoviga Stalini isiku kultuse vastu, isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimise eest kõigil parteilise ja riikliku töö aladel. Seejuures tuleb õpilaste tähelepanu juhtida sellele, et partei abinõudele isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimise alal osutasid ägedat vastupanu mahasalgaljad ja dogmaatikud, parteivastasest grupist osavõtjad — Molotov, Kaganovitš, Malenkov ja teised. NLKP XX kongress töötas välja konkreetsed abinõud isikukultuse tagajärgede likvideerimiseks, parteielu leninlike normide ja parteilise juhtimise põhimõtete taastamiseks ning arendamiseks. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee viib need abinõud järjekindlalt ellu.

Õpilaste kommunistliku maailmavaate kujundamisel ja NLKP poliitika õigel mõistmisel on suure tähtsusega kahe momendi selgitamine. Esiteks, isikukultus, mis pidurdas Nõukogude Liidu edasiliikumist ja tegi kahju tema rahvusvahelisele prestiižile, ei saanud muuta sotsialistliku korra olemust. Võitnud sotsialismi loojaks oli nõukogude rahvas, tema tüürimeheks Kommunistlik Partei. Teiseks ei ole isikukultusel midagi ühist juhtide autoriteediga. Isikukultust eitades tunnistab marksism-leninism poliitiliste juhtide, autoriteetsete isikute väljapaistvat osa. Heaks näiteks, mis seda seisukohta kinnitab, võib olla NLKP Keskkomitee presiidiumi tegevus eesotsas N. S. Hruštšoviga, kes on omandanud kogu partei ja rahva sügava lugupidamise ning suure usalduse.

Õppuste plaanide väljatöötamisel on vaja silmas pidada, et õpilased on mõnede antud teema küsimustega tuttavad juba NSV Liidu ajaloo ja ka varasemate ühiskonnaõpetuse tundide kaudu.

Teema «NLKP on nõukogude ühiskonna juhtiv ja suunav jõud» õppimiseks on ette nähtud 3 tundi.

36. tund. NLKP on kogu nõukogude rahva partei

Selles tunnis on eelkõige vaja näidata NLKP osa võimu võtmisel tööliklassi poolt, proletariaadi diktatuuri tugevdamisel, sotsialismi täieliku ja lõpliku võidu kindlustamisel NSV Liidus. Seejärel

on tarvis üle minna küsimuse selgitamisele, kuidas Kommunistlik Partei muutus töölisklassi parteist kogu nõukogude rahva parteiks.

Seda ülesannet võib täita sel teel, et õpilased esinevad varem ettevalmistatud lühikeste referaatidega, mida õpetaja seejärel täpsustab, üldistab ja neist järeldusi teeb.

Õpilaste referaatide teemad võiksid olla järgmised:

1. Sotsialismi võit NSV Liidus ja Kommunistliku Partei muutumine töölisklassi parteist kogu rahva parteiks.
2. NLKP jõu allikad.
3. NLKP programm ja selle ajalooline tähtsus.

Referaatide teemad tuleb varakult kõigile õpilastele teatavaks teha ja neile õppimiseks vajalikku kirjandust soovitada (NLKP programm, N. S. Hruštšovi ettekanne «NLKP programmist» partei XXII kongressil, E. И. Бугаев, Б. М. Лейбзон «Беседы об Уставе КПСС», Госполитиздат, 1962, lk. 17—42).

Üldistades referentide ja teiste õpilaste sõnavõtte, juhib õpetaja tähelepanu sellele, et kapitalistliku ühiskonna revolutsiooniline ümberkujundamine sotsialistlikuks ühiskonnaks, proletariaadi diktatuuri kättevõitmine ning sotsialismi ja kommunismi ülesehitamine ei ole võimalik ilma Kommunistliku Partei juhtimiseta. Seda õpetab marksism-leninism, seda kinnitavad meie maa ja sotsialismileeri maade ajaloolised kogemused. Siinkohal tuleb anda ka uut tüüpi partei lühike iseloomustus ning ära märkida selle põhjalik erinevus Lääne sotsiaaldemokraatlikest parteidest.

Printsiipiaalse tähtsusega on ka küsimuse selgitamine, miks meie maal eksisteerib ainult üks partei, kuidas käsitleb marksism-leninism võimalusi kokkulepete saavutamiseks teiste parteidega, kes seisavad klassivõitluse positsioonidel ja kaitsevad rahva huve. Antud juhul on kohane tuua konkreetseid näiteid viljakast koostööst kommunistlike ja töölisparteide ning teiste parteide vahel reas sotsialistlikes maades. Kuigi õpikus nende küsimuste käsitlel puudub, huvitavad need siiski õpilasi. Mainitud printsiipiaalselt tähtsate küsimuste selgitamine aitab õpilastes kujundada teaduslikku, kommunistlikku maailmavaadet ning sügavamalt mõista Kommunistliku Partei osa ühiskonna elus.

Eriti tähtis on saavutada, et õpilased õigesti mõistaksid töölisklassi Kommunistliku Partei kogu nõukogude rahva järeleproovitud avangardiks muutumise ajaloolist protsessi. Teatavasti loodi NLKP töölisklassi parteina ja V. I. Lenin hoolitses pidevalt tema proletarise iseloomu tugevdamise eest. Pärast Suure Oktoobri võitu muutus Kommunistlik Partei valitsevaks parteiks, proletariaadi diktatuuri relvaks. Sellest ajast esineb ta kahe klassi — tööliste ja talupoegade — nimel. Kuid NLKP jäi töölisklassi parteiks, säilitas selgelt rõhutatud proletarise joone. Ilma selleta, õpetas V. I. Lenin, pole võimalik proletariaadi diktatuur, eriti sellisel väiketalupeeglikul maal nagu Venemaa.

Töölisklassi partei kogu rahva parteiks muutumise protsess hõlmab kogu kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi. Muutused partei elus on seotud nende põhiliste sotsiaal-majanduslike ümberkujundustega meie maal, mis toimusid sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise tagajärjel, ekspluaatorlike klasside ja ekspluateerimist sünnitanud põhjuste likvideerimise tulemusel. Sellel alusel tugevnesid partei sidemed rahvaga. Langes ära vajadus säilitada mitmesuguseid tingimusi parteisse vastuvõtmisel. NLKP rahvalik iseloom ilmnes eriti selgelt Suure Isamaasõja ajal ja sõjajärgsel perioodil. Kuid pöördepunktiks partei arenemisel sai tema XX kongress. Kongress taastas parteielu leninlikud normid ja arendas neid edasi ning kiirendas märksa Nõukogude Liidu astumist oma uude arenguperioodi — kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodi. Üheks selle perioodi iseloomustavaks jooneks on proletariaadi diktatuuri muutumine üldrahvalikuks riigiks ja töölisklassi partei muutumine kogu rahva parteiks. Partei rahvalikku iseloomu on võimalik selgitada konkreetsete näidetega (partei sotsiaalne koosseis, peamiste eesmärkide kindlaksmääramine, mille eest ta võitleb).

Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus, nõukogude ühiskonna moraalse ja poliitilise ühtsuse ning rahvaste sõpruse kasv, nõukogude inimeste massiline patriotism töös ja võitluses kodumaa eest avaldasid niisiis otsustavat mõju Kommunistliku Partei muutumisele töölisklassi parteist kogu rahva parteiks. See järeldus on püstitatud ja põhjendatud NLKP programmis.

NLKP jõu allikaid on otstarbekas näidata järgmises järjестuses: ustavus marksismile-leninismile, pidev hoolitsus selle loova rakendamise ja arendamise eest; side rahvahulkadega, oskus õpetada rahvahulki ja õppida neilt, üldistades kõike uut, eesrindlikku, tehes selle kättesaadavaks kogu rahvale; partei organisatsiooniline ühtsus ja monoliitne üksmeel, tema liikmete raudne distsipliin.

NLKP uue programmi peamised jooned ja iseärasused on vaja esitada sellises järjekorras, nagu need on antud tema sissejuhatuses.

Tunni lõpul on tarvis rõhutada, et leninliku partei järeleproovitud juhtimine on nõukogude rahva edu pant kommunismi ehitamisel. Iseseisva töö korras on õpilastel soovitatav õpikust läbi lugeda § 26 (lk. 181—187).

37. tund. NLKP põhikiri on partei organisatsiooniline relv võitluses kommunismi eest

Õpilastele on tarvis näidata, milline on meie partei sisemine struktuur ja millistest põhimõtetest juhinduvad parteiorganisatsioonid ning partei liikmed oma praktilises tegevuses.

Tundi võib läbi viia mitmeti, kasutades kas õpetaja jutustust, õpilaste referaate vms. Peamine ülesanne seisneb selles, et õpitav

materjal siduda eluga, praktikaga. Sellepärast võib esimest osa tunnist, kus räägitakse parteielu leninlikest normidest, kollektiivse juhtimise põhimõtetest ja isikukultusest, läbi viia õpetaja jutustusena. Tunni teist osa, kus käsitletakse NLKP põhikirja, on otstarbekohane läbi viia mõnel määral teises vormis. Nagu ühiskonnaõpetuse õpetamise kogemused näitavad, kujuneb tunni see osa elavaks ja huvitavaks siis, kui NLKP põhikirjast räägib mõni vana bolševik või mõne kohaliku parteiorganisatsiooni sekretär. Kuid nende ettekanded peavad olema juba varakult ning hästi ette valmistatud ja allutatud tunni eesmärgile. Sellepärast peab õpetaja käesoleva tunni ettevalmistamisel eelnevalt ära tegema suure töö. Kui partei-algorganisatsiooni sekretäril või vanal bolševikul on juba kogemusi tunni läbiviimiseks õpilastega, võib neid paluda esitada ka tunni esimese osa materjal. Kuid igal juhul peavad õpilased saama selge ettekujutuse järgmistest küsimustest: parteielu leninlikud normid ja kollektiivse juhtimise põhimõtted, partei liikmete kohustused ja õigused, partei kongressi ja Keskkomitee funktsioonid ning ülesanded, partei-algorganisatsioonide peamised ülesanded.

Rääkides parteielu leninlikest normidest, kollektiivse juhtimise põhimõtetest, isikukultuse tagajärgede likvideerimisest ja parteivastase grupi ideelisest purustamisest, on vaja rõhutada, et partei juhtimine alt kuni üles peab olema kollektiivne, et see peab tuginema nii kommunistide kui ka parteitute laiade hulkade initsiatiivile ja kogemustele.¹ Kuid otsuste kollektiivne väljatöötamine ei vähenda iga kommunisti personaalset vastutust temale antud ülesande täitmise eest.

Rääkides sellest, milliseid abinõusid rakendati isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimiseks, on vaja erilist tähelepanu pöörata sellele, et partei taastas täielikult leninlikud parteielu normid ja arendas vastavalt uuele olukorrale loovalt edasi parteilise juhtimise leninlike põhimõtteid. Seoses sellega tuleb peatuda parteiorganite moodustamise uuel korral, mis kinnitati partei XXII kongressil ja mis on võetud NLKP põhikirja. Jutt on partei valitavate organite süstemaatilise uuendamisest. Selline kord soodustab värske, noore jõu tulekut partei juhtivatesse organitesse ja hoiab ära võimaluse partei juhtivate tegelaste väljalangemiseks partei ning rahva kontrolli alt.

Noortel on väga tähtis teada, kes võib olla partei liige, millised on kommunistide kohustused ja õigused.

NLKP põhikirjas rõhutatakse tungivalt, et iga kommunist peab töötama kohusetundlikult, aktiivselt võitlema kommunismi materiaaltehnilise baasi loomise eest. Siinjuures on kohane näidata nõukogude noorsoo, kommunistlike noorte kangelaslikku tööd, kohustuste täitmist, mida näeb ette ÜLKNÜ XIV kongressi poolt

¹ Need küsimused on hästi esitatud õpikus lk. 189—191.

vastu võetud põhikiri. Antud juhul võib kasutada kohalikust elust võetud konkreetseid näiteid.

Aus ja kohusetundlik töö on iga kommunisti tegevuse hindamise peamiseks kriteeriumiks. Kuid see on ainult üks paljudest kommunisti kohustetest. Kommunist peab aktiivselt võitlema eramandusliku psühholoogia jäänuste vastu, võitlema NLKP programmis ja põhikirjas leiduva kommunismiehitaja moraalikoodeksi nõuete range täitmise eest. Kommunist on kohustatud rangelt pidama parteilist ja riiklikku distsipliini, ausalt teenima oma parteid, rahvast ning riiki.

Esitades kommunistidele suured nõudmised, annab partei neile ka suured õigused. Neist on vaja rääkida selles järjekorras, nagu nad on esitatud NLKP põhikirjas.

Partei organisatsioonilise struktuuri iseloomustamiseks (kongressist kuni partei-algorganisatsioonini) tuleb koostada vastav skeem ja seda tundides kasutada.

Põhjalikumalt tuleb selgitada, milliseid ülesandeid lahendati NLKP kongressidel ja Keskkomitee pleenumitel. Seda võib konkreetsetelt näidata XXII kongressi ja NLKP Keskkomitee novembripleenumi (1962) materjalide varal. Siinjuures on vaja õpilastele selgitada tootmisprintsipi alusel toimuva rahvamajanduse parteilise juhtimise eelseid. Erilist tähelepanu on tarvis pöörata partei-algorganisatsioonidele, näidata nende töö aktiveerumist ja kõike seda uut, mis iseloomustab nende tegevust kaasaegsel etapil. Võib valida mõned küsimused, mille alusel õpilased koguksid materjali ühe või teise partei-algorganisatsiooni töö kohta ja seejärel teeksid klassis selle kohta referaadi. See jääks siis ka nende iseseisvaks tööks, mis ühtaegu õpetaks neid fakte analüüsima ja üldistama. Küsimused võiksid olla järgmised:

1. Ühiskondlikud alused partei-algorganisatsiooni töös.
2. Kuidas partei-algorganisatsioon juhib võistlust kommunistliku töö eest.
3. Kommunistlik Noorsooühing — partei võitlusabiline.

Peale selle tuleb õpilastele soovitada kirjutada oma töövihikutesse sellised mõisted, nagu parteielu leninlikud normid, kollektiivse juhtimise põhimõtted, isiku osa ajaloos, ja lugeda õpikust läbi § 27 (lk. 187—197).

38. tund. NLKP osatähtsuse suurenemine kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil

Käesoleva tunniga viiakse lõpule kolmanda teema läbivõtmine. Selles tunnis tuleb näidata partei osatähtsuse suurenemise seaduspärast iseloomu kommunismi ehitamisel ja tegureid, mis tingivad selle suurenemise.

Uue materjali läbivõtmisele võib eelneda lühike vestlus kahes

elmites tunnis käsitletud küsimuste kohta. Uut materjali võib esitada jutustuse vormis järgmise plaani järgi:

1. NLKP arenemise peamised suunad.
2. Partei osatähtsuse suurenemist põhjustavad tegurid kommunismi ehitamisel.
3. NLKP kui rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise lahutamatu koostisosa.

Tunni algul tuleb märkida, et NLKP osatähtsuse suurenemine kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil on tingitud ühiskonnakorra iseloomust, sotsialismi kommunismiks ülekasvamise seaduspärasustest, uutest ülesannetest, mis tulevad parteil ja rahval lahendada uues ajaloolises olukorras. Siinjuures on tähtis ära näidata Kommunistliku Partei arenemise põhisuunad ja lühidalt peatuda nende iseloomustamisel. Nendeks on: partei kui ühiskondlik-poliitilise organisatsiooni kõrgema vormi osatähtsuse edasine suurenemine, partei ja rahva ühtsuse tugevdamine, suurema hulga vormide kasutamine partei ja parteitute rahvahulkade vahelise sideme loomiseks, siseparteilise demokraatia edasiareng, partei ridade ühtsuse tugevdamine.

Pärast seda, kui õpetaja on rääkinud NLKP osatähtsuse kasvust ja selle seaduspärasest iseloomust, on vaja üksikasjalikumalt peatuda nende tegurite iseloomustamisel, mis tingivad partei osatähtsuse suurenemise. Kuid tuleb silmas pidada, et detailsemalt käsitletakse kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi ülesandeid IV teemas. Sellepärast on käesoleval juhul vaja piirduda ainult mõne eredama faktiga, mis näitaks NLKP osatähtsuse suurenemist kommunismi ehitamise perioodil.

Küsimusele kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisest pühendatakse omaette tund, mistõttu pole vajadust seda käesolevas tunnis igakülgset käsitleda. Vaja on aga näidata partei kasvavat osatähtsust kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise keerukate ülesannete lahendamisel. Kõige paremini saab seda teha konkreetsete faktide kasutamisega.

Võtame kas või järgmise näite. Praegu on meie maal enam kui 200 000 ettevõtet ja rohkem kui 100 000 ehitusobjekti. Aga kui palju on neid 1980. a., kui tööstustoodangu väljalase suureneb selleks ajaks vähemalt kuuekordseks? Teine näide. 1962. a. sulatati meie maal 76,3 miljonit tonni terast, 1980. a. aga tuleb sulatada 250 miljonit tonni. Et seda keerukat ülesannet täita, peab ehitama kümneid uusi tehaseid, kaevandusi, kõrgahjusid. Nähtavasti on vähe kahest olemasolevast Ukraina ja Uraali söe- ning metallurgia-baasist. Sellepärast on NLKP programmis ette nähtud välja arendada kolm uut söe- ja metallurgiabaasi: Siberis, Kasahstanis ja Kurski magnetianomaalia piirkonnas. Sedasama võib öelda ka põllumajanduse ning selle arengu mastaapide kohta. 1962. a. saadi meie maal 9 miljardit puuda teravilja, 1980. a. aga on ette nähtud

saada 18—20 miljardit puuda. Milline peab olema parteitöö tase, et tagada teravilja tootmise kahekordne suurendamine?

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise grandioossed ülesanded nõuavad partei poliitilise ja organisatsioonilise töö taseme märgatavat tõstmist.

Parteioorganisatsioonide elav organiseerimistöö peab olema suunatud sellele, et iga tööstusettevõtte, iga kolhoosi ning sovhoosi täidaks õigeaegselt plaanilised ülesanded ja kohustused.

Selleks et tagada rahvamajanduse konkreetne parteiline juhtimine, et likvideerida kampaanialikkus selles tähtsas ürituses ning parandada kaadri valikut ja otsuste täitmise kontrolli, võttis NLKP Keskkomitee novembripäeval (1962) vastu otsuse parteiorganite töö ümberkorraldamiseks keskses ja kohtadel. Selle ümberkorralduse aluseks on tootmispõhimõtte. Nii näiteks on igas oblastis moodustatud kaks partei oblastikomiteed: tööstuse ja ehituse oblasti-komitee ning põllumajanduse oblastikomitee. Maarajoonide partei-komiteede asemel on moodustatud tootmisvalitsuste parteikomiteed. Kõigest sellest on tarvis õpilastele üksikasjalikult jutustada, kasutades konkreetseid näiteid kohalikust elust.

Õeldust tuleb teha järeldus, et NLKP osatähtsuse suurenemise põhjustab kommunismi ehitamise ülesannete mastaapide ja keerukuse kasv, mis nõuavad poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise kõrgemat taset.

Väga tähtis on õpilastele selgitada leninlikku õpetust selle kohta, et partei pidev töö, mille eesmärgiks on sidemete tugevdamine rahvahulkadega, moodustab kommunismi eest peetava võitluse edukuse peamise tingimuse. Näidete varal aastate 1959—1965 rahvamajanduse arendamise kontrollarvudest, NLKP programmi ja põhikirja projekti üldrahvalikust arutamisest, samuti näidetega põllumajanduse alal korraldatud tsooninõupidamistest võib ilmekalt selgitada, kuidas NLKP ergutab ja arendab rahvahulkade loovat aktiivsust, tõmbab neid kaasa rahvamajanduse ees seisvate ülesannete lahendamisele. See aga nõuab parteilt kõrgemat organisatsioonilise ja poliitilise töö taset, mis omakorda seaduspäraselt suurendab partei juhtivat osa maal.

NLKP osatähtsuse suurenemist põhjustab niisiis rahvahulkade loova aktiivsuse kasv, uute miljonite töötajate kaasatõmbamine riigiasjade ning tootmise juhtimisele.

NLKP programmis öeldakse, et kommunismi ehitamine on miljonite inimeste, kogu rahva kätetöö. Et tagada organiseeritud ja plaanipärane edasiliikumine kommunismile, mobiliseerib partei selle juhtimiseks mitte ainult omaenda jõud, vaid tõstab ka nõukogude, ametiühingute, komsomoli ja teiste ühiskondlike organisatsioonide aktiivsust. Sellest räägitakse põhjalikult järgmises teemas. Siin tuleb märkida vaid seda, et ühiskondlike organisatsioonide töö edukus oleneb nende parteilise juhtimise tasemest. Partei on ühiskondlik-poliitilise organisatsiooni kõrgeim vorm. Peamine

tema tegevuses on poliitiline juhtimine, õige käitumisjoone välja-töötamine kõigi meie maa organisatsioonide ja ametkondade jaoks.

Siit tuleneb, et sotsialistliku demokraatia edasine arendamine, ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse tõstmine, liiduvabariikide ning kohalike organite õiguste laiendamine viib NLKP osatähtsuse seaduspärasele suurenemisele.

Jutustuse käigus on tarvis lühidalt peatuda kasvatustööl, mida partei rahva hulgas organiseerib, ideelisele kasvatustööle esitatavatel põhinõudmistel ja selle töö vormidel. Eriti on vaja valgustada noorsoo kommunistliku kasvatuse küsimust, kasutades selleks NLKP Keskkomitee juunipleenumi (1963. a.) ja ÜLKNÜ XIV kongressi materjale.

Kasvatustöö peamine mõte seisab selles, et kõik nõukogude kodanikud omandaksid marksismi-leninismi ideed ja võtaksid aktiivselt osa kommunismi ehitamisest. Teadusliku kommunismi teooria kasvav tähtsus, selle loov edasiarendamine ja propageerimine, vajadus intensiivistada töötajate kommunistlikku kasvatust ja võitlust minevikuigandite likvideerimise eest inimeste teadvuses suurendavad järelikult partei osatähtsust kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil.

Jutustus on soovitav lõpetada kommunismi ehitamise rahvusvahelise tähtsuse selgitamisega. Tuleb otsekohe rõhutada, et NLKP on end alati pidanud ja peab ka edaspidi maailma kommunistliku liikumise koostisosaks, et ta täidab auga oma kohustuse välismaa vendade ees.

Milliseid samme NLKP ka ei astuks, milliseid üritusi ta ka ellu ei viiks, neile hinnangu andmisel lähtub partei mitte üksnes oma rahva, vaid ka kõigi maade töötajate huvide seisukohalt. Sellepärast on NLKP kogemustel suur rahvusvaheline tähtsus.

Organiseerides Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu, süütas NLKP maailma kohal vabanemise koidu. Tänapäeval näeb Kommunistlik Partei oma peamist internatsionaalset ülesannet selles, et ajaloo seisukohalt lühikese ajaga üles ehitada kommunism ja näidata sellega praktiliselt, milliseid hüvesid annab inimkonnale uus ühiskonnakord. Kõigest öeldust peab õpetaja tegema järelduse, et sotsialism avaldab peamist mõju maailmarevolutsiooni arenemisele just majandusliku ülesehitustööga, edusammudega nõukogude majanduse ja kultuuri arendamisel. Kommunismi-ideede külgetõmbejõud suureneb sajakordselt just sellepärast, et need on ellu viidud meie planeedi tohututel aladel.

NLKP kogemuste rahvusvahelise tähtsuse käsitlemisel tuleb tõsiselt tähelepanu pöörata partei uuele programmile, sest see on algusest lõpuni täidetud sotsialistliku internatsionalismi vaimuga. Küsimuse selle külje selgitamine peab õpetaja jutustuses olema kesksel kohal.

NLKP programm ja eriti programmi see osa, kus on juttu

kommunismi ülesehitamise konkreetsetest ülesannetest, tõmbas endale maailma üldsuse tähelepanu, kutsus esile maakera lihtsate inimeste üldise heakskiidu. Meie edusammud kommunismi ehitamisel kutsuvad kommunismi lippude alla kümneid miljoneid uusi aktiivseid võitlejaid. Meie kogemused on innustavaks eeskujuks kapitalistlike maade proletaarlastele, kes võitlevad kodanliku orjuse likvideerimise eest, Aasia, Aafrika, Ladina-Ameerika paljukannatanud kontinentide rahvastele. Sellega seoses on otstarbekohane jutustuses kasutada mõningaid neid mõtteavaldusi NLKP programmi kohta, mida on välimaal teinud niihästi juhtivad tegelesed kui ka tavalised inimesed.

Näiteks kõneles NLKP programmist kujukalt ja tähendusrikkalt Inglismaa kommunistide juht John Gollan: «Marxi «Kommunistlik manifest» muutis inimkonna saatuse. Uus, XXII kongressi kommunistlik manifest teeb meie sajandi jaoks sedasama, mis Marx tegi oma sajandi jaoks.»¹

Vaimustusega kõnelesid NLKP XXII kongressil meie partei edusammudest ja saavutustest ning partei uuest programmist ka kõigi vennasparteide esindajad. Ent millise soojuse ja lootusega kirjutavad NLKP programmist meie planeedi tavalised inimesed. N. S. Hruštšov oma ettekandes XXII kongressile «NLKP programmist» tõi väljavõtteid Ameerika töötu Arthur Stone'i kirjast. Too kirjutas: «Kiirustage selle ülesande täitmisega. Kogu maailm vaatab teile Nõukogude Liidus lootusega, et te viite selle programmi võimalikult kiiresti ellu; sellega te päästate miljonid inimesed, kes muidu hukkuksid ekspluateerimisest, oleksid maha tallatud ja alisatud.»

Paljusid teisigi meie sõprade mõtteavaldusi NLKP programmi kohta, samuti ka NSV Liidu vaenlaste sõnavõtte võib leida eespoolnimetatud E. Gorbunovi brošüürist.

Küsimust maailma kommunistlikust liikumisest ja selle ühtsusest käsitletakse käesoleva käsiraamatu V teemas, seepärast tuleb siin ainult lühidalt märkida kommunistlike ja töölisparteide ühist võitlust uue maailmasõja ohu vastu, rahu, demokraatia ja sotsialismi eest. Nende küsimuste lahendamisel lähtub NLKP marksistlik-leninlikest proletaarse internatsionalismi põhimõtetest, võitleb kõrvalekaldumatult rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse eest, vennalike sidemete tugevdamise eest kõigi maade kommunistide vahel. NLKP kasutab väga mitmesuguseid vorme sidemete pidamiseks kommunistlike ja töölisparteidega, jagab nendega oma rikkalikke kogemusi, õpib tundma ja kasutab loovalt nende kogemusi. Sellega ongi seletatav fakt, et Nõukogude Liidu Kommunistlikul Parteil on suur ja järjest kasvav autoriteet. Kogemused, mis partei on omandanud võitluses proletariaadi diktatuuri

¹ Э. Горбунов, «Зарубежный мир о программе КПСС», Госполитиздат, 1962; lk. 79.

võidu eest ning sotsialismi ja kommunismi ehitamisel, on printsiipiaalse tähtsusega kõigile kommunistlikele parteidele.

NLKP sammub kommunistlike ja töölisparteide avangardis võitluses marksismi-leninismi teooria puhtuse ning kommunistliku liikumise ridade ühtsuse eest, võitluses revisionismi, dogmatismi ja sektantluse vastu.

Koduseks tööks võib õpilastele anda ülesande ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Millistel põhjustel toimub partei osatähtsuse suurenemine kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil?
2. Milles seisneb kommunismi ehitamise rahvusvaheline tähtsus?

Õpikust peaksid õpilased läbi lugema § 28 (lk. 197—201).

Tunni lõpul on vaja teha kokkuvõtte kogu teema kohta ja lühikesed järeldused. Nendes tuleb rõhutada, et meie suured saavutused on leninliku partei, kogu nõukogude rahva järeleproovitud avangardi targa juhtimise tulemus, et partei väsimatu organisatorlik ja poliitiline töö praegustes tingimustes on kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi ülesannete eduka lahendamise kindel tagatis. Need järeldused võiksid õpilased kirjutada oma töövihkutesse.

IV teema

SOTSIALISMI JÄRKJÄRGULINE ÜMBERKASVAMINE KOMMUNISMIKS

Keskne koht ühiskonnaõpetuse kursuses kuulub teemale, mis on pühendatud sotsialismilt kommunismile ülemineku probleemidele. NLKP XXII kongressi otsustes kirjutatakse: «Praegusel ajal on ideoloogilises töös kõige tähtsam põhjalikult selgitada NLKP programmi, relvastada nõukogude ühiskonna töötajad kommunismi nimel peetava võitluse suure plaaniga ning mobiliseerida kõik töötajad partei uue programmi elluviimisele.»

Käesoleva teema iseärasuseks on selle suur maht ja keerukus. Teema hõlmab NLKP programmi kõiki tähtsamaid seisukohti kommunismi materiaali-tehnilise baasi ehitamise, kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamise ja uue inimese kasvatamise kohta. Õpilastel on vaja tutvuda marksistlik-leninliku õpetusega, mis puudutab sotsialismilt kommunismile ülemineku seaduspärasusi, tootlike jõudude ning tootmissuhete arenemist. Need tähtsad ja keerukad küsimused tuleb õpilastele selgeks teha eredalt, neile arusaadavas vormis, seejuures aga küllalt sügavalt ning teadlikult.

Mainitud teema õppimisel on mitte ainult määratu suur teoreetiline ja tunnetuslik tähtsus, vaid see on ka kõige lähemalt seotud nõukogude inimeste igapäevase elu ning tööga. Antud teema läbitöötamise tulemuseks peab olema mitte raamatutõdede omanda-

mine, vaid igas õpilases sügava kommunistliku veendumuse kujundamine, niisuguste teadmiste omandamine, mis vahetult oleksid seotud kommunismi ehitamise praktikaga.

Seepärast seisab õpetajate ees suur ja õilis ülesanne kasvatada õpilastest teadlikke ning aktiivseid kommunismiehitajaid.

Käesoleva teema peamiseks õppeobjektiks on kaasaja teoreetilised ning praktilised probleemid ja meie ühiskonna pideva arengu perspektiivid. N. S. Hruštšov kõneles XXII kongressil, et kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise ajastu iseärasus selles seisabki, et meie ette kerkib järjest rohkem selliseid teoreetilisi küsimusi, millele tuleb vastust otsida mitte ainuüksi raamatutest, vaid ennekõike kommunismi ehitamise loovast praktikast.

Sellest lähtudes tuleb õpetajal silmas pidada järgmist:

1. Vaateid ja ideaale ei saa välja arendada üksnes õpiku abil. Need peavad kujunema elu ning kommunismi ehitamise praktikaga tihedalt seotud õppeprotsessis, teadusliku kommunismi teooria ja NLKP programmi põhiseisukohtade loominguks lahtimõtestamise käigus. Tunnid, kus puudub õpilaste endi aktiivne töö ja õpetaja loov suhtumine, ei suuda minimaalselgi määral õpilastes kommunistliku maailmavaate aluseid kujundada.

2. Erilist tähelepanu on tarvis osutada sellele, et õpilastele saaksid täiesti selgeks uued mõisted. Nende hulka kuuluvad: kommunismi materiaal-tehniline baas, kommunistlikud ühiskondlikud suhted, ühiskondlikud tarbimisfondid, kommunistlik ühiskondlik omavalitsus, kommunistlik maailmavaade, kommunistlik töösuhtumine, kommunistlik moraal, sotsialistlik humanism, internationalism, isiksuse igakülgne arenemine jt. Mõnede mõistetega, nagu patriotism, kollektivism, internatsionalism, puutusid õpilased ka varem kokku, kuid nüüd, õppides tundma kommunismi ehitamise ja uue inimese kujundamise probleeme, omandavad need mõisted uue, rikkalikuma sisu.

Ei saa muidugi eeldada, et õpetaja kõiki neid mõisteid saaks ühesuguse põhjalikkusega selgitada. Seda enam ei tohi anda kitsaid ega dogmaatilisi vastuseid. Mõistete ja terminite lahtimõtestamine ning nende täpsustamine toimub sel määral, kuivõrd seda võimaldab tunni konkreetne ajalooline ning teoreetiline materjal ja õpilaste iga.

Real juhtudel on vajalik anda mõiste sisu täpne formuleering. Näiteks, kommunistliku moraali kohta tuleb ütelda, et see kujutab endast kommunismi eest võitlejate käitumist määravate normide, printsiipide ning veendumuste kogusummat, ja et kommunistliku moraali aluseks on võitlus kommunismi eest.

Kuid mitte alati ei saa formuleeringu abil mõiste sisu avada. Nii mõnigi kord on otstarbekam mõiste sisu avada mitte laiahaardelise definitsiooniga, vaid teisi, elementaarseid võimalusi kasutades: tuua näiteid, loetleda mõistet hõlmavaid nähtusi, kirjeldada vastavaid fakte.

Toome mõned näited selle kohta, kuidas õpilastele mõisteid selgitada.

Kommunismi materiaal-tehniline baas. Kõigepealt tuleb siin täpsustada materiaal-tehnilise baasi definitsiooni, mis on antud õpiku 210. leheküljel. Õigem oleks niisugune üldine definitsioon: ühiskonna materiaal-tehnilise baasi all mõistetakse tootlike jõudude materiaalseid, esemelisi elemente, s. o. töövahendeid ja tööobjekte. Seda definitsiooni tuleb konkretiseerida õpilastele juba teadaoleva mõiste «tootmisvahendid» abil, millega nad tutvusid õpiku esimese teema materjali õppimisel.

Seejärel tuleb iseloomustada kommunismi materiaal-tehnilise baasi erilisi tunnuseid: majanduse täielik elektrifitseerimine ning selle alusel tehnika, tehnoloogia ja tootmise täiustamine; tootmisprotsesside kompleksne mehhaniseerimine ja nende üha täielikum automatiseerimine; loodusvarade igakülgne ning ratsionaalne kasutamine; keemia laialdane kasutuselevõtmine rahvamajanduses; materjalide ning energia uute liikide rakendamine; teaduse ja tootmise orgaaniline ühendamine; põllumajandusliku tootmise muutmine (teaduse ja tehnika kõrge taseme alusel) komplekselt mehhaniseeritud industriaalse tootmise eriharuks; tööviljakuse ennenägematu kasv tehnika arengu ja töötajate kõrge kultuurilise ning tehnilise taseme tulemusel. Lühidalt võib kommunismi materiaal-tehnilist baasi iseloomustada kui majanduse kõiki harusid hõlmavat automatiseeritud ning mehhaniseeritud suurtootmist, mis on rajatud rahvamajanduse täielikule elektrifitseerimisele ning tootmisprotsesside kemiseerimisele ja mis kasutab teaduse ning tehnika kõige uuemaid saavutusi.

Isiksuse igakülgne arenemine. Seda mõistet, nagu mõningaid teisigi, ei saa väljendada paarisõnalise definitsiooniga. Selle omandamiseks on tarvis selgitada tervet rida selliseid küsimusi, nagu vaimse ja füüsilise töö vaheliste erinevuste kaotamine, teadusliku maailmavaate kujundamine, töötajate kõrge kultuurilise ja tehnilise taseme saavutamine, isiksuse kõigi võimete ning annete arendamine ja nende praktiline rakendamine, esteetiline ning kehaline arenemine. Igakülgsest arenenud inimene ühendab endas harmooniliselt niihästi vaimse rikkuse, moraalse puhtuse kui ka kehalise täiuslikkuse.

Kommunistlik töösse suhtumine. Sellest mõistest rääkides toome Lenini definitsiooni kommunistliku töö kohta, et see «on tasuta töö ühiskonna kasuks, töö, mida tehakse mitte teatud kohustuse täitmiseks, mitte õiguse saamiseks teatud saadustele, töö mitte varem kindlaks määratud ja seaduslikult kinnitatud normide järgi, vaid vabatahtlik töö, töö väljaspool normi, töö mida tehakse tasuta lootmata, ilma tingimuseta tasu saada, töö harjumusest töötada üldsuse kasuks ja teadlikust (harjumuseks saanud) suhtumisest vajadusse töötada üldsuse kasuks, töö kui terve organismi vaja-

dus».¹ Seda leninlikku definitsiooni tuleb konkretiseerida meie tegelikkusest võetud näidetega.

Niisiis omandatakse need peamised mõisted mitmesuguste meetodite abil, mõistete mahtu ja sisu arvestades.

Igal juhul tuleb aga taotleda mõistete sügavat tunnetamist ning võidelda nende mehhaanilise päheõppimise vastu.

Kuivõrd mõisted ei kujuta endast isoleeritud ning tardunud metafüüsilisi vorme, on käesoleva teema puhul väga tähtis, et õpilased omandaksid mõistete süsteemi. Peegeldades dialektilist seost ühiskonna arenemise nähtuste vahel, on mõisted ise omavahel dialektiliselt seotud. Käesoleva teema puhul on meil faktiliselt tegemist seostatud mõistete gruppidega, millised võimaldavad terviklikult mõista kommunismi ning selle ehitamise teid. Ühe niisuguse mõiste avamine, sellesse süvenemine aitab sügavamalt ja täielikumalt omandada teisi temaga seoses olevaid mõisteid. Näiteks, elu enda dialektika nõuab, et materiaal-tehnilise baasi loomist, kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamist ja uue inimese kasvatamist vaadeldaks ühtse tervikuna.

Erilist tähelepanu peab õpetaja osutama sellele, et õpilased harjuksid iseseisvalt kasutama marksismi-leninismi klassikute teoseid ning dokumente. Sel eesmärgil on soovitatav õpilastel lasta läbi lugeda ja konspekteerida V. I. Lenini töö «Noorsooühingute ülesanded» ning mõned osad NLKP XXII kongressi materjalidest. Niisuguseid ülesandeid tuleb ette näha kogu antud teema õppimise perioodil, et kindlustada õppetöö ühtlane koormus ja vältida tarbetuid kordamisi. Praktika näitab, et marksismi-leninismi klassikute teoste ning parteidokumentide konspekteerimisel omandavad õpilased materjali paremini sel juhul, kui märkmed on tehtud koduste tööde vihikusse iga teema kohta eraldi.

Ka tuleb õpilastele soovitada, et nad iseseisvalt avardaksid oma teadmisi nendes küsimustes, millega tutvusid õppuse käigus. Näiteks, pärast tundi, kus õpiti kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise küsimust või siis küsimust töölisklassi ja talurahva ning linna ja maa vaheliste oluliste erinevuste kaotamisest, võib õpetaja õpilastele ülesandeks teha kohaliku materjali abil teema üldisi seisukohti konkretiseerida ning sügavamini mällu jäädvustada. Seoses sellega soovitame õpilastel lugeda artikleid ajakirjadest, ajalehtedest jne.

Real juhtudel on vaja kasutada ka teisi iseseisva töö vorme.

Ettekannete või referaatide ettevalmistamine. Seda vormi saab kasutada peaaegu kõigi käesoleva teema küsimuste käsitlemisel. Kuid 8—10-minutilised ettekanded või referaadid suudavad ainet ammendada ainult siis, kui nad on pühendatud ühele kindlale konkreetsele küsimusele. Liialdada aga refe-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 477.

raatidega ei tasu, sest enamik õpilasi jääb selle vormi juures sageli passiivse kuulaja ossa.

Tabelite ja diagrammide koostamine ning valmistamine. Tabeleid ja diagramme konkreetsete arvudega läheb käesoleva teema ulatuses vaja terves reas tundides. Väga sisukad tabelid, mis iseloomustavad meie maa majanduse kasvu kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil, leiduvad N. S. Hruštšovi ettekandes «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist».

Kirjandite kirjutamine mingi teema või selle osa kohta. Eriti suur tähtsus on sellel vormil kommunistliku kasvatuse küsimustele pühendatud tundides. Koos suuliste vastustega aitavad kirjandid sügavamalt teadmisi omandada ning, mis eriti tähtis, need veendumusteks muuta.

Teemal «Sotsialismi järkjärguline ümberkasvamine kommunismiks» on konkreetne sisemine loogika ning see kindlustab teadusliku järjekindluse kommunismi ehitamise tähtsaimate probleemide tundmaõppimisel.

Õpilased on üldjoontes tutvunud kommunistliku ühiskonna kahe faasiga. Järelikult tuleb käesoleva teema käsitlemist alustada sotsialismilt kommunismile ülemineku üldiste seaduspärasuste tutvustamisega, seejärel iseloomustada kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi ning selle ülesandeid. Pärast seda võib asuda kommunismi ehitamise konkreetsete probleemide tundmaõppimisele sellises järjekorras: kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine, kommunistlike ühiskondlike suhete arenemine ja uue inimese kujunemine. Niisugune järjekord on dikteeritud õpitavate küsimuste omavahelisest sõltuvusest ja seosest.

Kommunismi kõrgeima faasi ehitamise põhilised seaduspärasused võib jagada kolme gruppi, millised vastavad ühiskonnaelu kolme peamisele sfäärile — sotsiaal-majanduslikule, poliitilisele ja ideoloogilisele.

Õpetaja ülesanne seisab selles, et selgitada õpilastele kommunistliku ühiskonna majanduse loomise praktilisi teid, maa ja linna sotsiaalse ümberkujundamise teid, millised on kindlaks määratud NLKP programmis. Materjali õppimise käigus saavad õpilased ettekujutuse kommunismist kui ühiskonnast, kus teadus ja tehnika on kõrgel arengutasemel, kus valitseb materiaalsete hüvede küllus ja elavad igakülgsest arenenud inimesed, kellele töö on esimeseks eluvajaduseks. Õpilastes peab tekkima veendumus, et materiaalsete hüvede jaotamise kommunistlik printsiip astub jõusse alles siis, kui on saavutatud tootlike jõudude arengu kõrge tase. Selleks et helget kommunistlikku homset meile lähemale tuua, on vaja täna visalt ja kogu hingega töötada.

Õpiku neljanda osa («Sotsialismilt kommunismile») tekst ei ühtu täiel määral koolikursuse programmiga ei mahu ega ka materjalide järjestuse osas. Näiteks tundideks «Sotsialismi kommu-

nismiks ümberkasvamise objektiivsed seaduspärasused» ja «Kommunismi laiahaardelise ehitamise põhiülesanded ja etapid» vastab õpiku § 29; materjal teema «Kommunismi materiaaltehnilise baasi rajamine» kohta esineb paragrahvides 31, 32, 33 ja osaliselt ka teistes. Seepärast kerkib õpetaja ette ülesanne juba varakult planeerida õpilaste iseseisvat tööd, et nad oskaksid õpikut kasutada. Antud juhul tuleb juhendada kahest momendist: saavutada, et õpilased omandaksid sügavalt kõik kursuse programmi küsimused, ja taotleda, et kodused ülesanded oma mahult oleksid ühtlased.

NOUKOGUDE LIIDU ASTUMINE KOMMUNISMI LAIAHAARDELISE EHTAMISE PERIOODI

39. tund. Sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise objektiivsed seaduspärasused.

Õpilastele on tarvis selgeks teha ühiskonna sotsiaal-majanduslike, poliitiliste ja ideoloogiliste ümberkujunduste üldised seaduspärasused, mis on maksivad sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise perioodil. Õpilastel on juba mõningaid teadmisi kommunistliku ühiskonna põhijoontest, seepärast jääb õpetaja ülesandeks selgitada, et üleminek sotsialismilt kommunismile on seaduspärane protsess.

Uue materjali esitamise plaan võiks olla järgmine:

1. Kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi astumise ajaloolised eeldused NSV Liidus.
2. Sotsialismi seaduspärane ja järkjärguline kommunismiks ümberkasvamine.
3. Ühiskonna arenguprotsessi kiirendamise võimalus üleminekul kommunismile.

Enne, kui õpetaja selle plaani järgi jutustama asub, tuleb vestelda kommunistliku formatsiooni kahest faasist, piirdudes õpilaste teadmistega antud küsimuses. Nende poole võiks pöörduda küsimusega: mis iseloomustab kommunismi kõrgemat faasi? Saanud vastuse, võib õpetaja NLKP programmist ette lugeda kommunismi ühiskondliku korra defineeringu, et süvendada õpilaste teadmisi selles küsimuses. Vestluse lõpul on kasulik teha üldistus, milles rõhutada, et kommunism tähendab niisugust sügavat murrangut majanduses, ühiskondlikus elus ja inimeste eluviisis, millist ajalugu veel ei tunne. Niivõrd ulatuslik murrang ei saa toimuda ühekorraga, vaid selleks läheb vaja tervet ajaloolist epohhi, mis jaguneb kahte perioodi: kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood ja järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku periood.

Selleks et iseloomustada kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi astumise majanduslikke eeldusi, võib õpetaja tahvlile kanda alljärgneva tabeli.

	Kui mitu korda on 1959. a. näitajad 1940. a. näitajatest suuremad
Natsionaalne tulu	4
Tööstuse kogutoodang	1,8
Tootmisvahendite tootmine	6
Tarbekaupade tootmine	3
Põllumajanduse kogutoodang	56%
Kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialistide arv rahvamajanduses	üle 3 korra

Õpetaja juhib õpilaste tähelepanu sellele, et eriti suurt edu majanduse arendamisel saavutas meie maa partei XX ja XXII kongressi vahepealsel perioodil. Need andmed võimaldavad teha järelduse, et meie maal on loodud vajalikud tingimused üleminekuks kommunismi laiahaardelisele ehitamisele.

Kommunismi ehitamine on keerukas ajalooline protsess, mida iseloomustavad kolm iseärasust. Kasulik oleks õpilastele lugeda lõiku N. S. Hruštšovi ettekandest «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist», milles sügavalt avatakse kommunismi rajamise iseärasused.¹

Nende iseärasuste tundmaõppimisele aitavad tunduval määral kaasa kujukad näited, mida õpetaja on kogunud tunniks ettevalmistumisel. Näiteks, selgitades mõistet kommunismile ülemineku «järkjärgulisusest» ning rääkides sellest, et kommunism astub meie ellu juba praegu, võib viidata tehastele-automaatidele, kommunistliku töö liikumisele, internaatkoolidele jne. Sel teel saab õpilastele tunnis selgeks teoreetiliste seisukohtade praktiline tähtsus.

Selgitades marksistlik-leninlikku seisukohta, et kommunismi saab ehitada ainult sotsialismi tugevdamise baasil, on vaja juhtida tähelepanu ohule, mis tekiks kommunismi printsiipide, näiteks tarviduste järgi jaotamise enneaegsel kehtestamisel. Tuleb toonitada, et sotsialismilt kommunismile ülemineku seaduspärasest iseloomust lähtudes ja meie maa tootlike jõudude pidevat kasvu silmas pidades osutub vajalikuks ka tootmissuhete muutumine.

Selle seisukoha selgitamiseks võiks õpetaja kasutada I. Vinnitšenko olukirjelduses «Жизнь не ждет» («Молодая гвардия», 1958) toodud huvitavaid fakte selle kohta, miks omal ajal tekkis vajadus masina-traktorijaamade reorganiseerimiseks.

Koduseks tööks võib õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Miks pole võimalik kapitalismilt kohe kommunismi kõrgemasse faasi üle minna?
2. Milliseid näiteid võib tuua selle kinnituseks, et kommunism astub meie ellu juba täna?

¹ Vt. «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962. I. kd., lk. 159.

40. tund. Kommunismi laiahaardelise ehitamise põhiülesanded ja etapid NSV Liidus

On vaja, et selles tunnis saaks õpilastele selgeks kommunismi ehitamise põhiülesannete, kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise, kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamise ja igakülgset arenenud kommunistliku ühiskonna inimese kasvatamise omavaheline seos ning lahutamatu ühtsus.

Eelmistest tundidest õpilased teavad juba, et 1959. aastaks olid NSV Liidus loodud eeldused üleminekuks kommunismi laiahaardelisele ehitamisele. Seepärast ei ole vajadust, et sellest küsimusest jutustaks õpetaja ise. Otstarbekohasem on õpilastega vestelda ja lasta neil küsimustele vastata.

Pärast niisugust küsitlemist võib asuda uue materjali vaatluse juurde. Õpilastele tuleb jutustada, et kommunismi laiahaardeline ehitamine tähendab kogu ühiskonnaelu ümberkorraldamist kõigis selle sfäärides: sotsiaalsete vahekordade, majanduse, poliitika, kultuuri, moraali jne. alal.

Uue materjali edasine selgitamine võiks toimuda järgmise plaani kohaselt:

1. Kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise pericodi põhiülesanded.
2. Kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi etapid.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi põhiülesanded ja etapid on leidnud igakülgse põhjenduse N. S. Hruštšovi ettekannetes NLKP XXI ja XXII kongressil. Õpetajale soovitatakse valmistada tunniks nende materjalide alusel.

Pärast seda, kui on formuleeritud kommunismi ehitamise põhiülesanded ja lühidalt iseloomustatud nende ülesannete tähtsust, on vaja õpilastele teatada, et põhjalikumalt vaadeldakse neid küsimusi järgmistes tundides.

Õpilaste tähelepanu on vaja juhtida kommunismi ehitamise ülesannete omavahelisele seosele ning ühtsusele ja selgitada neile, et nii nagu pole mõeldav kommunistlike ühiskondlike suhete ja igakülgset arenenud inimese kujunemine ilma kommunismi materiaal-tehnilise baasita, nii pole ka inimestevaheliste suhete täiustamiseta ning meie ühiskonna töötajate teadlikkuse kasvuta võimalik luua kommunismi tootlikke jõude.

Järgnevalt on vaja iseloomustada kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi kaht etappi: esimene 1961.—1970. a., teine — 1971.—1980. a.

Õpilased peavad kindlalt veenduma, et 20 aasta vältel rajatakse NSV Liidus põhiliselt kommunistlik ühiskond.

Küsimusele, mida tähendab põhiliselt kommunismi rajada, saadakse vastus N. S. Hruštšovi ettekandest «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist» (II osa).

Kokkuvõttes on vaja õpilaste tähelepanu juhtida kommunismi

ehitamise kahekümne aasta plaani grandioossusele ning selle reaalsusele.

Kommunismi ehitamise konkreetset plaanid on esmakordselt teaduslikult läbi töötatud NLKP programmis. Selles seisneb NLKP programmi, kaasaja tähtsaima dokumendi maailma-ajalooline tähtsus.

Klassis tuleks ette lugeda mõningaid vastukajasid NLKP programmi kohta või anda õpilastele ülesanne kodus kirjalikult vastata järgmistele küsimustele:

1. Kuidas hinnati NLKP programmi vennalike kommunistlike ja töölispartei poolt?
2. Kuidas iseloomustas NLKP programmi maailma progressiivne avalikkus?
3. Millised vastukajad NLKP programmi kohta esinesid kapitalistlike maade ajakirjanduses?

Selle koduse ülesande täitmiseks peavad õpilased tutvuma kommunistlike ja töölispartei juhtide tervitustega NLKP XXII kongressil, samuti materjalide valimikuga, mis ilmus nimetuse all «Лучезарное будущее человечества» («Pravda», 6. nov. 1961).

KOMMUNISMI MATERIAAL-TEHNILISE BAASI RAJAMINE

41. tund. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamine on NSV Liidu peamine majanduslik ülesanne

Küsimusega kommunismi materiaal-tehnilisest baasist algab kommunismi kõrgeima faasi majanduslike ning sotsiaalsete iseärasuste süstemaatiline tundmaõppimine.

Selles tunnis peavad õpilastele selgeks saama järgmised küsimused: missugused on kommunismi materiaal-tehnilise baasi põhitunnused, missugused tingimused on vajalikud selle loomiseks ja millised sotsiaal-majanduslikud muutused toimuvad ühiskonnas pärast kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomist.

Neist ülesannetest lähtudes võib uue materjali esitamise plaani koostada järgmiselt:

1. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi mõiste, selle põhijooned.
2. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise vajalikud tingimused.
3. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine on otsustav lüli majanduslike, sotsiaalsete ning kultuuriliste ülesannete ahelas.

Tundi on soovitatav läbi viia jutustuse-vestluse vormis.

Arvestades teadmisi, mis õpilastel on juba sotsialismi materiaal-tehnilise baasi kohta, võib esitada järgmised küsimused:

1. Mida mõista ühiskonna materiaal-tehnilise baasi all?
2. Milles väljendub sotsialismi materiaal-tehniline baas?

Õpilaste vastuseid üldistades tuleb kokkuvõtte tegemisel märkida, et sotsialismi materiaal-tehnilise baasi olemasolev tase pole veel küllaldane kommunismi printsiipide kehtestamiseks. Selleks on tarvis luua kommunismi materiaal-tehniline baas.

Küsimuse edasisel käsitlemisel tuleb kindlasti rõhutada, et kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine ei tähenda ainult seda, et märgatavalt suureneb tootmisvahendite hulk, vaid et toimub ka põhiline murrang tehnikas ning tootmistehnoloogias. See tähendab, et kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel meie maa mitte ainult et saab palju mitmesuguseid masinaid, seadmeid ja aparate, vaid et need masinad ja seadmed erinevad ka põhjalikult praegustest oma kõrgete omaduste poolest. Peale selle luuakse uued materjalide ja toorainete liigid, milliseid praegu veel ei tunta. Õpetaja võib tuua ka teisi näiteid selle illustreerimiseks, et kommunismi materiaal-tehniline baas on kvalitatiivselt uus tootlike jõudude seisund.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi põhitunnustest rääkides tuleb õpetajal kasutada vastavaid osi NLKP programmist.¹

Kujuka pildi kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ülesande grandioossusest annab tabel, mis on toodud N. S. Hruštšovi ettekandes NLKP programmi kohta. Sellest tuleb võtta rida näitajaid (õpetaja äranägemisel) ja need tahvlile kirjutada, et õpilased need oma koduste tööde vihkutesse märgiksid. Meie ühiskondlikul korral on võimsad loovad jõud, määratu suured tootmisvõimsused, ammendamatud loodusvarad, esmaklassiline tehnika ja kõige eesrindlikum teadus maailmas, suurepärase kvalifitseeritud kaader, tark kommunistlik partei.

Õpilased peavad mõistma, et kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine on partei ja nõukogude rahva peamiseks majanduslikuks ülesandeks. Selle ülesande lahendamisest sõltub kõige kõrgema tööviljakuse ja elatustaseme saavutamine, kultuuri ning kunsti õitseng, linna ja maa vaheliste oluliste erinevuste kaotamine.

Seda seisukohta, et kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine on peamiseks majanduslikuks ülesandeks, saab õpetaja veenvalt selgitada, kui ta kasutab N. S. Hruštšovi ettekannet NLKP programmi kohta, kus on selgesti formuleeritud need konkreetset majanduslikud, sotsiaalsed ning poliitilised probleemid, milliseid saab lahendada ainult kommunismi materiaal-tehnilise baasi alusel.

Koduseks tööks võib õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Mis on kommunismi materiaal-tehniline baas ja millal see meie maal luuakse?

¹ Vt. «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 259—271.

2. Missugustest tingimustest sõltub kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise võimalus NSV Liidus?
3. Missugused kommunismi ehitamise ülesanded lahendatakse, kui on loodud kommunismi materiaal-tehniline baas?

Koduse ülesande täitmiseks peavad õpilased läbi lugema õpiku vastava osa (vt. 8. peatükk, «Kommunismi vundament»).

42. tund. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise teed

Tunni eesmärgiks on näidata, et kommunismi materiaal-tehniline baas luuakse tööstuse ja põllumajanduse kõigi harude edasiarendamise teel, kusjuures juhtivat osa etendab tootmisvahendite tootmise kasv.

Uut materjali võib esitada sellise plaani järgi:

1. Tööstuse juhtiv osa kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel.
2. Tööstuse ja selle üksikute harude arenemine aastail 1961—1980:
 - a) maa täielik elektrifitseerimine;
 - b) tootmise kompleksne mehhaniseerimine ning automatiseerimine;
 - c) tootmisprotsesside kemiseerimine;
 - d) uute energialiikide kasutamine.
3. Teaduse osa kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamisel.

Uue materjali esitamise juures on tähtis peatuda küsimusel, miks on rasketööstuse arendamine kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise aluseks.

Opetaja jutustab, et tööstuse, ehituse ja transpordi kõiki harusid ning isegi põllumajandust on võimalik uue tehnikaga varustada ainult rasketööstuse baasil.

Samuti tuleb anda üldine iseloomustus kogu tööstuse ja selle üksikute harude arenemise kohta, juhtides õpilaste tähelepanu progressiivsetele muutustele tööstuse struktuuris (kõige perspektiivsemate tööstusharude osatähtsuse kasv, üha ulatuslikum sünteetiliste materjalide rakendamine tootmises jne.), elektrienergia tootmise kasvutempo juhtivale osale ning märgatavaile nihetele tööstuse paigutuses — see on nüüd paiknenud meie maa idarajoonidesse.

Õpilased peavad mõistma, et maa täielik elektrifitseerimine tähendab elektrienergia rakendamist kõigis tootmisprotsessides ja elukondlikul alal. Seejuures tuleb eriti toonitada elektrienergia tarbimise kasvu põllumajanduses. Illustreerimiseks on otstarbekohane tuua elektrienergia tootmise kohta niisuguseid andmeid: 1961. a. toodeti 327 miljardit kilovatt-tundi, 1970. a. toodetakse 900—1000 miljardit ja 1980. a. — 2700—3000 miljardit kilovatt-tundi elektri-

energiat. Seejärel võib asuda kogu tehnilise progressi peasuuna — kompleksse mehhaniseerimise ja automatiseerimise — küsimuse selgitamisele.

Kui ekskursion tööstusettevõttesse toimus enne käesolevat tundi, siis kasutatagu materjali selgitamisel küsimuste-vastuste vormi, mis muudab õppuse tunduvalt elavamaks ja aitab õpilastel paremini uusi fakte omandada.

Kui õpilased on ekskursion ajal tutvunud mõne ettevõtte mehhaniseerimisega, on nad suutelised vastama niisugustele küsimustele, nagu mida tähendab osaline mehhaniseerimine, mis on kompleksne mehhaniseerimine, missugused tootmisprotsessid olid antud ettevõttes täielikult mehhaniseeritud, milles seisab tootmise automatiseerimise olemus, missugused automaatliinid ettevõttes leidsid.

Õpilased peavad saama ettekujutuse ka keemiatööstuse arengust. Selle küsimuse valgustamisel on vaja näidata, et praegu on meie maal alanud «suure keemia» aastad. Arvestades teadmisi, mida õpilased on omandanud keemia tundides, võib neile esitada niisuguseid küsimusi, nagu missuguseid keemiatööstuse tooteid nad teavad, mis on sünteetilised materjalid ja kus nad rakendamist leiavad. Sellised küsimused aitavad õpilastel paremini mõista, miks Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus osutavad nii suurt tähtsust keemiatööstuse arendamisele.

Samuti tuleb õpilasi tutvustada aatomienergia rakendamise tähtsusega kommunismi materiaaltehnolise baasi loomisel. Selle materjali alusel, mida õpilased omavad füüsikast, võivad nad ise jutustada aatomienergia laialdasest rahuotstarbelisest kasutamisest.

Tunni lõpuosa tuleb pühendada teaduse üha kasvavale osatähtsusele materiaalsete väärtuste tootmisel. Õpilastele peab selgeks saama, et teadus ise muutub ühiskonna tootlikuks jõuks. Näiteid nõukogude teaduse suurepärasest saavutustest võivad õpilased tuua iseseisvalt.

Uue materjali omandamist kergendab tunduvalt näitlike vahendite — tabelite — kasutamine. Tabelite seeria «Вперед к коммунизму!», mille andis välja Gospolitizdat 1961. a. (autor V. S. Vladimirtsev), on mõeldud NLKP programmi põhiteeside illustreerimiseks.

Kõige tähtsamad tööstuse arenemist iseloomustavad arvud, mida õpetaja välja valib, tuleb õpilastel kirjutada oma koduste tööde vihikusse.

Õpetajale võib tunniks ettevalmistamisel soovitada ajalehes «Pravda» avaldatud artiklit «Темпы нашего роста» (vt. «Pravda» 12., 13., 17. ja 26. veebruari numbriid 1962.). Kasulik on ka tutvuda K. A. Gladkovi brošüüriga «Век изобилия» (Gospolitizdat, 1961), milles käsitatakse kommunismi materiaaltehnolise baasi loomise teid. Rikkalikku materjali nõukogude teaduse ja tehnika saavutus-

test leiab õpetaja V. I. Kuznetsovi raamatust «Технический прогресс и создание материально-технической базы коммунизма» (Moskva, 1963).

Kui ekskursioon tööstusettevõttesse¹ toimub pärast käesolevat tundi, siis võib mõnele õpilasele soovitada koguda materjali, et koostada ettekanne järgmistes küsimustes:

1. Mehhaniseerimise ja automatiseerimise tase antud ettevõttes.
2. Tootmistehnoloogia täiustamine antud ettevõttes.

Koduseks ülesandeks antakse õpilastele läbi töötada NLKP programmi üks punkt — «Tööstuse, ehituse ja transpordi arendamine, nende osa kommunismi tootlike jõudude loomisel». Peale selle tuleb õpilastele anda suuliste vastuste ettevalmistamiseks alljärgnevad küsimused:

1. Kuidas suureneb tööstustoodang 10 ja 20 aasta jooksul?
2. Missugused põhiülesanded püstitas NLKP programm elektrifitseerimise, metallurgia, masinaehituse ja keemiatööstuse alal?
3. Kuidas areneb transport 20 aasta jooksul?
4. Missugused on tootlike jõudude paigutuse iseärasused meie maal aja vahemikus 1961—1980. a.?

Koduse ülesande täitmiseks peavad õpilased läbi lugema vastavad osad õpikus (vt. lk. 210—220).

43. tund. Igakülgsest arenenud kõrge produktiivsusega põllumajanduse loomine on kommunismi ehitamise vajalik tingimus

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine pole mõeldav, kui ei looda õitsvat ja igakülgsest arenenud põllumajandust. Seepeetast on vaja ka õpilasi tutvustada kommunismi ehitamise praktikas üles kerkinud NSV Liidu põllumajanduse arendamise põhiprobleemidega ja põllumajanduse arendamise grandioosse plaani põhiliste näitajatega. Selleks tunniks ettevalmistumisel on vaja teha 2—3 tabelit järgmiste küsimuste kohta: põllusaaduste tootmise kasv, kariloomade arvu kasv, põllumajandussaaduste tootmine aastail 1960—1980. Faktiline materjal nende tabelite jaoks leidub NLKP programmis. Õpetaja äranägemisel võib selle töö anda ka õpilastele.

Uut materjali võib esitada niisuguses järjekorras:

1. Põllumajandusliku tootmise kaasaegne tase.
2. Põllumajanduse peamised ülesanded kommunismi ehitamise käesoleval etapil.
3. Põllumajanduse arendamise plaani konkreetsed ülesanded aastaks 1960—1980.

¹ Ühiskonnaõpetuse selle osa õppimisel on ekskursioon tööstusettevõttesse kohustuslik.

Otstarbekohane on seda tundi läbi viia jutustuse-vestluse kujul. Ennekõike peab õpetaja iseloomustama sotsialistlikku põllumajandust kui suurt mehhaniseeritud majandusharu.

1. jaanuaril 1962 oli meie maal 8300 sovhoosi ning 41 300 kolhoosi. Sotsialistlikes majandeis töötas 1961. aastal 1 168 000 traktorit, 503 000 kombaini ja 790 000 autot. Külvipinda oli 219 miljonit hektari, teravilja kogusaak küündis 8,4 miljardi puudani.

Kasutades materjale Keskkomitee aruandest NLKP XXII kongressil ja ka NLKP Keskkomitee pleenumitest, iseloomustab õpetaja neid tähtsamaid abinõusid, mida partei juhtimisel rakendati alates 1953. aastast kuni tänaseni. Seejärel analüüsime tabelleid, milledest on näha põllumajandustoodangu kasv viimastel aastatel.

Põllumajandussaaduste tootmise märgatavast kasvust rääkides on tarvis märkida neid põhjalikke muutusi, mis on toimunud ühiskondlikus loomakasvatases. Tabelist nähtub see kariloomade arvu suurenemises. Seejuures tuleb õpilaste tähelepanu pöörata partei otsusele, milles nähakse ette põllumajanduse edasist arendamist, et täielikult rahuldada rahva vajadusi toiduainete ning tööstuse vajadusi tooraine järele.

Tunni teise küsimuse valgustamiseks kasutab õpetaja materjali NLKP programmist (II osa, 1. jagu) ja N. S. Hruštšovi ettekannet NLKP programmi kohta (III osa).

Õpilased peavad hästi mõistma meie maa põllumajanduse ees seisvat kaht põhiülesannet, mis seisavad selles, et saavutada rahva jaoks kõrge kvaliteediga toiduainete ja tööstuse jaoks toorainete küllus, tagada nõukogude küla järkjärguline üleminek kommunistlikele ühiskondlikele suhetele ja põhiliselt likvideerida erinevused linna ning maa vahel.

Käesolevas tunnis tuleb põhjalikult iseloomustada esimest ülesannet, kuivõrd teisele ülesandele on pühendatud eraldi tund.

Põllumajanduse ees seisva esimese ülesande lahendamiseks on tarvis saavutada kõrge maaharimise kultuur. See tähendab ennekõike seda, et iga kulutatud tööühiku kohta on vaja igalt hekarilt saada maksimaalne kogus põllumajandussaadusi. Selleks töötatakse välja kõige ratsionaalsemad maaharimise viisid. Viidates NLKP Keskkomitee märtsipleenumile (1962. a.), selgitab õpetaja, missugust suurt kahju põllumajandusele tõi heinaväljasüsteem. Kohalikku materjali kasutades võib ta heinaväljasüsteemi põhjendamatusse kohta konkreetseid näiteid tuua.

Maaharimise kõrge kultuur hõlmab teaduse saavutuste ja eesrindlike kogemuste kasutamist, kõrgesaagiliste kultuuride tarvituselevõtmist, kompleksset mehhaniseerimist jne. Seepärast on vaja õpilastele näidata, missugused konkreetseid teed on partei kavandanud meie maa põllumajanduse ees seisvate probleemide lahendamiseks.

Kolmanda küsimuse analüüsimine rajaneb põhiliselt konkreet-

setele arvudele. Kui ei olnud võimalik tabelleid valmistada enne tundi, tuleb seda teha tunni käigus ja need tahvlile kirjutada. Õpilased peavad need oma koduste tööde vihikutesse kandma.

Tabelite jaoks võib valida näiteks sääraseid näitajaid:

10 aasta jooksul suureneb põllumajandustoodangu üldine maht umbes 2,5 korda, 20 aasta jooksul — 3,5 korda; teraviljakultuuride kogutoodang suureneb 20 aasta jooksul enam kui 2 korda, nende kultuuride saagikus aga kahekordistub.¹

Aastail 1960—1980 suureneb põllumajandussaaduste tootmine teravilja osas 8,2 miljardilt puudalt 18—19 miljardi puudani, suhkrupeedi osas 55,7 miljonilt tonnilt 98—108 miljoni tonnini, kartuli osas 84,4 miljonilt tonnilt 156 miljoni tonnini, puuvilla osas 4,3 miljonilt tonnilt 10—11 miljoni tonnini, piima osas 61,7 miljonilt tonnilt 170—180 miljoni tonnini.²

Tööviljakus põllumajanduses kasvab 10 aasta jooksul vähemalt 2,5 korda, 20 aasta jooksul aga 5—6 korda.

Koduseks tööks võib õpilastele anda järgmised küsimused, millele nad järgmises tunnis suuliselt vastavad:

1. Missuguseid abinõusid rakendasid partei ja valitsus põllumajanduses viimase aastakümne jooksul alates NLKP Keskkomitee septembripleenumist (1958. a.)?
2. Millised on NLKP programmis määritletud põllumajanduse arendamise peamised ülesanded?
3. Missugused on põllumajanduse alal püstitatud ülesannete lahendamise teed?
4. Kuidas kasvab põllumajandussaaduste tootmine 10 ja 20 aasta jooksul?

Opetajal on selleks tunniks ettevalmistumisel soovitatav tutvuda ajakirjas «Коммунист» ilmunud artikliga «Коренные вопросы развития сельского хозяйства» («Коммунист», 1962, Nr. 1, Moskva). Õpilastele tuleb koduseks ülesandeks anda lugeda õpikust lk. 224—232.

44. tund. Tööviljakuse kasvu otsustav tähtsus tootmise kommunistliku taseme saavutamisel

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine tagab nõukogude ühiskonnale kõrgema tööviljakuse, kui seda on kapitalismi oma. Seepärast on vaja avada selle leninliku teesi sügav mõte, mille kohaselt tööviljakus on kõige tähtsam, kõige peamiseks uue ühiskonnakorra võiduks, üleminekuks kommunismile.

Uut õppematerjali võib esitada järgmise plaani kohaselt:

¹ Vt. «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm. Tallinn. 1962. 3. kd., lk. 266.

² Vt. sealsamas.

1. Töoviljakuse pidev kasv NSV Liidus.
2. Töoviljakuse tõstmise peamised teed.
3. NLKP programm töoviljakuse otsustavast tähtsusest tootmise kommunistliku taseme saavutamiseks.

Alustades uue materjali tutvustamist, on vaja meenutada töoviljakuse mõistet ja selgitada, kuidas töoviljakust määratletakse. Neile küsimustele võivad vastuse anda ka õpilased ise, kuna nad õppisid neid küsimusi juba eelmistes tundides.

Edasi tuleb märkida asjaolu, et käesoleval ajal jääb NSV Liit veel töoviljakuse osas maha Ameerika Ühendriikidest, kõige võimsamast kapitalistlikust maast. Samas on vaja rõhutada, et see on ajutine nähtus. Juba kõige lähemal ajal jõuab NSV Liit töoviljakuse tasemelt Ameerika Ühendriikidele järele ning seejärel läheb temast ette. Seda me argumenteerime kahe asjaoluga.

Esiteks, sel ajal, kui NSV Liidus kehtib töoviljakuse järjekindla kasvu seaduspärasus, on Ameerika Ühendriikides töoviljakus, samuti nagu tootminegi, küllaltki kõikuva iseloomuga. Rahuliku ülesehitustöö aastate jooksul pole töoviljakus NSV Liidus kordagi vähenenud ega endisele tasemele jäänud, Ameerika Ühendriikides aga esines mõningail aastail selle langust.

Teiseks, NSV Liidul on vaieldamatu eelis töoviljakuse kasvu tempo osas Ameerika Ühendriikide omaga võrreldes. Seda on tarvis illustreerida näidetega, milleks võib kasutada diagrammi töoviljakuse kasvu kohta NSV Liidus ja Ameerika Ühendriikides. Vajalikud andmed leiab õpetaja teatmikust «СССР—США» (Gospolitizdat. 1961, lk. 39).

Konkreetsete ülesannetega töoviljakuse küsimuse alal puutuvad õpilased kokku tootmisõpetuse tundides. Seepärast on otsustarbekohane neilt küsida, millised on töoviljakuse kasvu tegurid, seejärel aga nende vastuseid täiendada ja täpsustada.

Tööstusettevõtte järjekordsel külastamisel tehakse õpilastele ülesandeks jälgida tootmisprotsesside mehhaniseerimist ja automatiseerimist, selgitada antud ettevõttes välja töoviljakuse kasvu iseloomulikud põhitegurid ning kogutud andmed kirjutada koduste tööde vihikutesse.

Maakoolide õpilased võiksid töötada nii: jälgida ja võrrelda töoviljakust kolhoositootmise mitmesugustes lõikudes — teravilja ja tehniliste kultuuride tootmisel ning karjafarmides.

Soovitav on, et nad iseseisvalt selgitaksid välja töoviljakuse kasvu reservid maaviljeluses, loomapidamises jne., tähelepanekud oma vihikutesse märkides.

Plaani kolmanda küsimuse kohta leidub õpetaja jaoks rikkalikku materjali NLKP XXII kongressi dokumentides. Lähteteesiks võiksid olla N. S. Hruštšovi sõnad ettekandes NLKP programmi kohta: «Meie peame olema hästi teadlikud sellest, et tootmise kommunistliku taseme saavutamiseks etendab otsustavat osa töö-

viljakus. Ühiskondliku töö viljakuse tõstmine ongi meie progressi mõõdupuu ja inimeste elatustaseme tõstmise ülitähtis allikas.»¹

NLKP programmis 10 ja 20 aastaks kavandatud tööviljakuse tõstmise konkreetsed ülesanded² peaksid õpilased ettedikteerimise järgi oma vihikuisse märkima.

Õpilastele peab selgeks saama, et ettenähtud kahekümne aasta jooksul jääb tööstustoodangu juurdekasvu peamiseks allikaks tööviljakuse kasv.

Märkides, et aastail 1961—1980 saadakse 90 protsenti tööstustoodangu juurdekasvust ning kogu põllumajandustoodangu juurdekasv tööviljakuse tõstmise arvel, aitab õpetaja õpilastel järeldusele jõuda, milline tähtsus on tööviljakuse pideval tõstmisel kommunismi printsiipide elluviimise protsessis. Siinjuures on kohane tsiteerida V. I. Lenini sõnu tööviljakuse tähtsusest.³

Koduse tööna peavad õpilased järele mõtlema ja ette valmistama suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Mispärast peab NSV Liit võistluses Ameerika Ühendriikidega tulema võitjaks tööviljakuse alal?
2. Missugused tööviljakuse kasvu reservid leiduvad NSV Liidu tööstuses ja põllumajanduses?
3. Milline tähtsus on tööviljakuse igakülgisel tõstmisel kommunismi printsiipide elluviimisel?

Küsimustele vastamiseks peavad õpilased õpikust läbi lugema lk. 210—214.

45. tund. Rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise täiustamine

Üheks sotsialistliku korra tähtsamaks eeliseks on võimalus kogu maa rahvamajanduse tsentraliseeritud plaanipärast juhtimist seostada kohalike majandusorganite ning ettevõtete initsiatiiviga ja sellele töötajate laiu hulki kaasa tõmmata. Rahvamajandust juhivad meil riiklikud organid, kelle tegevus rajaneb partei direktiividele.

Sotsialistliku majanduse arendamine nõuab, et pidevalt täiustataks rahvamajanduse juhtimist ning planeerimist.

Seepärast on tarvis õpilasi tutvustada nende abinõudega, mida partei ja valitsus on välja töötanud rahvamajanduse juhtimise parandamiseks ja planeerimise täiustamiseks.

Tunniks ettevalmistamisel tuleb esimeses järjekorras kasutada NLKP Keskkomitee novembripleenumi (1962. a.) materjale, kus

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 1. kd., lk. 166.

² «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 259.

³ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 394.

on näidatud abinõud rahvamajanduse parteilise juhtimise parandamiseks ja parteiorganite töö ümberkorraldamiseks tootmisprintsiibil, mis kindlustab tööstuse, ehitustegevuse ja põllumajanduse konkreetsema ning plaanipärasema juhtimise.

Uut materjali on otstarbekohane esitada järgmise plaani alusel:

1. Rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise pideva täiustamise vajalikkus.
2. Rahvamajanduse tsentraliseeritud riikliku juhtimise tugevdamine ning täiustamine.
3. Kohalike võimuorganite osatähtsuse ja vastutuse suurendamine.
4. Põllumajanduse juhtimise ümberkorraldamise mõte.

Rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise pideva täiustamise vajadust kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil on põhjendatud N. S. Hruštšovi ettekandes NLKP programmi kohta. Selles räägitakse, et niisugune vajadus on tingitud neljast asjaolust. On soovitatav, et õpetaja mitte ainult ei nimetaks neid asjaolusid, vaid tooks ka vastavaid näiteid, et õpilastel oleks kergem neid omandada. On tähtis, et õpilastele selgitataks rahvamajanduse juhtimise sihipäraselt iseloomu ja näidataks, et juhtimise ja planeerimise täiustamine toimub materiaalsete, tööjõu- ja rahaliste ressursside ning loodusvarade kõige ratsionaalsema ning efektiivsema kasutamise ja ebatootlike kulutuste likvideerimise eesmärgil. Näiteid võib tuua N. S. Hruštšovi aruandekõnест NLKP XXII kongressile ja NLKP Keskkomitee novembripleenumi (1962. a.) materjalidest, kus räägitakse puudustest kapitaalehituse alal kui oskamatu juhtimise tagajärjest. Riiklike vahendite ebaperemeheliku kasutamise kohta võib leida näiteid ka kohalikust ajakirjandusest.

Plaani teise küsimuse seisukohtade selgitamisel tuleb tähelepanu juhtida majanduse planeerimise ülesannetele. Seejuures toonitame, et kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil kasvab suuresti tsentraliseeritud planeerimise tähtsus, kuna tööde määratu ulatus käesoleval ajal nõuab teaduslike põhjenduste ning majanduslike arvestuste kõrget taset. Sellega seoses võib ette lugeda selle lõigu N. S. Hruštšovi ettekandest NLKP programmi kohta, kus räägitakse planeerimisele käesoleval ajal esitatavast kahest põhinõudest.¹

Rääkides kolmandast küsimusest, tuleb õpilaste tähelepanu juhtida töö moraalsete ning materiaalsete stiimulite selgitamise, samuti uut tehnikat juurutavate ettevõtete stimuleerimise vajalikkusele. Toonitada tuleb ka seda NLKP programmi seisukohta, mille kohaselt tuleb koos tsentraliseeritud riikliku juhtimisega igaükselt arendada ka majanduse juhtimise demokraatlikke aluseid ning taotleda, et tööliskollektiivide osavõtt ettevõtete juhtimisest

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 271—272.

muutuks üha ulatuslikumaks ning aktiivsemaks. Seda Kommunistliku Partei ning Nõukogude valitsuse seisukohta viiakse järjekindlalt ellu. Nõukogude vabariikide ja kohalike võimuorganite osatähtsus rahvamajanduse juhtimisel on viimastel aastatel märgatavalt kasvanud.

NLKP XXII kogressi materjalides on esile tõstetud veel üht majandusliku tegevuse ja planeerimise tähtsat külge — tööjõu-reservide ratsionaalset kasutamist.

Vestluse käigus on tarvis õpilastele selgitada, et uue tehnika juurutamise tagajärjel vabanevad inimesed on vaja tootmises ratsionaalselt ära kasutada. Seepärast kohustab NLKP programm juhtivaid organeid välja töötama tööliste massilise väljaõppe ning kvalifikatsiooni tõstmise abinõusid.

Pärast teise ja kolmanda küsimuse läbiarutamist tehakse järeldus, et demokraatia täiustamine rahvamajanduse juhtimisel tähendab leninliku demokraatliku tsentralismi printsiibi edasiarendamist meie maa majanduse juhtimisel.

Plaani viimast küsimust tuleb selgitada NLKP Keskkomitee märtsipleenumi (1962. a.) materjalide ja põllumajanduse juhtimise ümberkorraldamise kohta vastu võetud partei ning valitsuse otsuse alusel. Erilist tähelepanu tuleb pöörata põllumajanduse juhtimise ümberkorraldamise vajalikkusele ja selle olemusele. Otsustarbekohane on tutvustada õpilasi seni kehtinud põllumajanduse juhtimise süsteemiga, näidates, missugused olid selle puudused, ja põhjalikumalt peatuda põllumajandusorganite ümberkorraldamisel. Andmed territoriaalsete tootmisvalitsuste kohta tuleb hankida kohalikest materjalidest. Soovitav on hankida vabariigi skemaatiline kaart, kuhu on märgitud tootmisvalitsused. Õpilased peavad aru saama, missuguseid eeliseid pakub põllumajanduse juhtimise uus süsteem.

Uue materjali esitamise võiks lõpetada niisuguse järeldusega: rahvamajanduse juhtimine ja planeerimine peavad olema kooskõlas ühiskondliku tootmise konkreetsete tingimustega ning pidevalt kasvavate tootlike jõududega.

Kodus võiksid õpilased mõelda vastused alljärgnevatele küsimustele.

1. Mis põhjusel on vaja pidevalt täiustada rahvamajanduse juhtimist ning planeerimist?
2. Mida tähendab demokraatlik tsentralism rahvamajanduse juhtimises ja planeerimises?
3. Missugused on planeerimise ülesanded kommunismi ehitamise kaasaegsel etapil.
4. Milles seisneb põllumajanduse juhtimise ümberkorraldamise mõte?
5. Mis tähtsus on NLKP Keskkomitee 1962. a. novembripleenumi otsustel?

Õpetajal on kasulik läbi lugeda E. P. Dunajevi brošüür «Развитие демократизма в управлении производством» («Знание», 1962).

Õpilastel tuleb õpikust läbi lugeda lk. 234—238.

46. tund. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan ja töötajate võitlus selle eduka täitmise eest

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani iseärasus seisab selles, et seitseaastaku alustamisega astus meie maa uude ajaloolisse epohhi — kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodi.

Seitsme aasta plaan kujutab endast 20 aastaks planeeritud rahvamajanduse arendamise generaalplaani koostisosa. See on tähtis etapp kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel.

Selles tunnis peavad õpilased tundma õppima, seitsme aasta plaani põhinäitajaid ja jõudma järeldusele, et see plaan, tänu rahvahulkade loovale initsiatiivile ning ammendamatu energiale, edukalt täidetakse.

Käesoleva tunni edu sõltub tunduval määral neist näitlikest vahenditest, mida kasutatakse NSVL rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani illustreerimiseks. Niisuguseid õppevahendeid on välja antud Moskva kirjastuse «Gospolitizdati» poolt niihästi suures kui väikeses formaadis. Vastavaid tabeleid võivad õpetajad ka ise valmistada, kasutades selleks Statistika Keskvalituse teadaandeid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise riikliku plaani täitmise kohta.

Uut materjali võib esitada järgmise plaani alusel:

1. Seitsme aasta plaani põhiülesanded tootmise, teaduse ja kultuuri arendamise ning töötajate materiaalse heaolu tõstmise alal.
2. Seitsme aasta plaan on tähtis etapp kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel ning majanduslikus võistluses Ameerika Ühendriikidega.
3. NSV Liidu töötajate võitlus meie maa majandusliku võimsuse suurendamise eest.
4. Nõukogude Liidu majanduslike, kultuurialaste ning teaduslik-tehniliste saavutuste maailma-ajalooline tähtsus.

Näitlike õppevahendeid kasutades võib plaani esimest punkti käsitleda vestluse kujul, mille käigus õpilased tutvuvad seitseaastaku põhiülesannetega. Märgitud küsimuse kohta leiab õpetaja materjali dokumendist «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud (1959—1965)». Vestluse käigus märgivad õpilased oma vihikuisse rahvamajanduse arendamise selle perioodi põhinäitajad.

Teise küsimuse valgustamiseks tuleb õpetajal kasutada Keskomitee aruannet NLKP XXII kongressile, pöörates erilist tähelepanu plaani korregeeritud ülesannetele.¹

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 1. kd., lk. 56—57.

Et tundi elavamaks muuta, võib õpetaja kasutada alljärgnevat legendi. Istus kord Vana-Kreeka valmissepp Aisopos teeveerul. Mööda astus teekäija. See küsis Aisoposelt, kas linna on veel palju maad. Aisopos vastas talle vaid üheainsa sõnaga: «Minel!» Üllatunud teekäija astuski edasi. Aisopos aga, näinud nüüd, kui ruttu teekäija astus, kutsus ta tagasi ja ütles siis, kui palju kulub tal aega linna jõudmiseks.

Ka seitseaastaku viie aasta kokkuvõttest on näha, et see plaan täidetakse põhinäitajate osas ennetähtaegselt. Õpetaja juhib õpilaste tähelepanu viie aasta konkreetsetele tulemustele. «Milles seisneb meie plaanide sellise ennetähtaegse täitmise põhjus?» küsib õpetaja õpilastelt. Viimaste vastuseid täiendades toonitab õpetaja, et töötajad võitlevad üksmeelselt seitsme aasta plaani täitmise eest, sest kõigi meie plaanide eesmärgiks on rahva heaolu tõstmine. Sellest ka too tööentusiasmi, mille kohta iga päev toob andmeid meie ajakirjandus ja mida me iga hetk võime enda ümber näha. Õpilastelt võib küsida, mida nad teavad töötajate massilisest võitlusest seitsme aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Soovitav on, et nad tooksid selle kohta näiteid oma rajooni ja vabariigi tööstusettevõtete, ehituste, sovhooside ning kolhooside elust.

Tunniplaani neljandat punkti ette valmistades peab õpetaja kasutama N. S. Hruštšovi ettekannet NLKP programmi kohta, milles on eredalt valgustatud töötajate võitlust meie maa majandusliku võimsuse suurendamise eest. Õpilaste tähelepanu tuleb eriti pöörata sellele, et peamist mõju maailmarevolutsiooni arengule osutavad võitnud sotsialismi maad just oma edusammudega majanduse alal.

Iseseisvaks koduseks tööks võib õpilastele anda niisugused küsimused:

1. Millised on seitsme aasta plaani peamised ülesanded?
2. Kuidas täidetakse seitsme aasta plaani?
3. Milles seisneb Nõukogude Liidu majandus-, tehnika- ja kultuurialaste edusammude maailma-ajalooline tähtsus?

KOMMUNISTLIKE ÜHISKONDLIKE SUHETE KUJUNEMINE

47. tund. Riikliku üldrahvaliku omanduse edaspidine kasv ja arendamine

Üleminek kommunismile kujutab endast uute tootlike jõudude ja tootmissuhete kujunemise ühtset protsessi. Sotsialistlikud tootmissuhted muutuvad järk-järgult kommunistlikeks, mille aluseks saab ühtne üldrahvalik omandus.

Õpilastele tuleb selgitada, millised on kommunistliku omanduse kujunemise teed.

Uue materjali õppimisele peab eelnema vestlus, mille ajal on vaja õpilastele meenutada omanduse kahe vormi olemasolu sotsia-

lismi ajal, nende ühiseid jooni ning erinevusi, riikliku omandivormi juhtivat osa sotsialistliku tootmise arendamisel.

Uut materjali võib õpetaja esitada jutustusena, tuginedes alljärgnevale plaanile.

1. Riikliku ja kommunistliku omanduse erinevused.
2. Riikliku omanduse arengu põhitööd kommunistliku omanduse suunas.
3. Sovhoosid teel kommunismile.

Esimese küsimuse selgitamisel tuleb õpilaste tähelepanu pöörata riikliku ja kommunistliku omanduse järgmistele olulistele erinevustele.

Esiteks, riiklikud tootmisvahendid kuuluvad kahele klassile ja intelligentsile. Kommunistlik omand on aga klassideta ühiskonna töötajate ühisvara. Teiseks, riikliku omandivormi raames eksisteerib kaupade ostmine ja müümine, kommunistliku omanduse puhul aga rahalis-kaubalisi suhteid ei kehti. Kolmandaks, riiklikes ettevõtetes on töötaja ja ettevõtte vaheliste suhete aluseks töö eest rahaga tasumise vorm, kommunistliku omanduse puhul töö eest tasu ei maksta.

Niisiis peab riiklik sotsialistlik omandus muutuma üldrahvalikuks kommunistlikuks omanduseks.

Iseloomustades riikliku omanduse arenemise põhimisi teid, rõhutab õpetaja nii riikliku omanduse koguselist kasvu, kui ka selle radikaalset kvalitatiivset muutumist.

Teise küsimuse õppimisel peavad õpilased veenduma, et riiklik omandus suureneb pidevalt. Andmed riikliku omanduse kasvu kohta võib võtta N. S. Hruštšovi ettekandest NLKP programmi kohta ja Keskkomitee aruandest NLKP XXII kongressile.

Riikliku omanduse kvalitatiivsest muutumisest räägivad tööstusliku tootmise kontsentratsioonimäära kasv, tootmise organiseerimise ning ettevõtete juhtimise täiustamine jne.

Rikkalikku faktilist materjali riiklike ettevõtete kontsentratsioonimäära kasvu kohta leiab õpetaja NLKP XXII kongressi dokumentidest. Võtame näiteks kahekümne aasta peale kavandatud määratu suurte hüdroelektrijaamade rajamise. Ainuüksi 6 miljardi kilovatise võimsusega Alam-Obi hüdroelektrijaam ületab oma võimsuselt kõik praegu olemasolevad ja ehitatavad hüdroelektrijaamad maailmas. Tulevikus on ette nähtud kogu Nõukogude Liitu haarava ühtse energiasüsteemi loomine. See on eredaks näiteks selle kohta, millised võimalused avanevad sotsialismi tingimustes tootmise kontsentreerimise suurendamiseks.

Riikliku omanduse kvalitatiivne muutumine avaldub ka spetsialiseerimise ja koopereerimise edasises täiustumises, sõsarettevõtete otstarbekohases kombineerimises. Õpilastele on vaja selgitada, mida tähendab tootmise spetsialiseerimine, koopereerimine ja kombineerimine. Neile tuleb soovitada lugeda seda kohta NLKP prog-

rammist, kus toonitatakse, et ühetüübilise toodangu valmistamine peab koondatama eelkõige spetsialiseeritud suurettevõtetesse.

Seejärel on vaja õpilastele tutvustada riiklike ettevõtete juhtimise printsiipe ja nende edasist täiustumist vastavalt sellele, kuidas me läheme üle kommunismile.

Ettevõtete juhtimise tähtsaimaks printsiibiks on demokraatliku tsentralismi printsiip, mis nõuab tsentraliseeritud riikliku juhtimise õiget seostamist kohalike organite ning tööraha laiade hulkade loova aktiivsuse kasvuga. Õpilastele on vaja rääkida sellest suurest osatähtsusest, mida tehastes, kaevandustes, sovhoosides ja teistes riiklikes ettevõtetes etendavad alalised tootmisnõupidamised.

Selle tähtsa töövormi kaudu haaratakse tööliste laiad hulgad, insener-tehnilised töötajad ning teenistujad aktiivselt kaasa tootmise juhtimisele. Mõnele õpilasele võib teha ülesandeks vestelda töötajatega, kes võtavad osa alalistest tootmisnõupidamistest, ja välja selgitada, missuguseid küsimusi neil nõupidamistel lahendatakse. Niisuguste massiliste juhtimisorganite osatähtsus suureneb edaspidi veelgi. Sotsialistliku tootmise tormiline arenemine nõuab juhtimise vormide ja meetodite alalist täiustumist. Õpilastega on vaja vestelda tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise uuest süsteemist, pöörates erilist tähelepanu NLKP Keskkomitee otsusele selles küsimuses. Samuti tuleb õpilaste tähelepanu juhtida sellele, et 1962. aastal moodustati suured majanduspiirkonnad ning et neis loodi koordineerimise ja planeerimise nõukogud.

Uue materjali esitamise lõpul on vaja veel kord anda üldine lühiseloostus sovhooside kui riiklike põllumajanduslike ettevõtete kohta. Siinkohal on vaja toonitada, et sovhooside osatähtsus põllumajanduslikus tootmises kasvab pidevalt. Sovhoosid toodavad 40% meie maal varutavast teraviljast, 28% lihast ja 32% piimast.

Õpilastel tuleb need andmed oma koduste tööde vihikutesse märkida ning ühtlasi koguda näiteid oma rajooni ning vabariigi elust.

Peale selle võib õpilastele anda järgmised küsimused, millistele nad kodus peavad suulised vastused ette valmistama.

1. Milles erineb riiklik omandus kommunistlikust omandusest?
2. Kuidas kasvab riiklik omandus kahekümne aasta jooksul? (Tuua näiteid.)
3. Milles avalduvad kvalitatiivsed muutused riiklikus omanduses?

Märgitud ülesande täitmiseks peavad õpilased õpikust läbi lugema lk. 250—251.

48. tund. Kolhoosliku omanduse üldrahvaliku omanduse tasemele tõstmise teed

Vaadeldav küsimus on eelmistes tundides läbi võetud materjali otseseks järjeks ja seda vaadeldakse nende teadmiste alusel, mis õpilastel on kolhoosidest kui kolhooslik-kooperatiivse omanduse ettevõtetest.

Selles tunnis on vaja õpilastele selgitada kolhoosliku omanduse üldrahvalikule omandusele lähenemise ja nende ühinemise põhiliste protsesside olemust.

Uut materjali võib esitada alljärgneva plaani kohaselt:

1. Kolhoositootmise suurendamine ja kolhoosliku omanduse kasv.
2. Ühismajapidamise kasvav tähtsus kolhoosnike vajaduste rahuldamisel.
3. Kolhoosidevaheliste sidemete arenemine.
4. Kolhooslike tootmisvahendite ja riiklike tootmisvahendite ühtesulamine.

Vastavalt sellele plaanile on õpetajal soovitav analüüsida kolhooslik-kooperatiivse omanduse mahulist ning kvalitatiivset muutumist, et õpilastele saaks selgeks NLKP programmi seisukoht, milles räägitakse, et küla edasiliikumine kommunismile toimub niivõldi sovhooside kui ka kolhooside edasiarendamise ja täiustamise teel. NLKP programmist võib tuua järgmise väljavõtte: «Kolhoosikorra majanduslik õitseng loob tingimused selleks, et kolhooslik omandus läheneb järk-järgult üldrahvalikule omandusele ja sulab tulevikus temaga ka ühte ühtseks kommunistlikuks omanduseks.»¹

Õpilastele peab selgeks saama, et kommunismile üleminekul ei asendata üht omanduse vormi teisega, vaid kolhooslik omandus tõuseb järk-järgult üldrahvaliku omanduse tasemele. Õpilasi on vaja hoiatada, et nad neid muutusi lihtsustatult ei mõistaks.

Rääkides kolhooside suurendamisest, võib seda illustreerida järgmise tabeliga.

	1940	1950	1953	1954	1955	1960	1961
Kolhooside arv NSV Liidus (tuhandis)	236,9	123,7	93,7	89,0	87,5	44,9	41,3

See tabel tuleb tahvlile joonistada ja lasta õpilastel see oma vihikutesse kanda.

Andmeid niisuguse tabeli jaoks võib leida kogumikest «Народное хозяйство СССР» (1956. a. lk. 100) ja «Народное хозяйство СССР в 1960 году» (lk. 361).

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 265.

Selleks et näidata, kuidas kolhoosid on muutunud kõrgesti mehhaniseeritud suurmajapidamisteks, on otstarbekohane koostada umbes selline tabel.¹

NSV Liidu põllumajanduses oli	tuhandeis	
	1945	1. VII 1960
traktoreid (arvestatud 15-hobujõulistest)	491	1921
teraviljakombaine	148	526
veoautosid	62	776

Vastavalt sellele, kuidas kasvab ühiskondlik majapidamine, suudab põllumajanduslik artell üha täielikumalt rahuldada kolhoosnike vajadusi kõige tarviliku osas ning kolhoosnike isiklik abimajapidamine kaotab oma tähtsuse. Selle illustreerimiseks võib õpetaja tuua konkreetseid näiteid (Kurski oblasti Kalinovka küla kolhoos jt.). Partei peab seda teed õigeks, enne seda on aga vaja kolhoosides ette valmistada tingimused paljuharuliste majapidamiste loomise näol. Õpilastelt võib küsida, kas nad teavad tuua näiteid kohalikust elust selle kohta, et kolhoosnik on oma initsiatiivil aiamaad vähendanud. Seejuures on vajalik, et õpetajal oleks andmeid niisuguste kolhooside kohta.

Plaani kolmanda küsimuse selgitamisel võib õpetaja märkida, et üheks levinumaks kolhoosidevahelise organisatsiooni vormiks on ehitusorganisatsioonid. Peale selle on olemas kolhoosidevahelised elektrijaamad, remonditöökojad, tellisetehased jne.

Viimastel aastatel on hakatud rajama kolhoosidevahelisi kulturi- ja elukondlikke hooneid. On tähtis märkida, et põllumajanduslike tootmisvalitsuste moodustamine vastavalt NLKP Keskkomitee märtsipleenumi (1962. a.) otsusele aitab kolhoosidevahelisi sidemeid ka edaspidi laiendada.

Plaani viimase küsimuse iseloomustamiseks on soovitatav varakult leida näiteid kohalikust elust, millised illustreeriksid kolhoosliku omanduse ühtesulamist riikliku omandusega.

Koduseks tööks võib õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Missugused olulised muutused on toimunud kolhooside jagamatu is fondides?
2. Millised on kolhoosnike isikliku abimajapidamise väljasuremise tingimused?
3. Mida kujutab endast kolhoosidevaheline omandus?
4. Kuidas toimub kolhoosliku omanduse ühtesulamine üldrahvaliku omandusega?

Maakoolide õpetajail on otstarbekohane anda õpilastele niisugune ülesanne: koguda tunnis esinemiseks materjal ühiskondliku majapidamise toodangu kasvu, kolhoosnike rahaliste sisse-

¹ Vt. «СССР в цифрах в 1960 г.» Госполитиздат, 1961, lk. 200.

tulekute suurenemise ja jagamatute fondide kasvu kohta ning samuti selle kohta, kuidas on majapidamised varustatud traktorite ning teiste põllumajandusmasinatega. Ülesande võib jaotada nii, et iga õpilane koguks andmeid ühe ülalmärgitud küsimuse kohta.

Tunniks ettevalmistumisel võib õpetaja kasutada artiklit «От социалистической собственности к коммунистической», mis on avaldatud ajakirjas «Политическое самообразование», 1962. a. nr. 1.

Õpikust peavad õpilased läbi lugema lk. 251—254.

49. tund. Sotsiaalsete, majanduslike, kultuuriliste ja elukondlike erinevuste kaotamine linna ning maa vahel

Tunni eesmärgiks on näidata õpilastele, mil viisil lahendatakse suur sotsiaalne probleem — likvideerida olulised erinevused linna ja maa, töölisklassi ning kolhoositalurahva vahel.

Uut materjali võib õpilastele jutustada järgmise plaani alusel:

1. Linna ja maa vaheliste oluliste erinevuste kaotamise peamiseks teeks on põllumajanduse mehhaniseerimine ning elektrifitseerimine, elamute, elukondlike ja kultuuriasutuste ehitamine, kolhoosnike kultuuri- ning tehnikaalaste teadmiste kasv.
2. Töö põllumajanduses muutub industriaalse töö eriliigiks.
3. Klassidevaheliste piiride kadumine.

Pärast seda, kui õpilastele on selgeks tehtud linna ja maa vaheliste erinevuste olemus, võib jutustada sellest, millised on nende oluliste erinevuste likvideerimise peamised teed, tuues näiteid tööstuse mõjust põllumajanduslikule tootmisele maaelu ja selle kultuuri ümberkujundamisel. Sedavõrd, kuidas areneb kommunismi ehitamine, toimub põllumajandusliku tootmise igakülgne mehhaniseerimine ja elektrifitseerimine, mis muudab kolhoosnike töö iseloomu ja lähendab seda tööstustöölise tööle, mille tagajärjel küla ilme muutub niivõrd, et maainimeste elukondlikud tingimused ei erine enam linnaelanike omadest. Küla ilme muutub juba praegu. Klubid, lastesõimed, saunad ning teised kultuuri- ja kommunaalasutused muudavad kolhoosnike elu-olu. Seoses nende küsimustega on otstarbekohane NLKP programmist ette lugeda see koht, kus räägitakse tuleviku agraar-industriaalkoondistest, millistes põllumajandus on orgaaniliselt ühendatud tööstusega.¹

Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele, et oluliste erinevuste kaotamine linna ja maa vahel toimub kolhoosliku omanduse üldrahvalikuks omanduseks muutumise alusel. Samal alusel küstuvad klassipiirid töölisklassi ja talurahva vahel. Käesoleval ajal asuvad need üksteisele sõbralikud klassid erinevais sotsiaalsetes

¹ Vt. «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 270.

tingimustes, kuivõrd nende tööalane tegevus on seotud erinevate ettevõtete ja erinevate omanduse vormidega.

Kommunism kehtestab täieliku võrdsuse, s. o. kõigi töötajate ühesugused suhted kõigi tootmisvahenditega ja ühiskondliku tööga. Siin ei ole klassierinevusi. Kõik ühiskonna liikmed on töötajad ja saavad võrdselt materiaalseid hüvesid vastavalt oma vajadustele.

Uue materjali esitamise võib lõpetada N. S. Hruštšovi sõnadega, et «seega on klassideta kommunistlik ühiskond inimühiselu organiseerimise kõrgeim vorm».¹

Tunniks ettevalmistamisel on õpetajal kasulik tutvuda artiklitega «Ясная перспектива перехода деревни к коммунизму («Коммунист», 1961, № 14) ja «На пути к бесклассовому обществу» («Коммунист», 1962, № 1).

Koduseks tööks võib õpilastele anda niisugused küsimused:

1. Milles avalduvad olulised erinevused linna ja maa vahel ja mis on selle aluseks?
2. Missugusel teel kaotatakse olulised erinevused linna ja maa vahel?
3. Millised tingimused on vajalikud klassipiiride kadumiseks töölisklassi ja talurahva vahel?

Opikust tuleb õpilastel lugeda lk. 254—257.

50. tund. Kolhoosid on talurahvale kommunismi kooliks

Tunni eesmärgiks on näidata, et tootmise organiseerimise ja juhtimise printsiibid kolhoosides võimaldavad kasvatada kolhoosnikuid kommunismi vaimus.

Selle küsimuse tundmaõppimist on otstarbekohane alustada ekskursiooniga mõnesse kolhoosi, misjärel korraldada vestlus ekskursiooni ajal saadud tähelepanekutest.

Uut materjali võib esitada niisuguse plaani järgi:

1. Ühiskondlike ja isiklike huvide seostamine kolhoosis.
2. Kolhoosi majandusliku tegevuse organiseerimine.
3. Kolhoos on talurahvale kommunismi kooliks.

Enne, kui asuda esimese küsimuse vaatlemisele, on vaja lühikeses sissejuhatuses toonitada, et kolhooslik-kooperatiivne süsteem on sotsialistliku ühiskonna lahutamatu koostisosa. Kolhooslik majapidamise vorm vastab täielikult küla kaasaegsete tootlike jõudude arengu tasemele ja nõuetele. Seejärel tuleb põhjalikult lahti mõtestada ühiskondlike ja isiklike huvide õige seostamise printsiip kolhoosis, näidates, et jutt on mitte ainult kolhoosi ühismajapidamise ja tema liikmete isikliku abimajapidamise õigest vahekorrast, vaid ka riiklike, kolhoosi ja iga üksiku kolhoosniku

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 1. kd., lk. 196.

huvide seostamisest. Kolhoosi ei saa vaadelda lahus kogu maa rahvamajanduse tervikust. Ainult riigi efektiivse abi korral saab kolhoosi ühismajapidamine edukalt areneda.

Kolhoosnikute materiaalne heaolu sõltub mitte ainult kolhoosi ühismajapidamise olukorrast, vaid ka riigi majanduslikust võimsusest. Vajalikku materjali selle küsimuse kohta leiab õpetaja NLKP programmist.

Edasi on vaja näidata, kuidas kolhoosides konkreetselt viiakse ellu ühiskondlike ja isiklike huvide seostamise printsiipi, ning märkida, et selle printsiibi alahindamine tekitab riigile, kolhoosile ja kolhoosnikutele korvamatut kahju. Muuseas võib viidata NLKP Keskkomitee märtsipleenumi (1962. a.) otsusele, milles juhiti tähelepanu sellele, et tuleb suurendada kolhoosnikute isiklikku materiaalsel huvi töö tulemuste vastu. Partei annab praktilist nõu, kuidas kolhoosikorras peituvaid võimalusi ja eeliseid paremini ära kasutada.

Järgnevalt on vaja õpilasi tutvustada sellega, kuidas käesoleval ajal organiseeritakse kolhooside majanduslikku tegevust. See toimub kollektiivse töö korras, kaasaegset põllumajandustehnikat, teaduse saavutusi ning eesrindlikke kogemusi rakendades.

Õpilased peavad aru saama, et põllumajandusliku artelli ühiskondlikuks aluseks on ühiskondlikud tootmisvahendid, millised moodustavad kolhooside jagamatu fondi. Jagamatute fondide suurendamine on kolhooside ühismajapidamise arendamise ja kolhoosikorra tugevdamise üheks tähtsamaks tingimuseks. Siinkohal on vaja selgitada, millist tähtsust omasid NLKP Keskkomitee veebruaripleenumi (1958. a.) otsused, mis puudutasid MTJ-ide reorganiseerimist ja kolhoosidele põllumajandustehnika müümist, samuti partei ja valitsuse järgnevad otsused selles küsimuses, eriti aga NLKP Keskkomitee novembripleenumi (1962) otsust NSV Liidu majanduse arendamise ning selle parteilise juhtimise ümberkorraldamise kohta.

Kolhoosnikutel on kolhoosipere majapidamise näol kindla suusega abimajapidamine. Õpilastel on vaja teada, et kolhoosipere on niisugune töötav perekondlik ühendus, kelle käsutuses on väike õueaiamaa, elumaja, loomad, linnud ja põllumajanduslik väikeinventar. Seejuures on tarvis rõhutada, et kolhoosipere abimajapidamine on ajutine nähtus. Õpetaja võib NLKP programmist ette lugeda järgmise seisukoha: «Kui kolhooside ühismajapidamine suudab täielikult asendada kolhoosnikute isiklikku abimajapidamist, kui kolhoosnikud ise veenduvad, et õueaiamaa pidamine ei ole neile kasulik, siis loobuvad nad sellest vabahtlikult.»¹

Käsitledes töö organiseerimist kolhoosides, on vaja õpilasi

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 269—270.

tutvustada sellega, mida kujutavad endast tootmisbrigaadid — kompleksed ja spetsialiseeritud —, missugune kord kehtib brigaadidele vajaliku maa-ala, inventari, tööloomade, põllumajandushoonete jm. kinnistamisel. On tarvis jutustada, kuidas brigaadides organiseeritakse tööd tükitöö alusel, rakendades põllumajandusliku artelli liikmete koosoleku poolt kinnitatud töönorme ja hindeid, ning kuidas kontrollitakse brigaadide töö kvaliteeti.

Edasi võib õpilastele jutustada sellest, kuidas praegu lahendatakse kolhoosielu põhiküsimusi vastavalt põllumajandusliku artelli põhikirjale ning millised on artelli liikmete õigused ja kohustused. Materjali selle kohta on avaldatud NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 6. märtsi 1956. a. määruses «Põllumajandusliku artelli põhikirjast ning kolhoosnikute initsiatiivi edasisest arendamisest kolhoositootmise ja artelli tegevuse juhtimise organiseerimisel». See määrus annab põllumajanduslikele artellidele õiguse muuta ja täiendada põhikirja üksikuid punkte oma kolhoosi konkreetseid tingimusi arvesse võttes.

Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida ka NLKP programmis märgitud vajadusele kindlustada kolhoosidemokraatia ja kolhooside kollektiivse juhtimise printsiibi edasist arendamist.

Õpilastel peab kujunema kindel veendumus, et kolhoos on demokraatlik organisatsioon.

Lõpuks avab õpetaja NLKP programmi targa ning lihtsa formuleeringu — «Kolhoosid on talurahva kommunismi kool» — tähenduse. See formuleering räägib, et nõukogude talurahvas läheb kommunismi kolhooside kaudu. Partei juhib kolhoositalurahva tähelepanu sellele, et kommunismi ehitamine tähendab ennekõike kolhooside ühismajapidamise tugevdamist, kollektiivse töö viljakuse tõstmist. Kolhoos ühendab ja organiseerib talurahvahulki kommunismi ehitamisel. Kolhoosid saavad talurahvale kommunismi kooliks, majandamise ja tootmise juhtimise kooliks, kasvatamise kooliks.

Iseseisvaks koduseks tööks tuleks õpilastele anda niisugused küsimused:

1. Mida kujutab endast kolhoos kui majapidamise ühiskondlik vorm?
2. Kuidas on organiseeritud töö kolhoosis?
3. Kuidas mõista formuleeringut: «Kolhoos on talurahvale kommunismi kooliks.»

Õpetajale on kasuks, kui ta tutvub ajakirjas «Коммунист» (1961, № 11) avaldatud artikliga «Колхозы — школа коммунизма для крестьянства».

51. tund. Sotsialistliku töö muutumine kommunistlikuks tööks

Selle teema omandamine sõltub suurel määral sellest, kuiõrd põhjalikult ja sügavalt õpilased õppisid tundma kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise teede küsimust.

Opilastele on vaja selgitada, missugused on vaimse ja füüsilise töö ühtesulamise teed, töö iseloom kommunisti ajal ja kuidas töö muutub inimese esimeseks eluvajaduseks.

Arvestades neid teadmisi, mis õpilastel on juba töö iseloomu kohta sotsialistlikus ühiskonnas, oleks vaja läbi viia lühike vestlus järgmistes küsimustes:

1. Mida kujutab endast töö sotsialismi ajal?
2. Milles avalduvad olulised erinevused vaimse ja füüsilise töö vahel sotsialistlikus ühiskonnas?
3. Mida kujutavad endast töö materiaalsed ja moraalsed stiimulid?

Uut materjali on otstarbekohane esitada jutustusena, tuginedes järgmisele plaanile:

1. Sotsialistliku töö järk-järgult kommunistlikuks ümberkasvamise materiaalne alus.
2. Vaimse ja füüsilise töö vaheliste oluliste erinevuste kaotamise teed.
3. Töötingimused kommunisti ajal.
4. Kommunistliku töö põhjooned.

Plaani esimese küsimuse selgitamisel tuleb õpilastele meenutada, et kommunisti materiaal-tehnilist baasi ei looda mitte selle baasi enda pärast, vaid et see on abinõu, mille kaudu lahendatakse paljud sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid, sealhulgas ka probleem töö muutumisest esimeseks eluvajaduseks. Kommunisti materiaal-tehnilise baasi loomine mitte ainult et nõuab kõrge kvalifikatsiooniga ja igakülgset arenenud töötajat, «meistrit igal alal», vaid see ühtaegu ka kindlustab niisuguse töötaja ettevalmistamise, loob selleks tingimused. Kommunisti materiaal-tehnilise baasi loomine kutsub esile põhjalikud muutused töö iseloomus ja suhtumises töösse.

Uue materjali tutvustamise käigus on otstarbekohane õpilastele esitada selliseid küsimusi, nagu: kas kõrgesti arenenud tehnika puhul on kommunisti ajal inimese töö tarvilik? Kas masinad suudavad teha kõiki inimtöö operatsioone?

Õpilaste vastuste üldistamisel on kasulik näiteid tuua säärase ekslike vaadete kohta, milles tööd kommunisti ajal kujutatakse mänguna, ajaviitena, «nupule vajutamisena» jms. Plaani esimese küsimuse juures on vaja selgitada, et kommunist ei vabasta ühiskonda tööst ja et seal pole kohta parasiitidele.

Keskseks küsimuseks uues materjalis on vaimse ja füüsilise töö vaheliste oluliste erinevuste kaotamine kommunisti ajal. Selle küsimuse selgitamist kergendab kooli side eluga ja tootmisega. Õpilased tunnevad juba paljusid tööprotsesse. Seepärast võib neile esitada küsimuse, kas nad teavad tööstusettevõtteis niisuguseid tööalasid, kus vaimne ja füüsiline töö on omavahel orgaaniliselt seotud. Õpilastele võib soovitada, et nad jälgiksid näiteks operaatorite tööd ettevõtteis, kus nad viibivad tootmisõppusel.

Kõige selle juures peab õpilastele selgeks saama, et vaimse ja füüsilise töö vaheliste oluliste erinevuste kaotamine ei tähenda veel seda, et kommunismi ajal poleks üldse füüsilist tööd.

Kommunistlikku töösse suhtumist kujundab kõige paremini töö materiaalsed ning moraalsed stiimulid õige seostamine.

Kommunistliku töö brigaadide küsimusega võiksid õpilased tutvuda iseseisvalt. Selleks võib neile teha ülesandeks tutvuda mõnes ettevõttes ühe kommunistliku töö brigaadiga või kommunistliku töö eesrindlase elu ning tööga ja sellest tunnis lühike ettekanne teha.

Et luua õpilastes kujutlus töötingimustest kommunismi ajal, võib juba olemasolevaid ettevõtteid kirjeldada umbes järgmiselt: «Te astute tehase tsehhi. Siin pole ei tahma, ei müra ega elu ohustavaid suuri hoorattaid. Mehhanismid ja agregaadid on asetatud metallist või plastmassist katete alla. «Targad» masinad alistuvad kuulekalt inimesele, sest ta tunneb nende «hinge». Tööruumid on täis valgust, puhast osoonirikast õhku. Ümberringi kasvavad lilled.»

Selgitades kommunistliku töö peamisi iseloomujooni, on vaja õpilasi tutvustada V. I. Lenini artikliga «Põlise elulaadi purustamiselt uue loomisele». (Teosed 30. kd., lk. 476—478). Selles artiklis on antud iseloomustus töö kohta kommunismi ajal, mida võib ette lugeda, pöörates õpilaste tähelepanu mõistetele «tasuta töö», «vabatahtlik töö», «normiväline töö», «töö kui harjumus ja vajadus».

On vaja, et õpilased õigesti mõistaksid, mida tähendab töö kui terve organismi vajadus. Sel eesmärgil võib neile esitada küsimuse: missugused on inimese esmajärgulised eluvajadused? Vastuste arutamise käigus on vaja õpilasi suunata järeldusele, et kommunismi ajal saab töö inimesele niisamasuguseks eluvajaduseks, nagu seda on toit, riietus, elamu, kultuurne puhkus jms.

Tunni lõpetame kokkuvõttega, et kommunistliku töö võidulepääs kujuneb inimese suurimaks võiduks tema enese üle, vanade harjumuste ning vanade teguviiside üle.

Iseseisvaks koduseks tööks võib õpilastele teha ülesandeks koguda andmeid ettevõtte tööliste kultuurilise ja tehnilise taseme kasvu kohta. Seda võib teha umbes järgmise skeemi alusel:

1. Tööliste üldarv tsehhis (kolhoosnikute arv põllumajanduslikus artellis, tööliste arv sovhoosis).
2. Tööliste arv, kelle haridus on alla seitsme klassi; seitse ja kümme klassi; tööliste arv, kes on lõpetanud tehnikumi või ülikooli.
3. Kui paljud neist õpivad?

Tehases või vabrikus võib neid andmeid saada töö- ja töötasu osakonnast või siis ametiühinguorganisatsioonilt.

Erilist tähelepanu on vaja osutada sellele, et iga õpilane saaks konkreetse ülesande, mis ei dubleeriks teiste õpilaste omi.

Kogutud materjalist räägivad õpilased järgmises tunnis.

Kodus võiksid õpilased kirjutada töö teemal: «Millisena ma kujutlen tööd kommunistlikus ühiskonnas?»

Tunniks ettevalmistumisel tuleb õpetajal kasutada NLKP XXII kongressi materjale ja järgmisi brošüüre: Г. Е. Глезерман, «Коммунизм и труд». (Госполитиздат, 1961), Е. Л. Маневич, «Труд умственный и труд физический» (изд. «Знание», 1961), Г. Арэфьев, «О превращении труда в первейшую жизненную потребность» («Политическое самообразование» № 3, 1961.).

Head faktilist materjali selle tunni teemal võib leida ajalehe «Pravda» 1961. a. 24. detsembri numbril rubriigist «Коммунизм утверждает на земле труд».

Ühiskonnaõpetuse õpikust peavad õpilased läbi lugema § 39.

52. tund. Rahva materiaalse heaolu edasine kasv ja üleminek kommunistlikule jaotusprintsibile

Selles tunnis viiakse lõpule kommunismi sotsiaal-majanduslike probleemide arutelu. Õpilased teavad juba, missuguseks kujuneb kommunistlik tootmine, missugune omandivorm valitseb kommunismi ajal, kuidas muutub töötajate kultuuriline ja tehniline tase. Seepärast tuleb käesolevas tunnis õpilastele selgitada materiaalsete ja kultuurihüvede jaotamise kommunistliku printsiibi olemust.

Uue materjali esitamise plaan võiks olla järgmine:

1. Kommunistliku tootmise eesmärk.
2. Mida räägitakse NLKP programmis NSV Liidu töötajate heaolu edasisesest tõstmisest.
3. Töö järgi jaotamise printsiibi tugevdamise tähtsus kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil.
4. Missugused on kõige tähtsamad tingimused üleminekuks kommunistlikule printsiibile: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi.»

Kommunistliku tootmise eesmärgist rääkides on vaja toonitada, et «kommunismi karikas on küllusekarikas, kust igaüks ammutab tarviduse järgi». Järelikult, kommunismi ajal on tootmine allutatud materiaalsete ja vaimsete hüvede külluse loomise eesmärgile, et rahuldada töötajate vajadused vastavalt nende nõudmistele. Kuid küllus ei saabu iseenesest. Külluse saavutamise aluseks on tootlike jõudude hiiglaslik arenemine ja tööviljakuse kasv.

On vaja, et õpilased sügavalt tunnetaksid NLKP programmis püstitatud ülesande kogu suurust ja grandioossust: saavutada 20 aasta jooksul kõige kõrgem elatustase maailmas. Õpetaja võib jutustada, missugused heaolu tõstmise probleemid lahendatakse esimesel kümmeaastakul, missugused 20 aasta pärast.

Otstarbekohane on õpilastele rääkida ka ühiskondlike tarbimisfondide kasvust ja selgitada, et need fondid on üks osa rahva

tulust, mis eraldatakse ühiskonna sotsiaalseteks ja kultuurilisteks vajadusteks, mida elanikkond saab tasuta.

Meie maal on juba kehtestatud tasuta arstiabi, kooliharidus jne. Kahekümne aasta pärast aga suureneb tunduvalt nende materiaalse ja vaimsete hüvede loetelu, mida nõukogude inimesed kasutavad tasuta.

Selle illustreerimiseks on otstarbekohane ette lugeda vastav lõik NLKP programmist.¹

Kolmandat küsimust selgitades juhib õpetaja õpilaste tähelepanu sellele, missugust parandamatut kahju võib tuua võrdsustamine töötasus, ja rõhutab seda tähtsust, mis on töö järgi jaotamise printsiibil kuni kommunismi ülesehitamiseni. Aastail 1961—1980 jääb töötajate tarviduste rahuldamise peamiseks allikaks töö eest saadav tasu. Siinkohal on vaja koos ülaltooduga põhjalikult selgitada ühiskondlike fondide kasvavat osatähtsust töötajate heaolu tõstmisel, rõhutades seejuures, et ühiskondlike tarbimisfondide pidev suurendamine kujutab endast kommunistlikku teed rahvahulkade heaolu tõstmisel.

1980. aastaks moodustavad ühiskondlikud tarbimisfondid umbes poole rahva reaalse sissetulekute kogusummast.

Enne, kui õpetaja hakkab jutustama kommunistlikule jaotusprintsiibile ülemineku tingimustest, võib õpilastega vestelda põhjustest, miks sotsialistlikus ühiskonnas ainelisi ja vaimseid hüvesid jaotatakse töö järgi. Kuivõrd seda küsimust teise teema juures juba käsitleti, siis suudavad õpilased sellele ammendavalt vastata.

Uue materjali esitamisel tuleb rõhutada, et üleminek vajaduste järgi jaotamisele nõuab ennekõike kõrget tootmistaset.

Kommunismi ehitamise peamine ülesanne ei seisa mitte selles, kuidas hüvesid jaotada, vaid selles, kuidas nende küllust luua. Kommunism on küllusekarikas, mis peab alati olema ääreni täidetud.

Rääkides teisest olulisest eeltingimusest — kõrgest teadlikkusest, võib tuua V. I. Lenini ütluse, et kommunism «eeldab niihästi teist tööviljakust kui praegu, kui ka mitte praegust väikekodanlast, kes on võimeline «asja ees, teist taga» — Romjalovski vaimuliku seminari õpilaste taoliselt — rikkuma ühiskondliku vara ladusid ja nõudma võimatut».²

Õpilastele on tarvis selgeks teha, et jaotamine vajaduste järgi ei tähenda luksust ega pillamist, vaid inimeste kindlustamist toiduga teaduslikult põhjendatud normide järgi, varustamist heade elamutega, mugavate ja kaunite rõivastega ning mitmekesiste vaimsete hüvedega. Kommunistlik jaotusprintsiip võidab siis, kui töö muutub igapäevase eluvajaduseks, kui kaotatakse olulised erine-

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 280—281.

² V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 438.

vused vaimse ja füüsilise töö vahel, kui on loodud materiaalse ning vaimsete hüvede küllus.

Õpetajale on kasulik tutvuda M. P. Sakovi brošüüri «Основной принцип коммунизма» (Госполитиздат, 1961), milles populaarsel kujul selgitatakse kommunistlikku jaotusprintsipi, ning veel artikliga «На пути к достижению самого высокого в мире уровня жизни», mis on avaldatud ajakirjas «Политическое самообразование» (1961, nr. 10).

Õpilaste kodune töö võiks koosneda kahest osast:

1. Teha kõigile õpilastele ettepanek näidata oma perekonnast võetud faktide varal, missugune tähtsus on ühiskondlikel tarbimisfondidel nõukogude inimeste elus. Selle iseseisva töö võib kirjutada koduste tööde vihikutesse.

2. Valmistuda suulisteks vastusteks järgmistele küsimustele:

1. Missugused ülesanded on püstitatud töötajate heaolu tõstmiseks NLKP programmis?
2. Miks on tarvis kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil tugevdada töö järgi jaotamise printsipi?
3. Missugune osatähtsus on ühiskondlikel tarbimisfondidel töötajate heaolu edaspidises kasvus?
4. Millised on kommunistlikule jaotusprintsibile ülemineku peamised eeltingimused?

Koduse ülesande täitmiseks peavad õpilased õpikust läbi lugema lk. 261—268.

53. tund. Uldrahvalikult riigilt ühiskonna kommunistlikule omavalitsusele

Vaadeldes sotsialismilt kommunismile ülemineku probleemi ja proletariaadi diktatuuri riigi üldrahvalikuks riigiks muutumise probleemi, on tarvis alla kriipsutada, et uus NLKP programm lähtub selle küsimuse lahendamisel marksismi-leninismi põhiseisukohtadest proletariaadi diktatuuri kohta ning arendab seda edasi vastavalt kaasaja tingimustele. Eriti tähtis on osutada järeldusele, mille tegi K. Marx üleminekuperioodi — proletariaadi diktatuuri — kohta, ja meenutada, et V. I. Lenin pidas seda järeldust kogu Marxi revolutsioonilise õpetuse kokkuvõtteks. Käesoleval ajal on marksismi-leninismi õpetus proletariaadi diktatuuri paratamatusest kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil leidnud praktilist kinnitust niihästi meie maal, kui ka rahvusvahelises ulatuses.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata NLKP programmis toodud proletariaadi diktatuuri ajaloolise missiooni definitsioonile. Järeldus, et sisemiste ülesannete seisukohalt pole proletariaadi diktatuur NSV Liidus enam vajalik, kujutab endast suure tähtsusega teoreetilist panust marksismi-leninismi teoriasse. Selle küsimuse

selgitamiseks tuleb kasutada V. I. Lenini teoseid, kus on näidatud proletariaadi diktatuuri olemus, määratletud selle ajaloolised ülesanded ja rõhutatud tema ajutist iseloomu.

Väga suur tähtsus on V. I. Lenini seisukohtadel proletariaadi diktatuurist kui klassivõitluse jätkamisest uutes tingimustes ja uutes vormides. Nendeks seisukohtadeks on: vajadus maha suruda kukutatud klasside vastupanu, töölisklassi ja töötavate talurahvahulkade liit kui proletariaadi diktatuuri alus ja kõrgeim printsiip, senisest kõrgem ühiskondliku töö organiseerimise aste, mis on peamiseks proletariaadi diktatuuris.

Neid seisukohti tundes suudavad õpilased paremini mõista proletariaadi diktatuuri ajalooliselt mööduvat iseloomu.

Järeldus, mis tehakse NLKP programmis üldrahvaliku riigi kujunemise kohta, kinnitab praktiliselt neid marksismi-leninismi klassikute seisukohti, et proletariaat võtab võimu enda kätte mitte selleks, et seda igavesti säilitada, ja et proletariaadi diktatuur pole mitte eesmärk omaette, vaid et see on vajalik üleminekuks klassideta ühiskonnale.

Pärast proletariaadi diktatuuri küsimuse läbiarutamist vestleb õpetaja käesoleva tunni teemal, kasutades selleks järgmist plaani:

1. Proletariaadi diktatuuri riigi muutumine üldrahvalikuks riigiks.
2. Meie maa siseülesanded ja sotsialistliku riigi osa nende lahendamisel.
3. Meie ühiskonna välisülesanded ja riigi säilitamise vajalikkus.
4. Riigi väljasuremise sotsiaalne alus.
5. Riigi väljasuremise majanduslik alus.
6. Riigi väljasuremise poliitiline alus.
7. Üldrahvalikust riigist kujuneva ühiskondliku omavalitsuse iseloom.

Vestluse käigus peavad õpilased omandama järgmised teadmised.

1. Ekspluataatorlike klasside likvideerimise ja sotsialismi lõpliku ülesehitamise tagajärjel kadus vajadus proletariaadi diktatuuri järele ning proletariaadi diktatuuri riik muutus üldrahvalikuks riigiks. Niisiis, vajadus töölisklassi diktatuuri järele kaob enne, kui riik välja sureb. Üldrahvalik riik säilib kommunismi täieliku võiduni. Õpetajal tuleb selgitada üldrahvaliku riigi iseärasused, milledest põhiliseks on see, et üldrahvalik riik ei ole mingisuguse klassi mahasurumise relvaks. Järgnevalt on vaja märkida, et kaasaegses sotsialistlikus ühiskonnas ei ole erineva sotsiaalse palgega klasse. Üldrahvalik riik tugineb ühtsele sotsiaalsele baasile ja väljendab seepärast mitte ainult rahva põhilisi, vaid tema kõiki huve. Üldrahvalik riik — see on niisugune riik, kus töölisklass täidab oma juhtivat osa diktatuuri kasutamata.

2. Meie maa arendamise siseülesanded seavad esiplaanile

majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimise, vajaduse kaitsta ja kindlustada sotsialistlike suhete progresseeruvat arengut. See kõik nõuab riigi kui üldrahvaliku organisatsiooni säilimist pikema aja vältel pärast kommunismi esimese faasi võitu. Juba üksnes selle tõttu jõuab riigi väljasuremise protsess lõpule alles siis, kui meie ühiskond on täielikult küps kommunistliku omavalitsuse jaoks.

3. Meie ühiskonna välisülesannete seisukohalt vaadatuna kaob riik alles siis, kui on tehtud lõpp pingelisele rahvusvahelisele olukorrale ning imperialistide agressiivsetele sepitsustele, siis, kui sotsialism on võitnud ja kindlustunud rahvusvahelises ulatuses.

4. Riigi väljasuremise sotsiaalseks aluseks on klasside ja klassierinevuste likvideerimine.

5. Riigi väljasuremise majanduslikuks aluseks on ühiskonna tootlike jõudude väga kõrge arengutasé, niisuguse külluse loomine, mil minnakse üle kommunistlikule jaotusprintsiiobile, mil töö muutub inimese esimeseks eluvajaduseks.

6. Riigi väljasuremise poliitiliseks aluseks on sotsialistliku demokraatia igakülgne arendamine, ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse edasine tõstmine riigi juhtimises, sotsialismi võit kõigis või kõige suuremais kapitalistlikes riikides. Veel pika aja vältel põimuvad omavahel riikliku juhtimise ja ühiskondliku omavalitsuse jooned ning riigi sisemised funktsioonid kaotavad järkjärgult oma poliitilise iseloomu.

7. Kommunistlik ühiskond saab kõrgestiorganiseeritud tööinimeste vastastikuse koostöö liiduks, kus juhtimisfunktsiooni täidavad ühiskondlikud organisatsioonid. Neil ei ole poliitilisi funktsioone ja nad kujutavad endast kommunistlikke ühiskondliku omavalitsuse organeid. Nad ühendavad endas nõukogusid, ametiühingulaseid, kooperatiivseid ja teisi töötajate massiorganisatsioone ning tagavad ühiskonna kõigi liikmete aktiivse osavõtu ühiskonna juhtimisest. Need organisatsioonid täidavad planeerimise, majanduse juhtimise, kultuurialaseid jt. funktsioone, mis on analoogilised riigi funktsioonidega, kuid hoopis täiuslikumad vastavalt uuele ajaloolisele epohhile.

Koduseks tööks võib õpilastele anda järgmised kaks küsimust:

1. Mispärast säilib NSV Liidus riik kommunismi täieliku võiduni?
2. Kuidas muutub sotsialistlik riik kommunistlikuks ühiskondlikuks omavalitsuseks?

Nendele küsimustele vastamiseks peavad õpilased tutvuma NLKP programmi teise osa 3. peatükiga ning õpikust läbi lugema § 41. Samuti võivad nad kasutada materjale ajakirjandusest.

54. tund. Demokraatia edasine arendamine kui sotsialistliku riigivõimu peamine arengusuund

Tunni eesmärgiks on õpilastele selgeks teha, et sotsialistliku riigivõimu arengu peasuund üleminekul sotsialismilt kommunismile kujutab endast demokraatia edasiarendamist ning täiustamist. Koos sellega peavad õpilased veenduma, et sotsialistliku demokraatia edasise arengu sihiks on selle muutumine üldrahvalikuks demokraatiaks.

Tundi tuleb alustada teema «Sotsialistlik demokraatia on uut ja kõrgemat tüüpi demokraatia» kordamisega. Vestluses võib käsitleda järgmisi küsimusi:

1. Milles seisneb sotsialistliku demokraatia olemus NSV Liidus ja mille poolest erineb see põhjalikult kodanlikust demokraatiast?
2. Millised on sotsialistliku demokraatia iseärasused teistes sotsialismileeri maades?

Pärast õpilaste vastuste täpsustamist analüüsib õpetaja demokraatia edasiarendamist kui peamist suunda üleminekul üldrahvalikult ja sotsialistlikult riigilt kommunistlikule omavalitsusele. Selle küsimuse valgustamist võib alustada jutustuse-vestluse vormis alljärgneva plaani alusel.

1. Kuidas võtab nõukogude rahvas osa riigivalitsemisest?
2. Riigi funktsioonide järkjärguline üleminek ühiskondlike organisatsioonide kätte.
3. Mis on demokraatia laiendamise peamine eesmärk sotsialistliku riigivõimu arendamisel?

Küsimus sellest, kuidas nõukogude rahvas võtab osa riigivalitsemisest, ei nõua põhjalikku selgitamist, kuivõrd õpilased on sellega juba küllalt tuttavad. Kindlasti teavad nad, et nõukogude inimesed aitavad kaasa töörahvasaadikute nõukogude tegevusele, teavad mitmesugustest rahvamajanduse ja kultuuriala töötajate nõupidamistest, seltsimehelikest kohtutest, rahvamalevatest jne.

Vähem teavad nad aga sellest, kuidas riigivõimu funktsioonid on juba läinud või käesoleval ajal lähevad ühiskondlike organisatsioonide kätte. Selle kohta tuleb õpetajal rääkida, et ametiühingud tegelevad nüüd niisuguste riiklike funktsioonidega, nagu seda on tööalased küsimused, rääkima peaks ka neist ühiskondlikest organisatsioonidest, kes kaitsevad ühiskondlikku korda ja kodanike õigusi.

Kõige keerukamaks on küsimus sotsialistliku demokraatia edasiarendamise põhiteedest. Antud juhul tuleb õpetajal endal leida vahendeid, et seda keerukat materjali põhjalikult valgustada.

Õpilastele peab selgeks saama, et sotsialistliku demokraatia arendamise esimeseks eesmärgiks on sotsialistliku riigi võimuorganite töömeetodite põhjalik täiustamine. Lihtsamaks muudetakse riigiaparaadi struktuur ja selle töö, kardinaalseid juhtimise

küsimusi lahendatakse tihedas seoses elu nõuetega, tugevdatakse sotsialistlikku seaduslikkust ning õiguslikku korda jne.

Teiseks eesmärgiks on riigivõimuorganite funktsioonide andmine ühiskondlike organisatsioonide kompetentsi. Kommunistliku laiahaardelise ehitamise perioodil suureneb ametiühingute, kommunistliku noorsooühingu ja kooperatiivide ning teiste organisatsioonide osatähtsus, millised haaravad rahvahulki ühiskondliku omavalitsuse loomisele.

Kolmandaks eesmärgiks on ühiskondlike organisatsioonide kaasatõmbamine sotsialistliku seaduslikkuse ja kodanike õiguste kaitsmisele, kuritegevuse täielikule väljajuurimisele sotsialistlikust ühiskonnast ning isiksuse igakülgsel arendamisele.

Riigi kui «sundimise aparraadi» väljasuremine ja õiguslikkuse kui käitumisnormide väljasuremine ei tähenda veel, et kommunistlikus ühiskonnas üldse ei kehtiks mingeid käitumise norme. Kommunistlikus ühiskonnas hakkavad kehtima kõigi poolt tunnustatavad kommunistliku ühiselu normid, millede täitmine saab nõukogude inimestele vajaduseks ja harjumuseks.

Uha sügavamalt laiendades sotsialistlikku demokraatiat, teeb sotsialistlik riik kommunistliku laiahaardelise ehitamise perioodil kõik selleks, et muutuda inimesi juhtivaist poliitilisest organisatsioonist ühiskondlikuks planeerimise organisatsiooniks, majanduslikuks ja kultuurilis-kasvatuseks organisatsiooniks, mis täidab kommunismi ajal säilivaid ühiskondlikke funktsioone.

Lõpetades jutustuse niisuguse järeldusega, võib õpetaja kodusse tööks anda järgmised ülesanded:

1. Valmistuda suuliseks vastamiseks küsimusele: mis suunas ja missugustel eesmärkidel arendab üldrahvalik riik sotsialistlikku demokraatiat?
2. Lugeda läbi NLKP programmi teise osa III jao esimene punkt: «Nõukogud ja riigivalitsemise demokraatlike printsiipide arenemine».

55. tund. Rahvuste õitseng ja nende lähenemine üksteisele

Varem õpitud materjali korrates avanevad õpilastele selles tunnis rahvussuhete kaks peamist tendentsi: rahvuste arenemine ja nende lähenemine üksteisele kommunismi ehitamise protsessis. Seepärast on vaja õpilastele selgitada sotsialistlike rahvuste edasise arenemise tingimusi ja nende üksteisele lähenemise teid.

Tundi võib läbi viia järgmise plaani alusel:

1. Varem õpitud materjali kordamine, mis puudutab sotsialistlike rahvusi.
2. Uue materjali esitamine:
 - a) NSV Liidu rahvaste sõpruse edasine arenemine;
 - b) sotsialistlike rahvuste lähenemine kommunistliku ehitustöö käigus;
 - c) võitlus natsionalistlike iganditega.

Õpilastele tuleb ülesandeks teha kodus läbi lugeda NLKP programmist lõik «Partei ülesanded rahvussuhete alal», õpikust § 42 ja ette valmistuda suuliseks vastuseks järgmistele küsimustele:

1. Millised tendentsid esinevad rahvussuhetes sotsialismi ajal?
2. Kuidas aitab kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine rahvusi üksteisele lähendada?
3. Kuidas soodustab nõukogude riigivõimu arenemine rahvuste lähenemist?
4. Millist mõju avaldab rahvuste lähenemisele rahvuskultuuride arendamine ning nende vastastikune rikastumine?
5. Miks on tarvis leppimatult võidelda natsionalistlike igandite vastu?

Pärast vestlust sotsialistlikest rahvustest (vt. tund «Rahvused sotsialismi ajal») tehakse kokkuvõte: sotsialismi võit meie maal võimaldas ajalooliselt lühikese perioodi vältel kõigi rahvuste majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise enneolematult kõrgele tasemele tõsta. Iga rahvuse edasine arenemine, kõigi NSV Liidu rahvaste ühised jõupingutused toovad määratu suurt kasu kogu sotsialistlikule ühiskonnale, sünnitavad sügavat rahvustevahelist lugupidamist, kindlustavad rahvuste sõprust. Täie õigusega nimetatakse Nõukogude Liitu rahvaste vennalikuks perekts, rahvaste sõpruse ning õitsengu maaks,

Seejärel selgitab õpetaja rahvuste lähenemise seaduspärasust, mis toimub sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodil. Rahvuste arenemises ja vastastikustes suhetes on alati kaks tendentsi. Üks neist väljendub iga rahvuse püüdes arendada oma rahvuslikku majandust ja kultuuri. Teine tendents avaldub rahvustevaheliste sidemete arenemises. On vaja näidata nende tendentside toimet ajaloo erinevail perioodidel, selleks konkreetset materjali kasutades.

Kapitalismi ajal on nende tendentside toime vastuoluline ja äbardonlik ning toob kaasa ühe rahvuse orjastamise teise poolt, kolonialismi ja rahvusliku rõhumise. Selle küsimuse kohta pakub väga eredat materjali N. S. Hruštšovi kõne, mille ta pidas ÜRO Peaassamblee istungjärgul (vt. N. S. Hruštšov, «Kõigile koloniaalrahvastele vabadus ja sõltumatus! Lahendada üldise desarmeermise probleem!», Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1960). Peale selle võib kasutada A. Azizjani artiklit «Строительство коммунизма и развитие национальных отношений» («Коммунист», 1961, nr. 15.).

Sotsialismi tingimustes soodustavad need omavahel seotud tendentsid rahvuste ja rahvussuhete progressiivset arenemist. Iga rahvuse elus toimub tormiline ja mitmekülgne areng, laienevad liidu- ja autonoomsete vabariikide õigused. Rahvused lähenevad proletaarse internatsionalismi lipu all üha rohkem üksteisele. Kommunismile üleminekul jätkub nõukogude vabariikide majanduslik ning kultuuriline õitseng ning rahvuste veelgi tihedam ning igakülgsem lähenemine.

Nõukogude vabariikide elu kohta kogutud faktide abil on vaja selgeks teha niisugused küsimused, nagu:

1. Kuidas mõjutab kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine rahvuste lähenemist?
2. Missugust osa etendab rahvuste lähenemisel sotsialistlik riik?
3. Kuidas aitab rahvuskultuuride arenemine ja vastastikune rikastamine kaasa rahvuste lähenemisele?

Nende küsimuste selgitamisel on vaja esile tõsta seda suurt osa, mida etendab Nõukogude Liidu kõigi rahvaste arengus suur vene rahvas, tema kultuur ja keel.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise käigus lähenevad rahvused veelgi enam üksteisele, tugevneb veelgi nende majanduslik ja ideeline ühtsus, arenevad nende vaimse palge ühised kommunistlikud jooned. Kuid rahvuste ühtesulamise protsess ise toimub pika aja vältel.

Lõpuks tuleb toonitada Nõukogude rahvaste igakülgse õitsengu ja nende üksteisele lähenemise määratu suurt rahvusvahelist tähtsust, selgitada partei osa võitluses natsionalistlike igandite vastu. Natsionalismi avalduste likvideerimine vastab kõigi NSV Liidu rahvuste ja rahvusgruppide huvidele. Kõik meie vabariigid saavad areneda ja kindlustuda ainult sotsialistlike rahvuste suures vennalikus peres.

KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA INIMESE KUJUNEMINE

Erakordselt suur tähtsus ühiskonnaõpetuse kursuses on tundidel, mis on pühendatud kommunistliku kasvatustöö küsimustele. Kõneldes ülevenemaalisel õpetajate kongressil ütles N. S. Hruštšov: «Meie lahendame praegu kaht ajaloolist ülesannet — loome kommunismi materiaal-tehnilist baasi ja kasvatame uut inimest. Sisuliselt on see ühtne protsess. Kui me jääme maha nõukogude inimestele hariduse andmises ja nende kasvatamises, siis paratamatult pidurdame kogu kommunismi ehitamise üritust.»

Kooliaastail kujunevad õpilastest aktiivsed kommunismiehitajad, arenevad välja nende veendumused ja iseloom. Kommunistliku kasvatuse probleemide õppimist on tarvis nii korraldada, et iga õpilane omandaks need kogu eluks ning astuks koolist ellu tõelise kommunismi eest võitlejana.

See esitab ka vastavad nõudmised õpetamise metoodikale. Tunnid peavad olema elavad, veenvad, käsitlema uue inimese kasvatamise küsimusi antud kollektiivis, töös, õpinguis, elus.

Teema õppimisele peab eelnema põhjalik ettevalmistus. Õpetajal tuleb leida õpilastele arusaadav ja neile lähedane materjal, tuua eredaid näiteid elust, õppida sügavalt tundma õpilaste huve

ja nende vaimseid nõudeid. Vastavalt sellele, missugused on kasvatustöö ülesanded, töö iseloom ja õpilaste kalduvused, võib konkreetsete teemade juures kasutada erinevaid õppe- ja ettevalmistamise vorme — jutustust, seminare, vaidlusi, temaatilisi õhtuid, konverentse ning teisi õppe- ja klassivälise töö kõige mitmekesisemaid vorme.

Antud teema tundmaõppimisel tuleb vältida kaht äärmust. Esimene neist seisab selles, et õpetaja toob küll ühe või teise teesi kohta näiteid kogu meie maa elust: räägib V. Gaganovast, nõukogude kosmonautidest, teiste linnade õpilastest, kuid kohalikust elust ja oma klassist võtab näiteid ainult moraalinormide rikkumise kohta. Nii tekib pilt, et kommunistlik inimene tekib kusagil kaugel, mitte oma koolis, rajoonis või linnas. See on täiesti vale meetod.

Samuti ei tohi kommunistliku kasvatuse küsimuste õpetamisel sulguda ainult kooli või klassi raamesse. On vaja näiteid tootmis-õpetusest koolis, ajakirjanduses avaldatud materjalidest, milles räägitakse nõukogude rahva elust ja tegevusest.

Mainitud teemal toimuvate tundide eesmärgiks on kaasa aidata, et õpilaste teadmised muutuksid veendumusteks, ja kasvatada neis kõrgeid moraalseid ning vaimseid omadusi.

Oppusteks ettevalmistumisel on õpetajail soovitatav kasutada järgmisi tähtsamaid materjale:

V. I. Lenin. Noorsooühingute ülesanded. (Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil.) Teosed 31. kd., lk. 252—268.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm.¹

N. S. Hruštšov. Kindla rahu eest, rahvaste õnne ja helge tuleviku nimel. Kõne ülevenemaalisel õpetajate kongressil. («Rahva Hää!», 10. juulil 1960.)

N. S. Hruštšov. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile.²

Suurt abi õpetajale annab ka raamat «Основы коммунистического воспитания» (1960) ning rida populaarseid artikleid ning kogumikke kommunistliku kasvatustöö küsimustes.

N. S. Hruštšov. Noored kommunistmehitajad, kandke kõrgel Lenini lippu! («Rahva Hää!», 21. aprillil 1962).

N. S. Hruštšov. Kõrge ideeline tase ja kunstimeisterlikkus on nõukogude kirjanduse ja kunsti suur jõud. («Rahva Hää!», 12. märtsil 1963).

L. F. Iljitšov. Partei ideoloogilise töö järjekordsed ülesanded. (Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1963).

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm. Tallinn, 1962, 3. kd., lk. 293—304.

² «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm. Tallinn, 1962, 1. kd., lk. 205—210.

Osa ülalnimetatud teostest ja dokumentidest võib õpetaja soovitada ka õpilastel läbi lugeda, eriti referaatide ettevalmistamise käigus.

Rikkalikku faktilist materjali üksikute teoreetiliste seisukohtade illustreerimiseks leiab õpetaja ajakirjandusest.

Õpetaja tähtsaimaks ülesandeks on näidata, kuidas juba täna, kommunismi ehitamise käigus, kujuneb välja kommunistliku homse uus inimene. Seepärast on vaja, et kõik näited käesoleva teema kõigi tundide kohta oleksid võetud kaasaegsest elust.

Lisamaterjali ja kirjandust on vaja kasutada ka seepärast, et ühiskonnaõpetuse õpiku vastav peatükk ei võimalda õpilastel käesolevat teemat küllalt põhjalikult tundma õppida. Paljusid kommunistliku kasvatustöö tähtsaid küsimusi on selles peatükis valgustatud pealiskaudselt, skemaatiliselt või pole neid üldse käsitletud.

56. tund. Kommunismi ehitamine ja uue inimese kujunemine

Selle tunni iseloom on üldist laadi ja kujutab endast sissejuhatust kogu teemale. Õpilastele on vaja selgitada, et uue inimese kujunemine on seotud kommunismi ehitamise kõigi teiste külgedega, ning näidata, missugused on kommunistliku kasvatustöö peamised ülesanded.

Tundi võib läbi viia mitmes variandis. Ühel juhul antakse õpilastele eelmises tunnis ülesanne iseseisvalt tundma õppida V. I. Lenini III komsomoli kongressil peetud kõnet «Noorsooühingute ülesanded» ning vastavat materjali NLKP programmist (II osa, V peatükk, punkt 1) ja õpikust § 43. Seejärel tuleks seminaril või vestluse käigus leida vastused niisugustele küsimustele, nagu:

1. Missugused on Lenini kõne põhiideed?
2. Mis tähendab «õppida kommunismi»?
3. Mispärast kasvab kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil kommunistliku kasvatustöö tähtsus?

Üldistades õpilaste vastuseid ning andes neile sügavama selgituse, aitame õpilastel mõista neid ülesandeid, mida Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on püstitanud uue inimese kasvatamisel.

Kuid niisuguse tunni läbiviimise vorm tuleb kõne alla ainult siis, kui õpilastel on hea ettevalmistus ja neil jätkub küllaldaselt aega iseseisvaks tööks.

Tunni teise variandi puhul vestleb õpetaja lühidalt V. I. Lenini tööst, üldistab õpilaste teadmisi ja räägib uuest materjalist. Sel juhul võib soovitada niisugust plaani:

1. Vestlus V. I. Lenini kõnest «Noorsooühingute ülesanded».
2. Uus materjal:

- a) V. I. Lenini soovitused noortele kommunistiehitajatele;
- b) kommunistliku kasvatustöö tähtsuse suurenemine sotsialismilt kommunistlike ülemineku perioodil;
- c) NLKP peamised ülesanded kommunistliku kasvatustöö alal.

Iseseisvaks koduseks tööks võib õpilastele anda niisugused küsimused:

1. Missugused kommunistliku kasvatustöö ülesanded seadis noorte ette V. I. Lenin?
2. Kuidas võimaldab kommunistliku teadlikkuse tõus kiirendada kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomist ning kommunistlike ühiskondlike suhete kujunemist?
3. Milles seisab inimeste teadvuses säilinud minevikuigandite kahjulikkus?

On soovitatav, et vastuste ettevalmistamisel õpilased otsiksid neile konkreetseid näiteid. Kasuks tuleb ka see, kui nad oma koduste tööde vihikutesse kirjutavad need lõigud NLKP programmist, kus on formuleeritud kommunistliku teadlikkuse kasvatamise peamised ülesanded: teadliku maailmavaate kujundamine, töökasvatus, kommunistliku moraali võidulepääsemine, proletaarsete internatsionalismi ja sotsialistliku patriotismi arendamine, isiksuse igakülgne ja harmooniline arenemine, kapitalismi igandite likvideerimine inimeste teadvuses, kodanliku ideoloogia paljastamine.

Juba sotsialistliku revolutsiooni algul püstitas V. I. Lenin partei ja nõukogude rahva ette ülesande põhjalikult muuta uue ühiskonna ehitajate teadvust. V. I. Lenin pani erilist rõhku noore põlvkonna kasvatamisele. Õpetaja peab sügavalt selgitama seda mõtet, mis peitub V. I. Lenini üleskutses noorsoole: «Te peate kasvatama endast kommuniste.»¹ Eriti tuleb rõhutada V. I. Lenini seisukohta, et on vaja mitte lihtsalt õppida kommunismi, vaid teadmisi, mis on tihedalt seotud võitlusega kommunismi eest, kommunismi ehitamise praktikaga.

Kommunistlik partei on võidelnud ja võitleb selle eest, et leninlikud juhendid ellu viia. Sotsialismi ehitamise käigus on kasvanud uus nõukogude inimene. Kuid kommunistliku ehitustöö ülesanded esitavad kasvatustööle uusi nõudeid. Õpetaja peab näitama, missugune seos valitseb uue inimese kasvatamise ja kommunismi materiaalse tehnilise baasi ning kommunistlike ühiskondlike suhete loomise vahel. Seejärel on vaja üldjoontes rääkida neist ülesannetest, mis on NLKP programmis püstitatud kommunistliku kasvatustöö ja isiksuse igakülgse arendamise kohta.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 266.

Sellel tunnil on eriline tähtsus, kuna siin tuleb õpilastele selgeks teha kommunistliku teadlikkuse alused, millele rajanevad nõukogude inimese veendumused ja tema käitumine. Mitte juhuslikult ei seisa NLKP programmis uue inimese kasvatamise küsimuses esikohal teadusliku maailmavaate kujundamine. Tunni eesmärgiks on sügavalt avada kommunistliku maailmavaate olemus ja tähendus ning selle kujundamise teed.

Inimese maailmavaate rikastub, muutub ja areneb kogu tema elu vältel. Kuid eriti tormiline on see protsess noorusaastail. Sest ju noores eas on vaja otsustada, kelleks saada ja kuidas elada. Seepärast otsivad neid ja noormehed elunähtustele lahendusi, püüavad neid mõista, määrata oma suhtumine neisse. Siit järeldub, kui võrd suur ideeline ja kasvatuslik tähtsus on käesoleval õppusel.

Kõige sobivamaks tunni läbiviimise vormiks oleks õpetaja jutustus. Kuid sellesse võib tuua ka vestluse elemente ja sel kombel saavutada õpilaste aktiivne süvenemine teema sisusse. Näiteks, rääkides uuest materjalist, võib õpetaja küsida õpilastelt, kas nad mäletavad, millest oli juttu ühiskonnaõpetuse õpiku esimeses peatükis. Tunni vältel on võimalik korrata varem õpitud materjali marksismist-leninismist kui kommunismi teoreetilisest alusest ning samal ajal selgitada, mis on teaduslik maailmavaade ja kuidas seda omandada. Kuid tuleb meeles pidada, et selles tunnis vaadeldakse maailmavaate küsimust isiksuse kujundamise seisukohalt.

Õpetaja jutustus võib toimuda niisuguse plaani järgi:

1. Maailmavaate mõiste.
2. Kommunistliku maailmavaate omandamine, Kommunistliku Partei poliitika sügav mõistmine on eluliselt vajalik igale nõukogude inimesele.
3. Teadusliku maailmavaate kujundamise teed ja vahendid.

Koduseks ülesandeks anname õpilastele ette valmistada suulised vastused alljärgnevale küsimustele.

1. Missugune tähtsus on maailmavaatel inimese elus?
2. Miks on meie päevil vajalik, et iga nõukogude inimene omandaks eesrindliku maailmavaate?
3. Mida tähendab mõiste «omandada kommunistlik maailmavaade»?

Maailmavaade — see on inimese vaadete ja kujutluste süsteem loodusest ja ühiskonnast, kõige toimuva olemusest, tuleviku, oma koha ja enda osatähtsuse mõistmisest elus. See kujuneb igal inimesel välja teadmiste ja kogemuste omandamise käigus, vahetus eluvõitluses, selle reaalsete faktide ning sündmuste alusel. Õpetaja peab selgeks tegema maailmavaate klassiolemuse, kodanliku ja kommunistliku maailmavaate vastandliku iseloomu.

Selgitanud kommunistliku maailmavaate olemust, on vaja näidata selle määratu suurt tähtsust. N. S. Hruštšov rääkis õige maailmavaate tähtsusest järgmist: «Kui inimene on oma asja õigsuses ideeliselt veendunud, siis ei peata teda ükski jõud. Temalt võidakse võtta elu, kuid mitte mingisugune jõud ei suuda sundida teda oma teelt kõrvale pöörduma. Kui inimesel pole ideelist veendumust, siis elab niisugune inimene alati meeolude ja selle järgi, kust tuul puhub.»

Opetaja võib lugeda ette ja soovitada õpilastele kirjutada oma koduste tööde vihikutesse selle lõigu NLKP programmist, kus räägitakse kõigis nõukogude inimestes teadusliku maailmavaate kujundamise esmajärgulisest tähtsusest sotsialismi ja kommunismi ehitamise tingimustes. Kõige eesrindlikuma teadusliku maailmavaate ideeliseks aluseks on marksism-leninism. Tuleb selgitada, et teadmiste omandamine ja maailmavaate kujundamine koolis on omavahelises lahutamatus seoses.

Väga oluline on rõhutada, et õige maailmavaate kujundamine ei tähenda marksismi-leninismi põhialuste pähetuupimist või mehaanilist äraõppimist. Et omandada kommunistlik maailmavaade, tuleb mitte ainult omandada kõik teadmised looduse, tehnika ja ühiskonna alalt, vaid õppida neid teadmisi töörahva huvides ka praktikas kasutama.

Selgitanud, missugused on olnud teadusliku maailmavaate kujundamise teed ja vahendid, tuleb peatuda kommunistliku ülesheitustöö praktikal, kooli ja töötajate kollektiivi osatähtsusel selles protsessis. Tuleb märkida, et Kommunistlik Partei on loonud töötajatele laialdase ideoloogilise kasvatustöö süsteemi.

Käesolevas tunnis on tarvis selgitada, et kommunistliku maailmavaate kujundamine eeldab aktiivset, leppimatut võitlust kodanliku ideoloogia ja töötajate teadvuses säilinud minevikuigandite vastu. Erineva sotsiaalse ja poliitilise korraga riikide rahulik kooskõlastamine ei tähenda hoopiski erinevate ideoloogiate kokkusobitamist. Kodanlik ideoloogia, mis propageerib individualismi, õigustab kapitalismi paiseid ja hävitavat aatomisõda, on oma olemuselt inimkonnavaenuline. Kõige humaansem ideoloogia on kommunistlik ideoloogia. Selle ideaalideks on tõelise humaansuse võidu kindlustamine inimestevahelistes suhetes, inimkonna vabastamine hävitussõdade ohust, rahu, vabaduse ning õnneliku elu kindlustamine kõigile inimestele meie maakeral. Olla nende ideaalide veendunud pooldaja tähendab uskuda kõrgeisse kommunistlikesse ideedesse.

Küsimusel kommunistlikust töössesuhtumisest on määratu suur tähtsus. NLKP programm seab töökasvatuse, kommunistliku töössesuhtumise arendamise «kasvatustöö keskseks ülesandeks».

Mõnede küsimustega, mis puudutasid töö iseloomu meie ühiskonnas, tutvusid õpilased juba tundides «Töö sotsialismi ajal», «Töö iseloomu kommunismi ajal» ja teistes. Tootmisõppuse käigus on nad ka ise kaasa töötanud. Üldjoontes on neile tuttav ka kommunistliku töö kollektiivi ja kommunistliku tööeesrindlase nimetuse saamise eest peetava võistluse olemus. Seepärast pole enam vajadust kõigil neil momentidel peatuda.

Käesolevas tunnis on vaja õpilasi veenda, et kommunistlik töössesuhtumine on tõelise kommunismi eest võitleja kõige tähtsam iseloomujoon. Ainult kommunistlik töössesuhtumine võimaldab inimesel oma tõelisi võimeid avaldada ning tõelist õnne saavutada.

Suur tähtsus on küsimusel, kuidas tundi läbi viia. Et selle sisu jõuaks iga õpilase teadvusse, on vaja kasutada eredat, veenvat ning huvitavat vormi.

Tundi võib näiteks läbi viia jutustusena, milles kasutada ka vestluse elemente. Sel juhul küsitakse õpetaja algul õpilasi varem õpitud materjali osas (töö iseloomu sotsialismi ja kommunismi ajal, kommunistliku töö kollektiivide tegevus), seejärel teeb ta vastustest kokkuvõtte ning räägib tunni materjalist umbes alljärgneva plaani järgi:

1. Töö ühiskonna hüvanguks on iga inimese püha kohus.
2. Mis on kommunistlik töö?
3. Õppimise ja töö ühendamise tähtsus kommunistliku töössesuhtumise kasvatamisel.
4. Üldrahvalik liikumine — «õppida, töötada ja elada kommunistlikult».

Reas koolides on ühiskonnaõpetuse õpetamise praktika näidanud, et kui tunnis teema puhul «Kommunistliku töössesuhtumise kasvatamine» piirduakse ainult õpetaja jutustusega, ei osutu see kuigi efektiivseks. Huvitavamad ja sisukamad on tunnid, kus kasutatakse teisi õppetöö vorme.

Seminari võib korraldada tingimusel, kui õpilased on selleks eelnevalt hästi ette valmistunud. Õpetaja koostab sel juhul varakult seminari plaani ja teeb selle teatavaks. Plaan võib sisaldada niisuguseid küsimusi:

1. V. I. Lenin kommunistliku töö olemusest ja tähtsusest.
2. Kuidas mõista printsiipi: «Kes ei tööta, see ei söö»?
3. Missugune tähtsus on kommunistliku töössesuhtumise kasvatamisel võistluses kommunistliku töö brigaadide nimetuse eest?

4. Kuidas viivad meie klassi õpilased ellu loosungit: «Õppida, töötada ja elada kommunistlikult?»

Pärast õpetaja poolt tehtud lühikest sissejuhatust arutavad õpilased seminari plaani küsimusi. Lõpuks teeb õpetaja õpilaste esinemistest kokkuvõtte ja täiendab neid.

Seminariks ettevalmistamisel võib õpilastele soovitada järgmist kirjandust:

V. I. Lenin. «Suur algatus». Teosed, 29. kd., lk. 377—400.

N. S. Hruštšov. «Tugevdada rahuüritust loova tööga, tagada võit majanduslikus võistluses kapitalismi üle». («Rahva Hääl», 29. mail 1960.).

Peale selle tuleb õpilastele soovitada materjale kohalikust ajakirjandusest.

Seda tundi võib läbi viia ka teoreetilise konverentsina, kus õpilased esinevad ettekannete ja referaatidega. Ettekandeiks valmistuvad nad pikema aja vältel õpetaja juhendamisel. Nagu selle õppevormi puhul ikka, teeb õpetaja pärast ettekannete läbiarutamist konverentsi tööst kokkuvõtte. Niisugust konverentsi võib läbi viia kogu kooli ulatuses (pärast tunde).

Õppuse vormiks võiks olla ka kohtumine tööveteranidega ja kommunistliku töö brigaadide liikmetega. Sel juhul jutustab õpetaja algul kommunistliku töö olemusest ja selle tähtsusest kommunismi ehitamisel. Seejärel antakse sõna külalistele, kes jutustavad võitlusest kommunistliku töö eest ja selle konkreetsetest faktidest. Selleks et õpilased teeksid tunnis kuuldu kohta omad järeldused, võib neile soovitada koduse ülesandena ette valmistada suulised vastused järgmistele küsimustele:

1. Milles avaldub kommunistlik töösse suhtumine?
2. Missugused kommunistliku töö iseloomujooned omandab inimene kollektiivses töös?
3. Miks ei sallita meie ühiskonnas logelejaid?
4. Mis tähendab õppida, töötada ja elada kommunistlikult?

Oma koduste tööde vihikutesse tuleb õpilastel kirjutada kommunistliku töö leninlik definitsioon (vt. V. I. Lenin, Teosed 30. kd., lk. 477).

*Tunnid 59 ja 60.*¹ **Kommunistliku moraali kasvatamine**

Kommunistliku moraali tähtsus meie ühiskonna elus suureneb pidevalt. See muutub inimestevaheliste suhete aluseks ning selle tähtsus kasvab vastavalt sellele, kuivõrd meie ühiskond kommunismi poole liigub.

Käesolevas tunnis selgitatakse moraali olemust üldse, eriti aga kommunistliku moraali sisu ja tähtsust, selle humanismi ning põhjalikku erinevust kodanlikust moraalist.

¹ Kaksiktund.

Uut materjali on otstarbekohane esitada õpetaja jutustusena järgmise plaani kohaselt:

1. Moraali olemus ja selle osatähtsus ühiskonna elus.
2. Kodanliku moraali reaktsiooniline iseloom.
3. Kommunistlik moraal on kõige humaansem ja õilsam moraal. Kommunismiehitaja moraalikoodeks.
4. Side kommunismi ehitamise praktikaga on peamine kommunistliku moraali kasvatamisel.

Uue materjali tutvustamist alustame sellest, et anname moraali kohta lühikese üldist laadi iseloomustuse. Moraal ehk kõlblus on ajalooliselt muutuvate printsiipide ning inimese käitumisnormide kogusumma, mis hõlmab ühe inimese suhtumist teistesse inimestesse, kollektiivi, ühiskonda, klassiühiskonnas aga — klassidesse ja riiki. Moraal hõlmab inimese arusaamasid heast ja halvast, õiglusest ja ebaõiglusest, kohusetundest ja südametunnistusest jne. Võib lühidalt selgitada, mille poolest moraal erineb õigusnormidest.

Konkreetselt materjali abil on vaja näidata moraali ajaloolist ning klassiiseloому, tema tekkimise juuri. Kodanlik moraal peegeldab kapitalismi tingimusi, kus kasumi tagaajamine on peamiseks liikumapanevaks motiiviks. Faktide abil on tarvis eredalt näidata, et eraomandusele rajaneva kodanliku moraali peamiseks printsiipideks on individualism, egoism, kasuhimu, inimvihkamine.

Kodanliku moraali otseseks vastandiks on tõeliselt humaanne ja õilis kommunistlik moraal. Õpilastele võib esitada küsimuse: «Kuidas defineeris V. I. Lenin kommunistlikku moraali?» Pärast lühikest küsitlemist antakse vastus V. I. Lenini sõnadega: «Me ütleme: kõlblus on see, mis aitab kaasa vana ekspluataatorliku ühiskonna purustamisele ja kogu töörahva ühinemisele proletariaadi ümber, kes loob uut kommunistlikku ühiskonda» ja — «Kommunistliku kõlbluse aluseks on võitlus kommunismi kindlustamise ja lõpuleviimise eest.»¹

Seda leninlikku seisukohta on tarvis sügavalt selgitada, näidates, et kõrge moraaliga inimene on selline, kes pisisajadest kuni kangelasteoni pühendab oma elu võitlusele kommunismi eest. Lõppkokkuvõttes on meie moraali normid ja reeglid tingitud ja tulenevad võitlusest kommunismi eest. Järelikult on kommunistlik moraal niisuguste normide ning reeglite kogusumma, mis määrab ära uute inimeste — kommunistliku ühiskonna eest võitlejate käitumise.

Seejärel tuleb rääkida, kuidas kindlustus proletariaadi ägedate klassilahingute tules tekkinud kommunistlik moraal, kuidas see arenes uue ühiskonna loomise käigus. Kommunismile ülemineku protsess on võitlus kommunistliku moraali täieliku võidu eest inimestevahelistes suhetes. Kommunistliku moraali täieliku võidu

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 261, 263.

kindlustamiseks on tarvis lõplikult likvideerida kodanliku ja väikekodanliku moraali igandid. Et õpilastele saaks selgeks kodanliku ning kommunistliku moraali vastandlikkus, selgitame konkreetsete, eredate näidete varal, mil määral meie korrale on võõrad eraomanduslikud tavad, egoism, tüssamine, jõudeelu, ahnus ja muud äbardlikud nähtused.

Eriti tähtis on küsimus kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhiprintsiipidest. On vaja suurt ettevalmistustööd, et seda probleemi küllaldaselt selgitada. Vähe on, kui õpilased ainult tunnevad kommunismiehitaja kõlbelisi printsiipe, nad peavad nende järgi ka elama.

Tähtis on õpilastele selgitada, et moraalikoodeks pole mitte mingi suvaliste reeglite kogu, vaid kommunismi ehitava ühiskonna kõlbeliste aluste kindel süsteem. Koodeksi iga üksik printsiip on lahutamatu seotud teistega ja nii tuleb neid ka koos vaadelda. Näiteks tuleb kõlbelist printsiipi «ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu» seostada teiste printsiipidega. Ustavus kommunismiüritusele ilmneb ennekõike kohusetruus töös ühiskonna hüvanguks, suures ühiskondlikus kohusetundes, sallimatuses ühiskonna huvide rikkumise vastu.

Niisugust kommunistliku moraali printsiipide omavahelist seost me näeme ka elus. Võib rääkida eesrindlikest inimestest, meie nõukoguliku elu «majakaist», kes kujutavad endast kommunistlike inimeste prototüüpe. Nende vaimses palges ja suurepärares tegudes me näeme, kuidas liituvad ühte kommunismiehitaja kõlbelised printsiibid.

Ei ole juhuslik, et koodeksi esimeseks moraalinõudeks on ustavus kommunismile. Ustavus kommunismiüritusele — see tähendab, et me oleme sügavalt veendunud kommunismi paratamatuses ning selle õigsuses ja et me päev-päevalt võitleme tema võidu eest. Võitlus kommunismi kindlustamise ning tema ehitamise lõpuleviimise eest on kommunistliku kõlbluse aluseks.

Õpilastel on kasulik teada, et sõna «kommunism» tuleb ladinakeelsest sõnast *communis*, mis tähendab ühist, üleüldist. Kommunismi aluseks on ühiskondlik omandus ja ühine töö. Seepärast on ka kommunismi ja kommunistliku moraali tähtsamaks printsiibiks kollektivism. Õpetaja peab näitama, kuidas avaldub kollektivism meie elus ja selgeks tegema, mida tähendab loosung: «Üks kõigi ja kõik ühe eest». Iga nõukogude inimene elab, töötab või õpib mingis kollektiivis — brigaadis, tsehhis, tehases, kolhoosis, asutuses, koolis, klassis jne. Kuid üheaegselt sellega me tunneme endid suure kollektiivi — määratu suure töötajate pere liikmeina. Kommunistliku kollektivismi eredaks avaldusvormiks on nõukogude patriotism. Õpetajal tuleb näidata, kuidas meie päevil on laienedud patriotismi alused: oma kodumaa armastamise kõrval hõlmab nõukogude patriotism ka armastust kõigi sotsialismimaade vastu.

Kommunistlik kollektivism, mis on meie moraali aluseks, aval-

dub ka proletariseerimise internatsionalismis. «Kõigi maade proletariseerimise ühinegev!» — see loosung kutsus looma ja tugevdama kogu maailma töönimede ühtsust võitluseks mis tahes rõhumise vastu.

Kollektivismist tulenevad vahetult sotsialistlik humanism, inimete humaansed vahekorrad ja vastastikune lugupidamine töös, ühiskondlikes suhetes, perekonnas.

Lahti mõtestades kommunistliku kollektivismi olemuse, me hõlmame sellega kogu kommunismiehitaja moraalikoodeksi sisu. Seejuures tuleb õpilaste tähelepanu juhtida asjaolule, et moraalikoodeks nõuab kõigi kommunistliku kõlbluse printsiipide täitmist ja leppimatust nende igasuguse rikkumise vastu.

Kokkuvõttes selgitab õpetaja konkreetsete näidete varal, et kommunismiehitaja moraalikoodeks on saanud elu reeglilik miljonitele nõukogude inimestele.

Tähtis on selgitada ka seda, et meie moraal põhiolemus määrab ära ka kasvatustöö abinõud ning teed. V. I. Lenin rõhutas erilise jõuga, et noorsugu ei saa kasvatada ei meeldivate kõnede ega kõlblusereeglitega, vaid üksnes noorsoo aktiivne osavõtt uue elu ehitamisest garanteerib, et ta praktiliselt omandab kommunistliku moraal olemuse.

Mõistagi, et tunni piiratud raames ei saa küllalt ulatuslikult vaadelda kõiki kommunistliku moraal küsimusi ega kommunismiehitaja moraalikoodeksi printsiipe. Seepärast tuleb nende tundmaõppimist jätkata klassivälistes üritustes. Samuti tuleb koduse töö andmisel ette näha õpilaste iseseisva töö põhisuund. Neile võib anda näiteks järgmised küsimused:

1. Milles seisab kommunistliku moraal põhjalik erinevus kodanlikust moraalist?
2. Millised on kommunismiehitaja moraalikoodeksi peamised printsiibid?
3. Miks on tarvis otsustavalt võidelda kodanliku moraal igandite vastu?

Koos küsimustega, millele õpilastel tuleb suuliselt vastata, võib neile ülesandeks teha kirjutada kodune kirjand teemal «Kommunismiehitaja moraalne pale».

Suurt kasu kommunismiehitaja moraalikoodeksi tundmaõppimisele võib tuua temaatiliste õhtute, loengute ja diskussioonide organiseerimine pärast koolitunde.

Ülekoolilisi diskussioone või küsimuste-vastuste õhtuid võib korraldada niisugustel teemadel, nagu «Inimeses peab kõik olema kaunis», «Noorsoo käitumiskultuurist», «Sõprusest, seltsimehelikkusest ja armastusest» jt. Õpilased tunnevad niisuguste küsimuste vastu alati huvi ja need probleemid võivad kujuneda elavate arutluste objektideks niihästi diskussioonidel kui ka kommunistlike noorte koosolekutel.

Diskussiooni ettevalmistamise peab põhjalikult läbi mõtlema. Õpetaja annab küsimused vaidluseks, soovib õpilastele vastavat kirjandust, juhendab üht õpilast avasõna ettevalmistamisel. Avasõnas valgustatakse teema printsiipiaalseid küsimusi ning püstita-

takse mõtetevahetuse korras konkreetseid, küsimuste sisu sügavalt avavad detailsed küsimused. Õpetaja valib välja mõned õpilased (soovitav neid, kes seda ise soovivad) esinemisteks konkreetseis või vaieldavais küsimustes ning teeb neile ülesandeks iseseisvalt selleks ette valmistuda.

Diskussiooni läbiviimiseks on tarvis kaasa tõmmata ka teiste ainete õpetajaid ning koos nendega vaidluse käik põhjalikult läbi mõelda.

On tähtis, et valitaks kõige huvitavam teema, et õpilastes äratataks huvi ning et vaidlus oleks hästi organiseeritud. Kui kogu ühiskonnaõpetuse vältel toimub kas või üksainuski diskussioon, virgutab see ometi õpilasi, äratab neis huvi elulisi probleeme loovalt ning aktiivselt lahendada, mistõttu niisugune üritus jääb neile kauaks meelde.

Tavaliselt arvatakse, et diskussioon õnnestub ainult siis, kui hõlmatakse võimalikult rohkem küsimusi ja suudetakse õpilasi aktiveerida. See on õige, kuid ei tohi unustada, et määratu suur tähtsus on diskussiooni juhtija lõppsõnal. Kui esinemistes püstitatakse palju küsimusi ja nende kohta ei anta õigeid vastuseid, kui sisuliselt ebaõiged esinemised jäävad kriitilise hinnanguta, siis ei saavuta diskussioon oma eesmärki ning võib nii mõnigi kord koguni kahju tuua. Seepärast peab õpetaja hoolikalt valmistuma selleks, et anda vastused kõigile võimalikele küsimustele ning et diskussiooni temast üldistav kokkuvõtte teha. Näiteks diskussiooni «Inimeses peab kõik olema kaunis» lõppsõnas peab õpetaja enne kõike avama kõlblusprintsipide ühise olemuse — need kehtivad ühtaegu nii ühiskondlikes paikades, kollektiivis kui ka isiklikus elus, koolis ja perekonnas. Eraldi on tarvis tähelepanu pöörata sellele, et noortel kujuneksid veendumused kõlbelseks käitumiseks seltskonnas. Noored arvavad mõnikord, et kultuursele inimesele piisab, kui ta õpib ära «hea tooni», s. o. välise viisakuse maneerid. On vaja selgitada, et sellest kaugeltki ei piisa. Inimene võib väliselt olla lihvitud, kuid samal ajal vajunud ekspluataatorliku moraali igandite sohu.

Meie arusaamade kohaselt on kultuurne inimene see, kelle igapäevases käitumises, olgu siis perekonnas, tööl, sõprade ringis või ühiskondlikes paikades, ilmnevad tõeliselt kommunistliku inimese jooned. Peamine, mis iseloomustab inimese sisemist kultuuri, on kaaskodaniku sügav austamine, heatahtlik ning südamlük suhtumine tööinimesse. Niisugune kultuur avaldub kogu inimese ülalpidamises. Kommunistmehitaja moraalikoodeksi printsipidele rajanev käitumiskultuur muudab inimese tõeliselt kauniks.

Järgnevalt peab õpetaja selgitama tõelise käitumiskultuuri iseloomulikke jooni, milleks on tagasihoidlikkus, tõearmastus ja ausus, kommunistlik printsiipaalsus jt.

Üheks huvipakkuvamaks ning suure kasvatusliku tähtsusega küsimuseks on küsimus sõprusest ja armastusest. On vaja konk-

reetsete näidete varal selgitada, et tõeline sõprus ja seltsimehelikkus tekivad siis, kui inimeste vahel valitsevad ühised huvid, mis omavad ühiskondlikku tähtsust. Armastuse ja abielu kohta kehtivaid kommunistliku kõlbluse põhiprintsiipe on tarvis selgitada eriti läbimõeldult ning veenvalt, arvestades seejuures õpilaste vanust ning nende huvi antud küsimuste vastu. Siin ei tohi moraali lugeda ega kindlaid retsepte anda. Armastuse ja abielu sügavat olemust saab selgitada üksnes heade nõuannetega ning elust võetud eredate faktidega.

Tuleb selgitada, et kui hetkelist armumist, kergeid ning kontrollimata tundeid peetakse tõeliseks armastuseks ja selle alusel tehakse tõsiseid otsuseid, siis võivad tagajärjed sel juhul üsnagi kurbadeks osutada. Ainult tõeliselt suur armastus ning sügav vastastikune lugupidamine ja hingeline lähedus on sotsialistlikus ühiskonnas perekonna loomise kõlbelseks aluseks.

Kokkuvõttes on tarvis rõhutada, et tõeliselt kommunistlike, inimlike ja kaunite suhete loomiseks ühiskonnaliikmete vahel on vähe lihtsast käitumisreeglite äraõppimisest. On vaja, et ühiskonna iga liige saaks aktiivseks võitlejaks kommunismi eest ja et ei lastaks rikkuda sotsialistliku ühiselu reegleid.

61. tund. Isiksuse igakülgne ja harmooniline arenemine

Teema viimase tunniga tehakse nagu kokkuvõtte eelmistest tundidest. Kuid selle peamiseks ülesandeks jääb siiski sellise mõiste selgitamine, nagu seda on isiksuse igakülgne arenemine.

Uut materjali on otstarbekohane esitada õpetaja jutustusena umbes järgmise plaani alusel:

1. Kultuuriliste eelduste loomine NSV Liidus isiksuse igakülgseks arenemiseks.
2. Teaduse ja kultuuri aluste omandamine on töötajate igakülgse arenemise vajalik tingimus.
3. Esteetilise ja kehalise kasvatus e tähtsus.
4. Sotsialismi ja kommunismi ajal on piiramatud võimalused isiksuse igakülgseks arenemiseks.

Ajalookursusest õpilased juba teavad meie maal toimunud kultuurirevolutsioonist. Seepärast pole vajadust sellel küsimusel põhjalikult peatuda. Tuleb vaid meenutada selle revolutsioonilise protsessi peamisi momente. Otstarbekohane on uue materjali selgitamisel kasutada võimalikult rohkem näiteid kohalikust elust, oma rajooni või linna kultuurielus toimunud muutustest ning sellest, mis veel plaanis seisab. Nende näidete varal mõistavad õpilased paremini kogu meie maa kultuuri ümberkujundamise ulatust.

Õpilastele on vajalik meenutada ka mõningaid teese, mis on seotud vaimse ja füüsilise töö vaheliste oluliste erinevuste kaotamisega, sest ilma nende erinevuste kaotamiseta pole mõeldav isik-

suse igakülgne arenemine. Oluliste erinevuste kaotamine vaimse ja füüsilise töö vahel on isiksuse igakülgse arenemise tähtsaimaks tingimuseks üleminekul sotsialismilt kommunismile. V. I. Lenin näitas, et tulevikus minnakse üle «... tööjaotuse kaotamisele inimeste vahel, *igakülgset* arenenud ja *igakülgset* ettevalmistatud inimeste kasvatamisele, väljaõpetamisele ja ettevalmistamisele, kes oskavad teha *kõike*. Selle poole liigub kommunism, peab liikuma ja *jõuabki* selleni, kuid alles pika rea aastate pärast». ¹

On vaja selgitada, mida tähendab igakülgset arenenud ja *kõike* teha suutvate inimeste ettevalmistamine. V. I. Lenini formuleeringus peetakse ennekõike silmas seda, et niisugused inimesed on võimelised edukalt ühendama materiaalsete väärtuste tootmist vaimsete väärtuste loomisega ning osa võtma ühiskondlikust juhtimisest. Õpetaja võib tuua palju näiteid sellest, kuidas juba nüüd tööpingi taga või põldudel töötavad inimesed võtavad osa kunsti ja teaduse arendamisest ning riigi juhtimisest. Kuid kommunismi ehitamine nõuab inimese võimete hoopis laialdasemat arendamist ning loob selleks ka vajalikud tingimused.

Selgitades seda tähtsust, mida omab kaasaegse teaduse aluste õppimine isiksuse igakülgse arendamisel, tuleb arvestada, et õpilased on nende küsimustega juba korduvalt kokku puutunud (näiteks tundides, milles käsitleti oluliste erinevuste kaotamist vaimse ja füüsilise töö vahel, töö iseloomu kommunismi ajal, teadusliku maailmavaate kujundamist). Seepärast on otstarbekohane peatuda siin polütehnilise ning tootmis-tehnilise hariduse tähtsusel, selgitada seadust kooli ja elu sidemete tugevdamisest ning valgustada NSV Liidu rahvahariduse süsteemi edasiarendamise ülesandeid.

On vaja teritada õpilaste tähelepanu selles osas, kuivõrd suur tähtsus on teadmiste sügaval omandamisel ja oskusel neid teadmisi loovalt praktikas rakendada. Siinjuures on kohane ära tuua V. I. Lenini ütlus teadliku kommunismiehitaja kohta: «Ta peab mõistma, et seda (kommunistlikku ühiskonda — *autor*) saab ta luua ainult nüüdisaegse hariduse alusel, et kommunism jääb ainult sooviks, kui ta seda haridust ei omanda.» ²

Üheks isiksuse igakülgse arendamise vajalikuks tingimuseks on ka esteetiline kasvatus. Õpetaja peab õpilastele selgitama, et esteetiliselt kasvatust ei saa ahendada ainult teadmistele, kuidas kunsti mõista. Esteetilise kasvatus mõiste on hoopis laiem. Seepärast tuleb näidata, et inimese esteetiline suhtumine tegelikkusesse avaldub väga mitmekülgset: suhtumises töösse, loodusesse, elukondlikesse küsimustesse jne.

Töötajate esteetiliselt kasvatamisel on eriti tähtis osa kunstil. Seda seisukohta tuleb illustreerida konkreetsete näidetega: analüüsida mõne parema kujutava kunsti teose ideelist-esteetilist sisu

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 31.

² V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 258.

(kasutades selleks näiteks reproduktioone). Seejuures tuleb toonitada, et meil on vaja võidelda maitsetuse vastu, mis avaldub kas formalistlikes harrastustes või väikekodanlikes ettekujutustes «ilusast» kunstist.

Vaimse, kõlbelise ja esteetilise kasvatusena on lahutamatu seotud kehaline kasvatus, mille ülesandeks on ühiskonnaliikmete tervise tugevdamine ja nende füüsiliste võimete maksimaalne arendamine, et nad oleksid suutelised viljakalt töötama. Seoses selle küsimusega kasutame konkreetset materjali, et näidata kehakultuuri ja spordi suurt arengut meie maal.

Lõpuks võrdleb õpetaja nõukogude noorsoo igakülgse arenemise võimalusi selle perspektiivituse, pessimismi ja vaimse vaesusega, mis esineb kapitalistlikes riikides. Selle kohta võib leida materjali P. N. Mitrohhini raamatust «Американские миражи» («Молодая гвардия», 1962.) ning ajalehtedest ja ajakirjadest.

Üksnes sotsialism ja kommunism loovad piiramatud võimalused isiksuse igakülgseks arenemiseks. Nõukogude noorsugu on selle eest piiritult tänulik meie kommunistlikule parteile ning tõestab oma tööga ustavust kommunismi ehitamise üritusele.

Koduseks ülesandeks võiks õpilastele anda järgmised küsimused suuliste vastuste ettevalmistamiseks:

1. Mida tähendab isiksuse igakülgne arenemine?
2. Missugused ülesanded püstitatakse seadusega «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridussüsteemi edasiarendamisest NSV Liidus»?
3. Miks on kommunism ja teadus teineteisest lahutamatud?
4. Mis on esteetiline kultuur?
5. Milleks on vajalik kehalise kasvatusena laiendada arendamist töötajate hulgas?

Tunnid 62—63. (Kordamiseks ja kokkuvõtete tegemiseks)

Kommunism on inimkonna helge tulevik

Neljanda teema viimane kahetunniline õppus on mõeldud aine kordamiseks, mille käigus tehakse kokkuvõtted ühiskonnaõpetuse kursuse teisest ja neljandast temast.

Sellest õppusest tuleb õpilastele juba eelnevalt teatada. Õpilased peavad õppuseks kordama teise ja neljanda teema materjale. Selleks tuleks neil läbi töötada järgmised küsimused:

1. Missugused eesmärgid olid sotsialismil ning kuidas nõukogude rahvas saavutas need NLKP juhtimisel?
2. Mille poolest erineb kommunistlik ühiskond sotsialistlikust ühiskonnast?
3. Missugused on nõukogude ühiskonna põhilised ülesanded kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil ja kuidas neid ülesandeid täidetakse?

4. Missugune peab olema kommunistliku ühiskonna inimene ja mil viisil kujunevad inimestes selle ühiskonna nõudeile vastavad omadused?

Kordamisõppus tuleb läbi viia vestlusena, mille käigus õpilased üldistavad ning süvendavad varem omandatud teadmisi.

Vestlus võiks tugineda järgmistele küsimustele:

1. Mis on kommunism?
2. Millised on sotsialismilt kommunismile ülemineku seaduspärasused ja ülesanded?
3. Missugused muutused peavad toimuma tootmises, ühiskondlikes suhetes ja sotsialistliku riigivõimu alal üleminekul kommunismile?
4. Missugune on kommunistliku ühiskonna inimene?

Tunni peaks lõpetama õpetaja lõppsõnaga, milles kutsutakse noori aktiivselt ja loovalt osa võtma kommunismi ehitamisest.

Nendeks tundideks ettevalmistumisel peavad õpilased kasutama õpiku IV osa.

V t e e m a

XX SAJAND — KOMMUNISMI VÕIDU SAJAND

Kommunismi ehitamise konkreetsed ülesanded meie maal on määritletud partei XXII kongressi otsustes ja NLKP programmis. Neis ajaloolistes dokumentides on antud ammendav iseloomustus kaasaegsele epohhile, mille põhiolemuseks on kapitalismilt sotsialismile üleminek kogu maailma ulatuses. Sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine ning selle muutumine otsustavaks teguriks inimkonna saatuse kujunemisel, imperialistliku koloniaalsüsteemi krahh ning üha uute rahvaste asumine sotsialismi teele, kapitalismi järsk nõrgenemine ning tema üldkriisi uus teravnemine — niisugused on tähtsamad kokkuvõtted ühiskonna üha kiiremast arenemisest kaasaegseis tingimuis. Kõik see kinnitab veenvalt, et inimkond on valinud oma edasiliikumise peatee. Selleks on kommunism.

On vaja, et õpilastele saaks hästi selgeks, kuidas revolutsioonilised jõud on põhjalikult muutnud maailma palge, ning konkreetsete faktide abil näidata, et inimkond läheb kommunismi poole.

Enne kui asuda teema materjalide juurde, peab õpetaja täpsustama, mida õpilased juba teavad sotsialistlikust maailmasüsteemist ja töölisliikumisest. Me teame, et nad tutvusid Euroopa ja Aasia maades toimunud sotsialistlike revolutsioonide olemuse ning rahvuslike iseärasustega, nende revolutsioonide liikumapanevate jõududega ning teiste küsimustega, mis on seotud selle teemaga. Neil asjaoludel on suur tähtsus. Esiteks võimaldab see õpetajal uue materjali esitamisel vältida kordamist ja teiseks (tuginedes

õpilaste poolt varem omandatud teadmistele) saab õpetaja mitmekesistada õppuste vorme ning mõnedes küsimustes praktiseerida õpilasreferaate. Seejuures on otstarbekohane õpilaste iseseisvat tööd nii suunata, et nad oskaksid võrrelda sotsialistliku leeri maades toimunud ümberkorraldusi vastavate protsessidega NSV Liidus. See võimaldab eredamalt mõista kapitalismilt sotsialismile ülemineku peamiste seaduspärasuste üleüldist iseloomu (millise küsimusega tutvuti esimese teema õppimisel) ja välja selgitada iga maa rahvuslikud iseärasused.

Teema «XX sajand — kommunismi võidu sajand» õppimisel tutvuvad õpilased rahvusvahelise töölisklassi ja kommunistlike parteide võitlusega kaasaja tingimustes, samuti rahvaste võitlusega rahu ning rahuliku kooseksisteerimise eest, imperialistlike agressorite vastu.

Suur kasvatuslik tähtsus on NSV Liidu osatähtsuse valgustamisel rahvaste võitluses rahu eest, sõja ärahoidmise eest. See on tänuväärt materjal selleks, et kasvatada õpilastes nõukogude patriotismi ning uhkustunnet oma kodumaa üle. Seejuures peab õpetaja näitama, et NSV Liidu mõju kasv rahvusvahelisel areenil sõltub vahetult tema võimsusest, mille on oma kangelasliku tööga loonud kõik nõukogude inimesed, sealhulgas ka noored. Selline lähenemine küsimusele aitab õpilastes kasvatada austust töö ja tööinimeste vastu ning seob õpetamise orgaaniliselt kasvatamisega.

Tuleb kasutada ka materjale viimastest rahvusvahelistest sündmustest. Sellel on suur tähtsus, sest see annab õpilastele kogemusi sündmuste analüüsimiseks ja arendab neis tarvidust pidevalt jälgida raadio- ja televisioonisaateid ning ajakirjanduses ilmuvaid artikleid, mis valgustavad rahvusvahelise elu sündmusi.

Mõningaid ideelis-poliitilise kasvatamise ülesandeid saab edukalt lahendada ka NSV Liidu ja teiste riikide vahel loodud majanduslike ning kultuurisidemete uurimise käigus. Tutvumine NLKP ja Nõukogude valitsuse tegevusega, mille eesmärgiks on sõpruse kindlustamine teiste maade rahvastega ning materiaalsete ja kultuuriväärtuste vahetamine, — kõik see aitab õpilastes kasvatada proletaarse internatsionalismi tunnet. Õpilaste huve selles suunas võib arendada ka kohalikust elust võetud materjaliga. Selleks võib organiseerida vestlusi masinatest ja tööstussiseseadetest, mida kohapealsed ettevõtted toodavad ekspordi tarbeks, teadusliku ja tehnilise informatsiooni vahetamisest välismaa ettevõtetega jne. Võib-olla osutub võimalikuks kutsuda esinema NLKP XXII kongressi delegaate, korraldada kohtumisi rahvusvahelistest nõupidamistest osavõtjatega, kes puutusid kokku töölis-, ametiühingute ja kommunistliku liikumise tegelastega, rahuliikumisest osavõtjatega jne. Tuleb arvestada, et õpilasi huvitab sageli mitte ainult ühe või teise rahvusvahelise organisatsiooni tegevus, vaid ka nende tekki-

mise ajalugu, ning õpetaja peab suutma niisugustele küsimustele vastata.

Selleks et õpilased omandaksid põhjalikult teema «XX sajand — kommunismi võidu sajand», tuleb rohkesti kasutada partei XXII kongressi materjale, NLKP programmi, N. S. Hruštšovi poolt kongressidel peetud kõnesid ja tema esinemisi rahvusvahelise olukorra ning NSV Liidu sisepoliitika, maailma töölis- ja kommunistliku liikumise küsimuste kohta.

Kokkuvõttes peavad õpilased omandama kindlad teadmised tähtsamatest küsimustest, mis puudutavad rahvaste võitlust kommunismi eest, ning ka rida tähtsaid seisukohti ja mõisteid käesoleva teema ulatuses.

Ennekõike peavad õpilased omandama mõiste «sotsialismi maailmasüsteem». Õpetaja jutustusest peab neile selgeks saama, et sotsialismi maailmasüsteem pole mingi juhuslik riikide ega rahvaste konglomeraat, kelle vahel pole midagi ühist. NLKP programmis räägitakse, et sotsialismi maailmasüsteem on sotsiaalne, majanduslik ja poliitiline sõprusliit, kuhu kuuluvad vabad ja suurepärase rahvad, kes sammuvad sotsialismi ja kommunismi teed, keda ühendavad huvide ja eesmärkide ühtsus, rahvusvahelise sotsialismi solidaarsuse tihedad sidemed.

Väga tähtis on, et õpilased õigesti mõistaksid sotsialistliku internatsionalismi olemust. Selle mõiste tutvustamist tuleb alustada proletaarse internatsionalismi sisu selgitamisega, märkides, et see hõlmab rahvuste võrdõiguslikkust, vastastikust abistamist ning kogu maailma proletariaadi ühinemist loosungi all «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» Edasi on vaja näidata, et sotsialistlike riikide suhetes neid tähtsaid printsiipe mitte ainult et täidetakse, vaid et neile on lisandunud veel vastastikune vennalik majanduslik abi, diplomaatiline toetus ning koostöö riigikaitse alal. Nii on proletaarne internatsionalism omandanud uusi tunnuseid ning muutunud sotsialistlikuks internatsionalismiks.

Arutades küsimust rahvuslikust vabastusliikumisest on vaja õpilastele põhjalikult selgitada rahvusliku demokraatia riigi olemust. See on üheks võimalikuks poliitiliseks vormiks, mille kaudu vähearenenud maad asuvad mittekapitalistlikule arenguteele. Õpilased peavad aru saama, et rahvusliku demokraatia riigi poliitiliseks aluseks on kõigi progressiivsete ning patriootlike jõudude liit eesotsas tööliklassiga. Need jõud võitlevad täieliku rahvusliku sõltumatuse ja demokraatia eest, selle eest, et viia lõpuni imperialismi- ja feodalismivastane demokraatlik revolutsioon.

Teema materjali õppimisel tuleb tähelepanu pöörata mõistele «kapitalismi üldkriis». Küsimus on selles, et mõned õpilased segavad selle ära kapitalistliku ühiskonna tavalise majanduskriisiga. Neile on tarvis selgitada, et majanduskriisid tekkisid koos kodanliku korruga ja need hävitavad tema majandust perioodiliselt. Kuid kapitalismi üldkriis, mis tekkis maailma kahe teinetei-

sele vastandliku süsteemi lõhenemise tagajärjel, on kapitalismi kriis tervikuna, mis haarab kaasaegse kodanliku ühiskonna majandusliku ning poliitilise elu kõiki külgi. See lõpeb «kapitalismi krahhiga kogu tema ulatuses ja sotsialistliku ühiskonna sündimisega».¹

Õpilased peavad saama selge pildi ka sellest, mida kujutab endast rahulik kooseksisteerimine. Rahulik kooseksisteerimine tähendab seda, et erineva ühiskondliku korraga ja erineva ideoloogiaga riigid peavad paratamatult kõrvuti eksisteerima ja lahendamata kõik vaieldavad rahvusvahelised probleemid läbirääkimiste teel. Seejuures tuleb rõhutada, et rahulik kooseksisteerimine hõlmab ainult rahvusvaheliste suhete valdkonda ja seda ei saa laiendada ideoloogiale. Kommunistliku ja kodanliku ideoloogia vahel kompromissi olla ei saa. Rahulik kooseksisteerimine eeldab majanduslikku, poliitilist ja ideoloogilist võitlust, ta eitab ainult sõda. Ajaloolised kogemused kinnitavad, et rahulik kooseksisteerimine loob kapitalistlikes maades kõige soodsamad tingimused töölisklassi võitluseks ning et selles olukorras muutub kergemaks koloniaalrahvaste ja sõltuvate maade võitlus oma vabanemise eest. Kõik see aga näitab nende dogmaatikute ja sektantide «teooriate» alusetust, kes väidavad, et rahulik kooseksisteerimine aheldavat kapitalistlike maade tööliste klassivõitlust ja «pidurdavat» sotsialistliku maailmarevolutsiooni arenemist.

Niisugused on mõningad tähtsamad mõisted, mis tuleb omandada teema «XX sajand — kommunismi võidu sajand» õppimisel. Need mõisted pole muidugi ainukesed, mida me õppimise käigus kohtame. Seepärast on tarvis need igas tunnis ära märkida ja vajalikel juhtudel õpilastele ette dikteerida, et nad saaksid need oma koduste tööde vihikutesse kanda.

64. tund. Sotsialismi maailmasüsteemi tekkimine on maailma arenemise peamine tulemus

Selles tunnis on tarvis välja selgitada sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise iseärasused ja selle uue arenguetapi kõige iseloomulikud jooned. Materjali õppimist võib korraldada õpilaste referaatide näol või jutustuse-vestluse vormis.

Pole kahtlust, et referaatide ärakuulamine ja läbiarutamine tunnis on otstarbekohane. Õpilastel on suur hulk teadmisi uusima ajaloo alalt. Referaatide kasulikkus uue materjali esitamisel seisneb selles, et õpilased harjuvad iseseisvalt töötama algmaterjalidega ja avalikult esinema. Referaatide puhul on tarvis varem läbi mõelda, missugused teemad esinemisteks võtta, milliseid doku-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 107.

mente, kirjandust jms. esinemiste ettevalmistamisel kasutada ning organiseerida ka konsultatsioone.

Referaatideks võib soovitada näiteks sääraseid teemasid:

1. Sotsialismi maailmasüsteem on riikidevaheliste majanduslike ja poliitiliste suhete uus vorm.
2. Uus etapp sotsialismi maailmasüsteemi arengus.

Peale selle võib kõigile õpilastele teha ülesandeks läbi lugeda NLKP programmi esimese osa III peatükk ja N. S. Hruštšovi kõned partei XXII kongressil ning tutvuda teiste seda küsimust käsitlevate artiklitega, mis on ilmunud ajakirjanduse veergudel.

Kogemused näitavad, et mõnikord on kasulik piirduda ainult referaadiga kitsamal teemal. Niisugusteks teemadeks võivad olla: «Revolutsioonilised ümberkorraldused sotsialismileeri maade põllumajanduses», «Rahvademokraatia on proletariaadi diktatuuri üks vorme» jt. Nende küsimuste arutamine aktiveerib märgatavalt õpilaste esinemisi.

Kui õpetaja otsustab tunni läbi viia vestluse-jutustuse kujul, tuleb alustada sellest, et õpilastelt küsida: «Millal ja millistes maades on sotsialistlik revolutsioon võitnud?»

Pärast vajaliku vastuse saamist õpetaja täpsustab, missugused riigid on asunud sotsialismi ehitamise teele ja koos Nõukogude Liiduga moodustavad sotsialismileeri. Seejärel jutustab õpetaja uuest materjalist järgmise plaani alusel:

1. Sotsialistliku süsteemi arenemise seaduspärasused.
2. Sotsialismi maailmasüsteemi arenemise uue etapi iseärasused.
3. Sotsialismi maailmasüsteemi maade ühtsus ja monoliitsus on nende jõu ning võitmatuse peamine allikas.

Uue materjali esitamisel tuleb iseloomustada sotsialismi jõude kasvu sõjajärgsel perioodil. Selleks on otstarbekohane kasutada mitte ainult geograafilist kaarti, vaid ka näitlikke vahendeid antud küsimuse kohta (vt. Альбом наглядных пособий по истории КПСС, выпуск 3, 1960, лист 17). See aitab õpilastel mõista, et 1) sõjajärgse rahvusvahelise arengu peamiseks jooneks on sotsialismi väljakasvamine ühe riigi raamest ja selle muutumine maailmasüsteemiks ning 2) et sotsialismi maailmasüsteemi tekkimine on objektiivne, seaduspärane protsess, ühiskondliku arengu peamine tulemus ning rahvusvahelise töölisklassi tähtsaim saavutus.

Õpetaja jutustuses tuleb selgesti näidata kapitalismi maailmasüsteemi ja sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise teede erinevust, mis võimaldab välja selgitada ka riikidevaheliste suhete iseloomu. Maailmas, kus valitsevad antagonistlikud vastuolud, alatised konfliktid ja sõjalised kokkupõrked, kus tugev alistab ja ekspuuteerib nõrka, ei saa olla ühtsus ning üksmeelt. Niisugune on kapitalistlik maailm. Ja vastupidi, maailmas, kus rahvaid ja riike ühendab vabatahtlikkus ning võrdsus, vennalik vastastikune abistamine ja eesmärkide ühtsus, tekivad soodsad tingimused tuge-

vaks liiduks. Niisugune on sotsialistlik maailm. Üht tüüpi majanduslik baas ja poliitiline kord ning marksistlik-leninlik ideoloogia — kõik see ühtekokku moodustab kindla alusmüüri rahvaste ühtsusele ning on sotsialismi maailmasüsteemi tähtsaimaks seaduspärasuseks. Rääkides sellest, teeb õpetaja õpilastele selgeks sotsialismi maailmasüsteemi olemuse.

Kogemused näitavad, et õpilased sageli ei saa aru sotsialismi maailmasüsteemi uue arenguetapi kõige iseloomulikumatest joontest. Seepärast tuleb nõuda, et nad tähelepanelikult loeksid soovitatud kirjandust, eriti NLKP programmi ja N. S. Hruštšovi ettekannet «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist». Aga ka õpetaja enda jutustuses tuleb esitada kas või mõnedki sotsialismi maailmasüsteemi uue arenguetapi kõige tähtsamad jooned. See on eriti tähtis seepärast, et mainitud küsimust ühiskonnaõpetuse õpikus sellisel kujul ei käsitleta.

Nõukogude Liit on astunud kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi ja oma edusammudega NLKP programmis visandatud suurte ülesannete elluviimise alal kiirendab sotsialismi ehitamist maades, kes on astunud sotsialistliku arengu teele.

Enamikus teistes sotsialistlikes riikides on likvideeritud majanduse mitmesektorilisus ja viiakse lõpule sotsialismi ehitamist. Eriti tähtis on rõhutada asjaolu, et sotsialismimaades on väikesed üksiktalumajapidamised ühinenud sotsialistlikesse suurmajapidamistesse. Arvestades talurahvas juurdunud kauaaegseid eraomandlikke traditsioone, toimus üleminek suurmajapidamistele maa nationaliseerimiseta.

Otsustavat tähtsust on hakanud etendama riikidevaheline tootmisalane koostöö. Plaani teise küsimuse käsitlemisel tuleb üksikasjalikumalt iseloomustada tootmisalase koostöö kõrgemaid vorme — rahvamajandusplaanide koordineerimist, spetsialiseerimist ja koopereerimist, rahvusvahelist tööjaotust.

Seoses sellega on vaja märkida Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu (VMAN) töö iseloomu muutumist ja tuua konkreetseid näiteid sotsialistlike maade tootmisalase koostöö kohta. On teada, et näiteks 1959. a. peale toimub riiklike rahvamajanduse arendamise plaanide koordineerimine. Käesoleval ajal areneb maailma sotsialistlik majandus ühtse plaani järgi, mis hõlmab perioodi 1961—1980. Edukalt töötavad sotsialistlikud riigid koos aatomienergia rahuotstarbelise kasutamise alal, ehitavad ühiselt tööstusettevõtteid, elektriline, raudteid, naftajuhet «Družba» jne. Siinkohal võib jutustada sellest omakasupüüdmatus abist, mida NSV Liit osutab sotsialismi maailmasüsteemi riikidele. Nende küsimuste kohta võib leida materjali artiklitest «Дружественное сотрудничество и бескорыстие» («Международная жизнь», 1962, № 3), «Символ дружбы, братства, героизма» («Агитатор», 1962, № 4).

Vestluses peab õpetaja kasutama uusi fakte ning dokumente

sotsialistlike riikide koostöö edasise arengu kohta. Sealhulgas on tarvis rääkida Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeskonda kuuluvate maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate Moskva nõupidamise (6.—7. juunil 1962. a.) tulemustest. Selle kohta on avaldatud nõupidamise kommünikee ja Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu XVI istungjärgu deklaratsioon (vt. «Правда» 1962, 9. ja 10. juuni numbrid). Istungjärgul võeti vastu otsus nõukogu tegevuse, tema organisatsioonilise kindlustamise ja tugevdamise kohta, otsustati moodustada nõukogu täitevkomitee, kiideti heaks põhikirjas tehtud muudatused, mille alusel Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks võivad astuda ka riigid väljaspool Euroopat, kes tunnustavad nõukogu eesmärke ja printsiipe. Istungjärgul võeti VMAN liikmeks Mongoolia Rahvavabariik.

Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise uus etapp kujutab endast otsustavat etappi sotsialismi rahulikus majanduslikus võitluses kapitalismiga. Põhjalikumalt vaadeldakse seda küsimust järgmises tunnis.

Majanduslike ja kultuurisidemete arendamine ning vastastikuse abi laiendamine, kõigi sotsialismi ning sotsialistliku maailmasüsteemi majanduse eeliste kasutamine võimaldab kiirendada sotsialismi ehitamist sotsialismi maailmasüsteemi maades ja neil enam-vähem üheaegselt, ühe ajaloolise epohhi piires, kommunismi jõuda (vt. NLKP programm).

Pärast seda, kui on vaadeldud sotsialismi maailmasüsteemi arenemise uue etapi põhijooni, tuleb rääkida sotsialismileeri riikide ühtsusest ja üksmeelest kui nende jõu ning võimsuse allikast. On vaja tähelepanu juhtida nendele uutele joontele ja nähtustele, mis on laiendanud ning rikastanud proletaarset internatsionalismi ja muutnud selle sotsialistlikuks internatsionalismiks. Õpilastele tuleb selgitada ka seda, et sotsialistlike maade ühtsus ja üksmeel tuleneb nende ühesugusest ühiskondlikust ning riiklikust korrast ja on tingitud kapitalismilt sotsialismile ülemineku põhilistest seaduspärasustest.

Õpetaja jutustus peab õpilastele andma kindla veendumuse, et sotsialistlike maade ühtsus ja üksmeel kiirendab iga maa ning kogu sotsialismi maailmasüsteemi majanduse ja kultuuri arenemist, mitmekordistab nende jõupingutusi võitluses rahu eest, selle eest, et järjekindlalt viia ellu erineva ühiskondliku korraga riikidega rahuliku kooseksisteerimise leninlikke printsiipe. Antud juhul on otstarbekohane märkida, et sotsialistliku leeri riigid ühendasid Varssavi lepingu alusel kaitse huvides oma sõbralikud armeed ja võtavad sõjaohu korral tarvitusele vastavad abinõud oma kaitsevõime tugevdamiseks. Nad on otsustanud väärikalt ning kõigi nende käsutuses olevate vahenditega kaitsta oma sõltumatust ja rahu.

NLKP programmis põhjendatakse tiheda liidu vajadust kapita-

lismi süsteemist välja langenud riikide vahel, näidatakse sotsialistlike riikide isoleerituse teoreetilist põhjendamatumust, majanduslikku kahjulikkust, poliitilist ohtlikkust ja reaktsioonilisust. Programm paljastab natsionalismi, mis on reaktsiooni peamiseks poliitiliseks relvaks võitluses sotsialismimaade ühtsuse vastu. NLKP programmis rõhutatakse, et sotsialistlike riikide koondumine ühtsesse leeri, selle leeri tugevnev ühtsus ja pidevalt kasvav võimsus kindlustavad sotsialismi ning kommunismi täieliku võidu kogu süsteemi ulatuses.

Järgnevalt on tarvis õpilastele võimalikult põhjalikult näidata kommunistlike ja töölisparteide osa sotsialismi maailmasüsteemi tugevdamisel.

Kommunistlike ja töölisparteide vahel valitsev ühtsus on sotsialismileeri võitmatuse peamiseks tingimuseks. Seepärast hoolitsetakse ka parteide ridade puhtuse eest, peetakse leppimatut võitlust revisionismi, dogmatismi ja sektantluse vastu. Siinkohal tuleb selgitada ka Nõukogude Liidu ja NLKP osa sotsialismi maailmasüsteemis.

Kokkuvõttes rõhutatakse, et XX sajand on kommunismi võidu sajandiks ennekõike seepärast, et on kasvanud, tugevnenud ja karastunud sotsialismi maailmasüsteem, et see avaldab otsustavat mõju kogu maailmale ning määrab ära inimkonna arengu peasuuna.

Esitatud materjali jäädvustamiseks võib õpilastele anda niisugused küsimused:

1. Mis on sotsialismi maailmasüsteem?
2. Milles seisneb sotsialistlike riikide liidu jõud ja võimsus?
3. Missugust osa etendavad sotsialismi maailmasüsteemi arendamisel ja kindlustamisel kommunistlikud ning töölisparteid?

On ilmne, et nii rikkalikku materjali on ühe tunni piires raske esitada. Osa sellest tuleb jätta õpilastele iseseisvaks õppimiseks. On tarvis varakult otsustada, missuguseid küsimusi käsitleda jutustuses ja missuguseid soovitada õpilastele iseseisvaks tööks. Näiteks võivad nad õpiku järgi tutvuda küsimusega uut tüüpi rahvusvahelistest suhetest.

Koduste tööde vihikutesse peavad õpilased kirjutama niisuguste mõistete formuleeringud, nagu «sotsialismi maailmasüsteem», «sotsialistlik internatsionalism», «revisionism», «sektantlus» ning läbi lugema vastavad kohad NLKP programmist ja N. S. Hruštšovi ettekandest «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist».

Tunnis võib kasutada tavalist maailma poliitilist kaarti, millel peaks värviliste lipukestega ära märkima tähtsamad sotsialistlike riikide ühiste jõududega rajatavad objektid. Seda võivad õpilased ise teha.

65. tund. Imperialismi koloniaalsüsteemi krahhi on maailma arenemise teine tulemus

Selles tunnis iseloomustatakse imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemist, rahvusliku vabastusliikumise kasvu, vabanenud rahvaste arenguteid ja ülesandeid.

Uut materjali on soovitatav esitada jutustusena ning seejärel süvendada õpilaste teadmisi küsimuste abil. Jutustuse plaan võiks olla niisugune:

1. Uus etapp rahvusliku vabastusliikumise arengus.
2. Koloniaalsest orjusest vabanenud rahvaste peamised ülesanded.
3. Nõrgaltarenenud maade arenguperspektiivid.
4. Noorte iseseisvate riikide vahekorrad sotsialismi maailmasüsteemi maadega.

Uue materjali esitamisel on vaja iseloomustada rahvusliku vabastusliikumise etappe, eriti selle kaasaegset etappi, mis on seotud sotsialismi maailmasüsteemi muutumisega ühiskonna arenemise otsustavaks teguriks. Seejuures on tähtis näidata, et pärast sotsialismi maailmasüsteemi tekkimist on kolonialismi krahhi oma tähtsusest teiseks maailma arenemise tulemuseks.

Kolonialismi likvideerimise lõpuleviimine kujutab endast rahvusliku vabastusliikumise uue etapi kõige tähelepanuväärivamat joont. Seepärast on tarvis konkreetsetlalt jutustada sellest, kuidas rahvuslike vabastusrevolutsioonide võimsad lained kandusid üle Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika. Koloniaalsest orjusest on vabanenud üle 1,5 miljardi inimese, poliitilisele maailmakaardile on ilmunud enam kui 40 uut iseseisvat rahvusriiki. Eriti aktiivne on see protsess Aafrikas.

Juhtides tähelepanu sellele, et vabanenud riikides on säilinud kolonialismi igandid, tuleb praegu peamine tähelepanu koondada uute riikide ees seisvatele tähtsamatele ülesannetele. Need ülesanded on sügavalt lahti mõtestatud NLKP programmis. Järjekindel võitlus nende lahendamise eest kindlustab noortele riikidele mitte ainult poliitilise sõltumatuse, vaid ka majandusliku iseseisvuse. Ainult sel teel toimub vabanenud rahvaste tõeline taassünd ja nad suudavad ületada kõik takistused, mida imperialistid nende teele ette seavad.

Õpilastele on tarvis selgitada neokolonialismi olemust. Tuues näiteid selle kohta, kuidas imperialistid, eriti Ameerika imperialistid, suhtuvad sellistesse riikidesse nagu Kongo ja Lõuna-Vietnam, saavad selgeks mitte ainult uued ja rafineeritud rahvaste orjastamise vormid, vaid ka nende rahvaste siseasjadesse avalik vahesegamine. Ameerika «abi» vähearenenud maadele tähendab tegelikult riisumist, sest igalt nende riikide majandusse mahutatud dollarilt teenivad monopolistid 2—3 dollarit. Monopolistide eesmärk on selge: säilitada endile noored iseseisvad riigid agraaripatsi-

tena ja tooraineallikatena. Seepärast jääb rahvusliku vabastusliikumise peamiseks vaenlaseks monopolistlik kodanlus ja võitlus selle vastu on kõigi patriootlike jõudude üldrahvalikuks ülesandeks.

Väga tähtis on näidata proletariaadi kasvu ja osatähtsust, kõigi rahvuslike jõudude (eriti talurahva) ühinemist töölisklassi ümber, ning avada kodanluse kahepalgelisus. Kodanluse käitumine sõltub paljus patriootlike jõudude ühtsuse tugevusest, töölisklassi ja talurahva liidu tugevusest.

Tähtsa koha peab õpetaja oma jutustuses eraldama uute iseseisvate riikide perspektiividele, nende poolt valitud ühiskondliku arenemise teedele. NLKP programmis antakse vastus sellele, mida kujutab endast kapitalistlik ja mittekapitalistlik arengutee, mida annab rahvastele üks või teine. Õpilastele on siinkohal vaja selgitada rahvusliku demokraatia riigi mõistet nii, nagu seda on tehtud peatüki sissejuhatuses ja näidata, et mõningates sellistes riikides nagu Gineas, Gaanas, Malis, Alžeeria Vabariigis käib võitlus mittekapitalistliku arengutee eest. Nende riikide poliitilises elus etendavad suurt osa progressiivsed jõud eesotsas töölisklassiga. Need jõud astuvad välja mittekapitalistliku arengutee eest. Positiivse neutraliteedi poliitika, majanduslik ja poliitiline koostöö Nõukogude Liiduga ning teiste sotsialismi maailmasüsteemi maadega, aktiivne võitlus majandusliku sõltumatuse eest — kõik see iseloomustab sise- ja välispoliitikat neis riikides, kus mittekapitalistlik arengutee avaldub kõige eredamal kujul.

Vestluse lõpul on tarvis õpilastele jutustada sellest moraalsest toetusest ja omakasupüüdmatus materiaalsest abist, mida osutavad noortele iseseisvatele riikidele sotsialismimaad eesotsas Nõukogude Liiduga. Üksnes meie laenude arvel ja projektide alusel ning nõukogude inseneride osavõtul on neis riikides rajatud või ehitatakse enam kui 380 tööstusettevõtet ning muud objekti. Seejuures pole Nõukogude Liidu abiga kaasnenud mingeid poliitilisi või sõjalisi tingimusi, tehnilisest küljest on see abi aga alati olnud kõige kaasaegsem ning efektiivsem. Niisugused gigantsed ehitused, nagu Bhilai metallurgiakombinaat Indias ja Assuani kõrgpais Araabia Ühinenud Vabariigis, on saanud sotsialismimaade poolt vähearenenud maadele antava vennaliku abi eredaks sümboliks. See abi on noortele riikidele suureks toetuseks nende võitluses majandusliku sõltumatuse ja sotsiaalse progressi eest, kolonialismi pärandi täieliku väljajuurimise eest.

Näitlikest vahenditest kasutame tunnis maailmakaarti, millel näitame ära ajad, mil uutes riikides pärast Teist maailmasõda võideti kätte rahvuslik sõltumatus.

Iseseisvaks tööks tuleks õpilastele soovitada kirjutada koduste tööde vihikutesse sellised mõisted nagu rahvusliku demokraatia riik, neokolonialism ja riikide nimetused, kes on saanud rahvusliku

sõltumatuse meie partei XX ja XXII kongressi vahepealsel perioodil. Õpikust tuleb neil läbi lugeda lk. 338—344.

Uue materjali kinnistamiseks võib esitada sellised küsimused:

1. Millised on rahvusliku vabastusliikumise põhjused ja põhietapid?
2. Missugused on noorte rahvusriikide peamised ülesanded kaasaegsel etapil?
3. Milline on rahvusliku demokraatia riigi olemus?
4. Millistele printsiipidele rajanevad Nõukogude Liidu suhted noorte iseseisvate riikidega?

66. tund. Kapitalismi igakülgne nõrgenemine ja tema üldkriisi uus teravnemine — maailma arenemise kolmas tulemus

Selles tunnis on tarvis iseloomustada kapitalismi üldkriisi iseärasusi, selle teravnemise seismisi ning väliseid põhjusi kaasaegsel etapil. Tunni materjal on õpilastele teatud määral tuttav ajaloost. Seepärast võib tundi läbi viia vestluse-jutustuse kujul. Eelmises tunnis tehakse õpilastele ülesandeks läbi vaadata vastavad osad ajaloo õpikust (uusim aeg).

Vestluses õpilastega tuleb püstitada kaks küsimust:

1. Mis on kapitalismi üldkriis?
2. Kapitalismi üldkriisi esimese ja teise etapi iseärasused?

Pärast seda, kui õpilased on nende küsimuste kohta seletused andnud ning arvamusi vahetanud, parandab õpetaja ebatäpsused või ekslikud arvamused ning teeb arutlusest kokkuvõtte kapitalismi üldkriisi formuleeringu näol. Seejärel jutustab õpetaja uuest materjalist, kasutades umbes niisugust plaani:

1. Kapitalismi üldkriisi kolmanda etapi põhilised iseärasused.
2. Majanduse militariseerimine, relvastumise võidujooks ja selle mõju kapitalistliku ühiskonna vastuolude tugevnemisele.
3. Kapitalistliku korra hukkumise paratamatus.

Õpetaja ülesanne seisab selles, et eredalt näidata, mille poolest erineb kapitalismi üldkriisi kolmas etapp kahest eelmisest. See erinevus seisneb selles, et kapitalismi üldkriisi uus etapp ei arenenud seoses sõjaga, kuigi välised põhjused siin otsustavat osa etendasid. Kapitalismi üldkriisi uue etapi määravaiks faktoriteks osutuvad 1) sotsialistliku maailmasüsteemi võimsuse kasv ja 2) imperialistliku koloniaalsüsteemi krahh. Just need kaks protsessi kutsusid esile kapitalismi üldkriisi järsu teravnemise ja selle astumise uude etappi.

Kuid pilt kapitalismi vastuolude teravnemisest poleks täielik, kui õpetaja ei käsitleks kapitalismi seismisi vastuolusid, tema majandusliku ja poliitilise ebakindluse järsku suurenemist.

Monopolistliku kapitalismi ümberkasvamine riiklik-monopo-

listlikuks kapitalismiks ei muuda imperialismi olemust, ei kaota ega pehmenda tema vastuolusid, vaid teravdab neid. Õpetaja peab konkreetsete näidete varal selgitama, et imperialism on muutunud tootlike jõudude arengu ja ühiskondliku progressi suurimaks piduriks. Millise kiirusega liiguks ühiskond edasi, kui kõiki kaasaegse teaduse ja tehnika saavutusi, kõiki suuri avastusi kasutataks ainult rahu otstarbeks ja inimeste hüvanguks. Kuid imperialistid kasutavad uusimaid teaduslikke avastusi ennekõike sõjalisteks eesmärkideks.

Imperialism on rahvahulkade kõigi hädade ja kannatuste ainuke süüdlane ja sõjaohu allikas. Aitab sellest, kui märkida, et imperialistid päätsid ühe inimpõlve vältel valla kaks maailmasõda, mis läksid inimkonnale maksma 80 miljonit tapetut ning vigastatud, rääkimata materiaalsete väärtuste hävitamisest. Ainuüksi XX sajandi esimesel poolel kulutati sõdadeks ja nende ettevalmistamiseks üle 4 triljoni dollari. Kui need vahendid oleks kulutatud rahvaste vajadusteks, võinuks selle summa eest poole sajandi jooksul kindlustada leivaga kogu maakera elanikkond või ehitada kõigi mugavustega korterid kahele miljardile inimesele.

Majanduse militariseerimise, USA ja teiste kapitalistlike maade tööstuse kroonilise alakoormuse, tootmise languste ja teiste küsimuste kohta leidub rikkalik materjal N. S. Hruštšovi ettekandes «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile».

Selgitades küsimust kapitalistliku maailma vastuolude teravnemisest on tarvis üksikasjaliselt peatuda USA monopolistliku kodanluse reaktsioonilisel osal. See kodanlus ekspluateerib kogu kapitalistlikku maailma ja on rahvusvahelise reaktsiooni peamine tugi, rahvusvahelise pinevuse peasüüdlane ning uue, esmajärjekorras NSV Liidu ja teiste sotsialismimaade vastu suunatud maailmasõja õhutaja. Seoses sellega tuleb mainida ka seda, et reaktsiooniline kodanlus toetub kaasajal äärmusliku šovinismi ja rassismi ideoloogiale, taastab fašismi Saksa Föderatiivses Vabariigis ning külvab seda ka teistes maades ja, et päästa end rahvaste viha eest, paneb kõik lootused sõjaväele, politseile ning sandarmeeriale. Rahvusvahelise olukorra keerukuse ning pinevuse tõttu on tarvis pidevalt hoolitseda NSV Liidu relvastatud jõudude tugevdamise eest.

Uue materjali kohta tehtavas järelduses peab õpetaja näitama, et ülemaailmne kapitalismi kriis paneb vankuma mitte ainult tema baasi, vaid ka tema poliitilise pealisehituse ning näitab, et kapitalism pole suuteline lahendama sise- ega välisprobleeme rahvaste huvisid arvestades. Üldkriis muudab kodanliku ühiskonna põhimise vastuolu veelgi sügavamaks. Selle järeldusega tehakse õpilastele arusaadavaks kapitalistliku korra hukkumise objektiivne paratamatus. Kapitalistlike maade rahvahulgad, kelle eesotsas seisab tööliklass ning selle avangard — kommunistlikud ning töö-

lisparteid — matavad varem või hiljem selle läbinisti kõdunenud ekspluataatorliku korra.

Iseseisva töö korras peavad õpilased NLKP programmist läbi lugema esimese osa IV peatüki ja sellele vastavad osad Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruandest partei XXII kongressile, õpikust aga lk. 344—350. Erilist tähelepanu tuleb õpilastel pöörata kodanliku ideoloogia kriisi küsimusele. Õpilastele soovitame kodustesse vihikutesse kirjutada formuleeringud niisuguste mõistete kohta, nagu «kapitalismi üldkriis», «riiklik monopolistlik kapitalism», «kapitalismi põhiline vastuolu». Näitlikest vahenditest tuleb tunnis kasutada geograafilist kaarti ning tabelit andmetega tootmise vähenemise kohta USA-s sõjajärgsel perioodil. Tabeli võib õpetaja koostada materjalide alusel, mis leiduvad NLKP Keskkomitee aruandes partei XXII kongressile.

67. tund. Töölisklassi rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine

Tunni eesmärgiks on näidata õpilastele töölisklassi võitluse kasvu kaasaegsel etapil ning kommunistlike ja töölisparteide osa selles võitluses.

Uut materjali võib esitada õpetaja jutustusena ning seejärel omandatud teadmisi kinnistada. Üksikute küsimuste kohta võiksid ka õpilased ettekande korraldada. Ettekandeks võiks soovitada niisuguseid küsimusi nagu töölisliikumine Ladina-Ameerikas, võitlus tööliste ühtsuse eest Prantsusmaal ja Itaalias jt.

Õpetaja jutustus võiks kulgeda ligikaudu järgmise plaani alusel.

1. Sisemised ja välised tingimused, mis soodustavad töölisklassi revolutsioonilise liikumise kasvu.
2. Võitlus imperialistlike monopolide vastu on töölisklassi võitluse peasuunaks.
3. Ülemaailmne kommunistlik liikumine on meie ajastu kõige mõjurikkam poliitiline jõud.

Õpilased loevad ajalehti, kuulavad raadiot ja saavad sel teel teatud ettekujutuse kapitalistlike maade töölisliikumisest. Kuid need teadmised on katkendlikud ja ebatäielikud. Õpetaja ülesanne seisab selles, et anda terviklik pilt töö kuulsusrikkast võitlusest kapitali vastu.

Ennekõike on tarvis valgustada neid rahvusvahelisi ja sisemisi põhjusi, mis soodustavad töölisklassi võitluse tugevnemist.

Töölisliikumise arengut soodustavad rahvusvahelised tingimused sõltuvad sotsialismi maailmasüsteemi mõju kasvust ja tema jõudude kindlustamisest. Sotsialistlike riikide edusammud osutavad kapitalistlike maade töötajatele määratu suurt revolutsioneerivat mõju ja teevad neist aktiivsed võitlejad imperialistliku rõhumise vastu. Maakera lihtsad inimesed veenduvad üha rohkem sel-

les, et ainult sotsialism annab inimkonnale tõelise vabaduse, õigluse, õitsengu ja õnne. Ja seepärast nad liituvadki üha julgemini järjest kasvava rahvusvahelise liikumisega.

Kuid see on ainult üks proletariaadi võitlust soodustavaid tingimusi. Teine, sisemine külg, on kapitalismi vastuolude süvenemine, kapitalismi nõtrumine ja nõrgenemine. Kodanlus kaotab oma endise jõu ning enesekindluse. Töölisklass aga samal ajal kasvab ning tugevneb tema organiseeritus. Töölisklassi võitlust kõigis kapitalimaades juhivad kommunistlikud või töölisparteid, sotsiaaldemokraatide mõju aga nõrgeneb.

Tuleb näidata, et töölisklass kasutab täiel määral neid soodsaid tingimusi, millest räägib ka klassilahingute üha kasvav jõud. Võtame näiteks Ameerika Ühendriigid. Kuueistkümne sõjajärgse aasta jooksul toimus seal 66 000 streiki, millest võttis osa üle 38 miljoni inimese. 1961. a. streikisid New Yorgi sadamatöölised, lendurid ja mehhaanikud, Kalifornia metallistid, Chicago elektrikud, lõunaosariikide tekstiilitöölised ja paljud teised. Toimused poliitilised üldstreigid Prantsusmaal, Itaalias ja Belgias. Streikivõitlust pidasid Taani, Argentiina, Uruguai, Brasiilia, Jaapani ning Türgi töölised. Kõik see kinnitab, et tööliste võitlus kapitalistide vastu üha kasvab. Oma jutustuses töölisklassi revolutsioonilisest võitlusest kasutagu õpetaja kõige värskemaid arve ja fakte.

Töölisklassi organiseerituse kasvu võime muuhulgas näha ka ametiühingute kasvus. Sõjajärgsete aastate algul oli neisse ühinenud 70 miljonit töötajat, nüüd aga üle 200 miljoni töötaja. Ametiühinguliikumise jõud avaldus eredalt V ülemaailmsel ametiühingute kongressil, mis toimus 1961. a. detsembris Moskvast. Kongressil oli esindatud delegaatide ja külaliste näol 143 miljoniline tööarmee 97 maalt. Siinkohal tuleks jutustada Ülemaailmsest Demokraatliku Noorsoo Föderatsioonist ning seejuures toonitada, et paljudes maades on organiseeritud kommunistliku noorsoo liidud ja föderatsioonid.

Väga tähtis on õpilastele selgitada seda osa NLKP programmist, kus räägitakse, et uutes ajaloolistes tingimustes võib paljude maade töölisklass veel enne kapitalismi kukutamist sundida kodanlust niisuguseid samme astuma, mis ei mahu tavaliste reformide raamesse ning millel on suur eluline tähtsus kogu rahvusele.

Õpetaja jutustuse põhjal peavad õpilased jõudma järeldusele, et kõigi töötajate peamiseks vaenlasteks on kapitalistlikud monopolid. Nende vastu on suunatud töölisklassi võitluse pealöök. Kuid siinkohal tuleb rõhutada, et selle löögi jõud mitmekordistub, kui töölisklass suudab enda poole võita talurahva ja teised monopolide rõhumist kannatavad elanikkonna kihid. Ühine monopolidevastane rinne pühib oma teelt kõik takistused. Neist seletustest peab õpilastele jääma selge ettekujutus tähtsusest, mis on töölisklassi üri-

tusel võitluses demokraatlike vabaduste eest ning miks võitlus demokraatlike vabaduste eest on sotsialismi eest peetava võitluse üheks koostisosaks. Seoses sellega väärib tõsist tähelepanu NLKP programmis esitatud seisukoht sotsialistliku maailmarevolutsiooni poliitilise armee loomise kohta. Küsimus on selles, et üleminek kapitalismilt sotsialismile ülemaailmses ulatuses toimub kaas-aegseis tingimuses mitte ainult sotsialistlike revolutsioonide kaudu üksikuis maades. Selles protsessis, nagu märkis V. I. Lenin, etendab suurt osa kõigi rõhutute võitlus kolooniais ja kõigi sõltuvate maade võitlus rahvusvahelise imperialismi vastu.

Maailma töölisklassi revolutsioonilise võitluse edusammude ja perspektiivide iseloomustamisel ei tohi õpetaja mööda minna töölisklassi võitluse ees seisvatest raskustest, mida nende teele loovad imperialistid ja viimaste teenrid — parempoolsed sotsialistid. Kõige suuremat pahet kujutab endast seejuures töölisklassi lõhestatus. Sellest jagusaamine ning ühtsuse kindlustamine mitmekordistab töölisklassi jõude ning kiirendab tema vabanemist imperialismi ahelaist. Selle nimel teevad suurt tööd kommunistlikud ja töölisparteid ning nad on sel alal ka tõsist edu saavutanud. Kuid lõpuni pole seda lõhestatust suudetud siiski likvideerida.

Töölisliikumise iseloomustamisel tuleb kindlasti rääkida kommunistlikest ja töölisparteidest, kes seda liikumist juhivad. Kuid vestluse lõpul tuleb veel spetsiaalselt peatuda kommunistliku liikumise kasvu küsimusel ja näidata, et see liikumine on kaasaja kõige mõjurikkamaks poliitiliseks jõuks. Kommunistlik liikumine areneb niisugustes tingimustes, kus sotsialistlik maailmasüsteem on muutunud rahvusvahelise ühiskondliku elu otsustavaks faktori. Me tuletame õpilastele meelde, et Marxi ja Engelsi poolt loodud «Kommunistide Liitu» kuulus ainult 300 liiget. Tänapäeval on kommunistlikul liikumisel tõeliselt ülemaailmne iseloom. Võib koostada diagrammi kommunistlike ja töölisparteid kasvu kohta ning seda tunnis kasutada.

Rääkida tuleb ka kommunistlike ja töölisparteid ridade pidevast suurenemisest. 1928. aastal oli kommunistide arv kõigis maades kokku 1 600 000, Teise maailmasõja algul — 4,2 miljonit, 1957. aastal — 33 miljonit, praegusel hetkel ulatub see aga juba üle 42 miljoni. Võib tuua arve selle kohta, kui palju on kommuniste mõnedel kontinentidel ja üksikuis kommunistlikes parteides. Aasias näiteks oli 1939. aastal 20 000 kommunisti, nüüd aga 2,5 miljonit (sotsialistlike maade kommunistlike parteisid arvestamata). Aafrikas on kommunistide arv kasvanud vastavalt 5000-lt 50 000-le.

Kommunistlike ja töölisparteid ülesandeist rääkides on tarvis õpilaste tähelepanu juhtida neile tingimustele, millistes kommunistid töötavad. On teada, et 32 kommunistlikku parteid kapitalistlikes riikides tegutsevad illegaalselt. Nad on kuulutatud väljaspool seadust olevaks. Fašistlikud terroristid ründavad kommunistlike parteide ja nende ajalehtede ruume. Kõik ausad inimesed

maailmas olid nõrдинud repressioonidest, mis pandi toime Iraagi kommunistide vastu.

Õpetaja peab oma jutustuses rääkima kommunistide mehisesest, nende ustavusest marksismi-leninismi ideedele, otsustavast võitlusest revisionistide, dogmaatikute ja sektantide vastu. Ainult võitlus marksismi-leninismi puhtuse eest kindlustab kommunistliku liikumise ühtsuse kogu maailmas. NLKP programmis on sügavalt avatud nende leninlike printsiipide olemus, millele on rajatud kommunistlike parteide vahelised suhted. Rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse eredaks kinnituseks on NLKP XXII kongressi ja NLKP programmi üksmeelne heakskiitmine ning nende toetamine vennasparteide poolt. Kogu maailma kommunistid näevad NLKP programmis meie ajastu kommunistlikku manifesti, mille järgi juhindutakse võitluses kommunismi võidu eest kogu maailmas.

Tunni lõpul on tarvis teha üldine kokkuvõte rahvusvahelise töölis- ja kommunistliku liikumise perspektiividest ning kommunistlike ja töölisparteide ülesannetest. Rohkem tähelepanu tuleb osutada küsimusele kommunistlike ja töölisparteide võitlusest, kuivõrd seda õpikus on puudulikult valgustatud.

Kui tööliklass oma marksistlik-leninlike parteide juhtimisel taastab ühtsuse ja loob kindla liidu talurahvaga ning teiste patriootlike jõududega, ei suuda neile vastu panna ükski imperialismi kindlus. Need ajad, mil maailma kodanlus suutis veel kõikjal ja kõigi vahenditega, kaasa arvatud ka relvastatud interventsioon, revolutsioonikoldeid lüüa, on möödunud. Olukord on nüüd teine. N. S. Hruštšov ütles selle kohta järgmist: «Ühe või teise maa rahvas, kes on astunud võitlusse, ei jää üks ühe vastu maailma imperialismiga. Tema pooltel on võimsad rahvusvahelised jõud, kellel on kõik vajalik selleks, et anda efektiivset moraalset ja ainelist toetust.»¹

Teadmiste süvendamiseks võib õpilastele anda järgmised küsimused:

1. Millised on tööliklassi põhiülesanded praegusel etapil?
2. Milles seisab kapitalistlike maade kommunistlike ja töölisparteide jõud?

Koduseks tööks jääb õpilastel veel läbi lugeda NLKP programmist lk. 32—41 ja õpikust lk. 350—355.

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 1 kd., lk. 35.

Õpilastele on tarvis selgitada rahuliku kooseksisteerimist kui kõige arukamat poliitikat erineva ühiskondliku korraga riikide vahelistes suhetes.

Uut materjali võib esitada õpetaja jutustusena. Kuid üksikutes tähtsamates küsimustes võib organiseerida ka õpilaste esinemisi. Näiteks järgmistes küsimustes:

1. Nõukogude Liidu edusammud majanduslikus võistluses Ameerika Ühendriikidega.
2. Rahulik kooseksisteerimine kui sotsialismi ja kapitalismi vahel toimuva klassivõitluse spetsiifiline vorm.
3. Kahe süsteemi rahuliku kooseksisteerimise leninliku printsiibi edasiarendamine NLKP XX ja XXII kongressi otsustes.

Õpilaste esinemiste korral peab õpetaja neid õigeaegselt abistama plaanide koostamisel, vajaliku kirjanduse väljavalimisel jne. Opetajale soovitame artiklit «Некоторые вопросы мирного сосуществования и классовой борьбы» («Проблемы мира и социализма», 1961, № 10).

Uut materjali võib esitada järgmise plaani alusel:

1. Rahulik kooseksisteerimine on NLKP välispoliitika pealiin.
2. Rahulik kooseksisteerimine ja ideoloogiline võitlus.
3. Kahe maailmasüsteemi majanduslik võistlus.
4. Sõja vältimise materiaalsed ja moraalsed faktorid kaasaegsel epohhil.

Uue materjali esitamisel tuleb näidata, et sotsialismi maailmasüsteemil on rahu säilitamises otsustav tähtsus. Tema võimsuse ja mõju kasv on selleks teguriks, mis ei võimalda imperialistidel inimkonda uue maailmasõja kuristikku tõugata.

Õpilastele on tarvis jutustada sellest, mida tähendab rahulik kooseksisteerimine, rõhutada, et selle idee esitas juba V. I. Lenin ja seletada, kuidas NLKP on kogu nõukogude võimu kestel järjekindlalt ja otsustavalt ellu viinud leninlike välispoliitika printsiipe.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata NLKP välispoliitika iseloomustamisele partei XX kongressi järgsel perioodil, millal partei sai jagu isikukultuse kahjulikest tagajärgedest ka sel alal. On tarvis toonitada, kui targasti ja paindlikult partei lahendab rahvusvahelise elu tähtsamaid küsimusi ning kui loovalt arendab ta edasi leninlikku õpetust kahe süsteemi rahulikust kooseksisteerimisest ning nende majanduslikust võistlusest.

Järgnevalt on tarvis õpilastele näidata, mida uut leidub partei XX ja XXII kongressi otsustes ning NLKP programmis rahuliku kooseksisteerimise ja rahu eest peetava võitluse küsimustes. Selle kohta võib NLKP programmist vastavad kohad ette lugeda.

Uueks seisukohaks on see, nagu märkis N. S. Hruštšov, et rahu ja rahulik kooseksisteerimine ei tähenda täielikult üht ja sedasama

ning et praegu riigid ei saa teineteise kõrval lihtsalt niisama eksisteerida. Nad peavad oma suhetes edasi minema: parandama neid suhteid, arendama majanduslikku ja kultuurilist koostööd, loobuma sõjast kui rahvusvaheliste tülide lahendamise vahendist.

Õpetaja ei tohiks mööda minna rahulikust kooseksisteerimisest kui sotsialismi ja kapitalismi vahelise klassivõitluse spetsiifilisest vormist. Sel küsimusel, kui õpilased seda õigesti mõistavad, on suur tähtsus. Asi on selles, et imperialistid ja nende agendid segavad ära sellised mõisted nagu rahulik kooseksisteerimine ning ideoloogiline võitlus. Osaliselt on sellest küsimusest räägitud teema sissejuhatuses. Kuid seda tuleb täiendada, rääkides NLKP võitlusest kirjanduse ja kunsti kõrge ideelisuse eest ja «rahuliku kooseksisteerimise vastu» ideoloogia vallas. On tarvis ulatuslikult kasutada materjale partei ja valitsuse juhtide kohtumisest kirjanduse ja kunsti alal töötajatega ning eriti seltsimees N. S. Hruštšovi kõnet sellel kohtumisel (vt. «Rahva Häääl» 12. märtsil 1963).

Käesolevas tunnis on tarvis detailselt vaadelda kahe vastandliku süsteemi majanduslikku võistlust kui maailma arenemise alust. Õpilasi tuleb tutvustada NSV Liidu ja kogu sotsialismi maailmasüsteemi saavutustega sel alal. Selleks on tarvis ära kasutada rikkalik materjal NLKP programmist ja N. S. Hruštšovi kõnedest partei XXII kongressil. Konkreetseid fakte selle kohta võib leida ajakirjandusest ja ka ühiskonnaõpetuse õpikust (lk. 334—338). Väga tähtis on rõhutada, et sotsialistliku maailmasüsteemi maad on püstitanud eesmärgi jõuda ette kapitalistlikust maailmasüsteemist tootmise absoluutse mahu osas. See ülesanne täidetakse 1965. aastaks, mil sotsialistliku maailmasüsteemi maad hakkavad andma üle poole maailma tööstustoodangust ja sellega demonstreerivad oma vaieldamatuid eeliseid ning üleolekut inimkonna tegevuse otsustavas sfääris — materiaalsete väärtuste loomise alal. Selle küsimuse puhul on tarvis kasutada näitlikke vahendeid, kus on toodud sotsialismimaade osatähtsuse kasv maailma tööstustoodangus (vt. «Альбом по истории КПСС», выпуск 3, 1960).

Põhjalikumalt tuleb näidata Ameerika Ühendriikide välispoliitika agressiivset iseloomu ja uue maailmasõja puhkemise ohtu. Osaliselt valgustati seda küsimust kolmandas tunnis. Kordamise vältimiseks on vaja peatähelepanu koondada imperialismi ideelipoliitilise relva — antikommunismi paljastamisele. See küsimus on ammendavalt esitatud NLKP programmi esimese osa VII peatükis.

Põhjalikult on tarvis analüüsida ka neid materiaalseid ja moraalseid tegureid, mis võimaldavad takistada lokaalsete sõdade puhkemist ning seejärel kõrvaldada inimkonna elust ka maailmasõda. Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade majandusliku võimsuse kasv on ületamatuks tõkkeks uue maailmasõja õhutajate ja kontrevolutsiooni ekspordi organiseerijate teel. Seda kinnitab

veenvalt ohtliku kriisi likvideerimine Kariibi mere piirkonnas. Nõukogude valitsuse poolt tarvitusele võetud otsustavad abinõud ja Kuuba rahva kangelaslikkus päästis sotsialistliku Kuuba sõltumatus. NSV Liidu võimsa käega välditi inimkonna kohale kerkinud tuumasõja katastroof. Kuuba kriisi likvideerimine räägib sellest, et kõiki rahvusvahelisi lahkkelisid ja vaieldavaid küsimusi saab lahendada ilma sõjata, mõistliku kompromissi teel. Õpilaste tähelepanu on tarvis juhtida ka sellele, missugune tähtsus sõja ärahoidmisel on rahupooldajate organiseeritud ja väga laialdasel liikumisel. Me jutustame õpilastele üldise desarmeerimise ja rahu küsimusele pühendatud ülemaailmse kongressi tööst, mis toimus 1962. a. juulis Moskvast, seal peetud N. S. Hruštšovi sisukast ja eredast kõnest. Õpetaja jutustuse lõpul on tarvis veel toonitada, et NLKP XXII kongress, kommunismiehitajate kongress, sai täie õigusega ka rahu kaitsmise kongressiks. Selle otsustes avaldub veel kord nõukogude inimeste siiras tahe elada kõigi rahvastega rahu ja sõpruses. Kongressil vastu võetud NLKP programmis kuulatakse pidulikult: «Kommunismi ajalooliseks missiooniks on teha lõpp sõdadele, viia maakeral võidule igavene rahu.»

Õpilaste teadmiste süvendamiseks uue materjali osas teeme neile ettepaneku lühidalt vastata tunnis niisugustele küsimustele:

1. Mis on rahulik kooseksisteerimine?
2. Mida räägitakse NLKP programmis rahulikust kooseksisteerimisest ja ideoloogilisest võitlusest?
3. Missugused on sotsialismi edusammud rahulikus majanduslikus võistluses kapitalismiga?
4. Mis on sõdade ärahoidmise aluseks kaasaegsel epohhil?

Teema «XX sajand — kommunismi võidu sajand» õppimine aitab õpilastel lahti mõtestada need suured muudatused, mis on toimunud maailmas viimase 47 aasta jooksul ja mille kohta N. S. Hruštšov rääkis NLKP XXII kongressil: «XX sajand on kommunismi suurte võitude sajand. Sajandi esimesel poolel sai meie planeedil kindla aluse sotsialism, sajandi teisel poolel aga saab temal kindla aluse kommunism. Tee selle saavutamiseks näitab kätte meie partei uus programm, mida õigusega nimetatakse käesoleva ajastu kommunistlikuks manifestiks.»¹

Tunnid 69—70. Kokkuvõtteks

Kaks viimast tundi, millega lõpetame ühiskonnaõpetuse õppimise, on määratud omandatud teadmiste üldistamiseks kogu kursuse ulatuses. Teadmisi võib süvendada sel teel, et ühes tunnis (69.) kirjutatakse kirjalik töö, mis arutatakse läbi järgmises

¹ «Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress». Stenogramm, Tallinn, 1962, 1. kd., lk. 140.

tunnis. Viimase tunni võib lõpetada vestlusega, milles käsitletakse õpitud materjali kõige tähtsamaid küsimusi.

Kui aga need tunnid viiakse läbi vestluse korras, siis on otsustarbekohane läbi arutada niisugused küsimused, nagu:

1. Mis on meie ajastu põhiliseks jooneks?
2. Missugune tähtsus on NLKP programmil meie ajastule?
3. Marksismi-leninismi teooria põhiseisukohad, millele rajaneb kommunismi ehitamine.
4. Mida kujutab endast sotsialismi majanduslik ja sotsiaalpoliitiline kord?
5. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei osa sotsialismi ja kommunistliku ühiskonna ehitamisel.
6. Nõukogude ühiskonna ülesanded ajajärgul, mil sotsialism kasvab järk-järgult üle kommunismiks, ja nende ülesannete lahendamise teed.
7. Millised on ühiskonna progresseeruva arengu tulemused kaasaegsel epohhil?

Kui õpetaja otsustab õpilastel lasta kirjutada kirjaliku töö, siis on soovitatav selleks anda teema «Kuidas lahendatakse NSV Liidus kommunistliku ühiskonna rajamise ülesannet».

Kirjaliku töö korral sõltub järgnev vestlus tööde kvaliteedist. Nähtavasti tuleb vestelda nendest küsimustest, mis kirjatöodes leidsid pealiskaudset ja mitteüldaldast käsitlemist. Kui enamiku õpilaste töödes ilmnevad täiesti rahuldavad teadmised, siis on otstarbekohane vestelda küsimustest, mida kirjalik töö ei hõlmanud.

Kursuse lõputundides võib õpetaja, kui see tarvilikuks osutub, hinnata õpilasi kogu kursuse ulatuses.

Kasulik on kursus lõpetada tunnivälise konverentsiga, mis oleks pühendatud teemale «Mida andis mulle ühiskonnaõpetuse õppimine».

Kokkuvõtete tegemisel tuleb õpetajal oma lõppsõnas kutsuda õpilasi aktiivselt ning loovalt osa võtma kommunismi ehitamisest.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Uhiskonnaõpetuse kursuse sisu ja selle käsitlemise meetodika	6
1. tund. Sissejuhatav tund	6

I teema

Marksism-leninism on kommunismi ehitamise teoreetiline alus

Maaailma proletariaadi suured õpetajad ja juhid
K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin

2. tund. Kommunism — inimkonna põhiline unistus	12
3. tund. Marksismi tekkimine. V. I. Lenin — K. Marxi ja F. Engelsi õpetuse ning võitluse suur jätkaja	14

Dialektilise ja ajaloolise materialismi mõiste

4. ja 5. tund. Marksistlik filosoofiline materialism	20
6. tund. Materia ja teadvus	24
7. ja 8. tund. Materialistlik dialektika	26
9. tund. Dialektiline materialism maailma ja selle seaduspärasuste tunnetamisest	30
10. tund. Ajaloo materialistlik käsitlus	32
11. tund. Rahvas on ajaloo looja. Klassid ja klassivõitlus	34
12. tund. Marksistlik-leninlik õpetus ekspluataatorlikust riigist	37

Kapitalism — viimne ekspluataatorlik kord. Kapitalismilt sotsialismile

13. ja 14. tund. Kapitalistliku ekspluateerimise olemus ja kapitalismi vastuloolud	39
15. tund. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku revolutsiooniline iseloom	42
16. tund. Sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri vormide mitmekesisus	44
17. tund. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi vajalikkus	48
18. tund. Marksism-leninism kommunismi kahest faasist	49
19. ja 20. tund. Kommunistliku maailmavaate filosoofilised ja majanduslikud alused	52

II teema

Sotsialism — kommunismi esimene faas

Sotsialismi majanduslik kord

21. tund.	Sotsialistliku omanduse vormid	56
22. tund.	Riiklikud ettevõtted, põllumajanduslikud artellid	58
23. tund.	Sotsialistliku rahvamajanduse plaanipärane arendamine	60
24. tund.	Töö iseloom sotsialismi ajal. Töö järgi jaotamine	63
25. tund.	Taastootmine ja natsionaalne tulu	66
26. tund.	Töösuhted sotsialismi ajal	68

Sotsialismi sotsiaal-poliitiline kord

27. tund.	Sotsialistliku ühiskonna klassistruktuur	70
28. tund.	Rahvused sotsialismi ajal	72
29. tund.	Sotsialistlik riik ja õigus	73
30. tund.	NSV Liidu konstitutsioon on Nõukogude riigi põhiseadus	75
31. tund.	NSV Liit on ühtne ja paljurahvuseline sotsialistlik liiduriik	77
32. tund.	Nõukogude riigiparaat sotsialistlikus ühiskonnas ja selle töö põhimõtted	79
33. tund.	Nõukogude inimese põhilised õigused ja kohustused	80
34. tund.	Sotsialistlik demokraatia on uut ja kõrgemat tüüpi demokraatia. Tööraha ühiskondlikud organisatsioonid	81
35. tund.	Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus	82

III teema

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on nõukogude ühiskonna juhtiv ja suunav jõud

36. tund.	NLKP on kogu nõukogude rahva partei	87
37. tund.	NLKP põhikiri on partei organisatsiooniline relv võitluses kom- munismi eest	89
38. tund.	NLKP osatähtsuse suurenemine kommunismi laiahaardelise ehi- tamise perioodil	91

IV teema

Sotsialismi järkjärguline ümberkasvamine kommunismiks. Nõukogude Liidu astumine kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi

39. tund.	Sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise objektiivsed seadus- pärased	101
40. tund.	Kommunismi laiahaardelise ehitamise põhiülesanded ja etapid NSV Liidus	103

*Kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamine

41. tund.	Kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamine on NSV Liidu peamine majanduslik ülesanne	104
42. tund.	Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise teed	106

43. tund.	Igakülgset arenenud kõrge produktiivsusega põllumajanduse loomine on kommunismi ehitamise vajalik tingimus	108
44. tund.	Tööviljakuse kasvu otsustav tähtsus tootmise kommunistliku taseme saavutamisel	110
45. tund.	Rahvamajanduse juhtimise ja planeerimise täiustamine	112
46. tund.	NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan ja töötajate võitlus selle eduka täitmise eest	115

Kommunistlike ühiskondlike suhete kujunemine

47. tund.	Riikliku üldrahvaliku omanduse edaspidine kasv ja arendamine	116
48. tund.	Kolhoosliku omanduse üldrahvaliku omanduse tasemele tõstmise teed	119
49. tund.	Sotsiaalsete, majanduslike, kultuuriliste ja elukondlike erinevuste kaotamine linna ja maa vahel	121
50. tund.	Kolhoosid on talurahvale kommunismi kooliks	122
51. tund.	Sotsialistliku töö muutumine kommunistlikuks tööks	124
52. tund.	Rahva materiaalse heaolu edasine kasv ja üleminek kommunistlikule jaotusprintsipiile	127
53. tund.	Üldrahvalikult riigilt ühiskonna kommunistlikule omavalitsusele	129
54. tund.	Demokraatia edasine arendamine kui sotsialistliku riigivõimu peamine arengusuund	132
55. tund.	Rahvuste õitseng ja nende lähenemine üksteisele	133
56. tund.	Kommunismi ehitamine ja uue inimese kujunemine	137
57. tund.	Kommunistliku maailmavaate kujundamine	139
58. tund.	Kommunistliku töösseuhtumise kasvatamine	141
59. ja 60. tund.	Kommunistliku morali kasvatamine	142
61. tund.	Isiksuse igakülgne ja harmooniline arenemine	147
62. ja 63. tund.	Kommunism on inimkonna helge tulevik	149

V teema

XX sajand — kommunismi võidu sajand

64. tund.	Sotsialismi maailmasüsteemi tekkimine on maailma arenemise peamine tulemus	153
65. tund.	Imperialismi koloniaalsüsteemi krahh on maailma arenemise teine tulemus	158
66. tund.	Kapitalismi igakülgne nõrgenemine ja tema üldkriisi uus teravnemine — maailma arenemise kolmas tulemus	160
67. tund.	Töölisklassi rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine	162
68. tund.	Rahulik koeksisteerimine ja võitlus üldise rahu eest	166
69. ja 70. tund.	Kokkuvõtteks	168

44 kop.

A-26108

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00381008 4